

ГЕНЕАЛОГИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ КАНОВЕ ДО КУБРАТ И КИЙ

Валентин Йорданов

I. УВОД

В историческите изследвания обикновено се подценява значението на генеалогията на владетелските родове; тя не се проучва прецизно и в дълбочина. Но генеалогията съставлява важна категория исторически факти, имащи информативен смисъл, а понякога дори определящи за осъзнаването, тълкуването, обобщаването и синтезирането на по-големи групи от факти, които формират съвременната ни представа за събития от древното минало.

Генеалогичната държавотворна традиция води началото си още от родово-общинния етап на човешката цивилизация. Разбира се, на нас са ни по-добре известни данните за династични бракове едва от времето на късно-бронзовата епоха (напр. Троянската война), желязната епоха, античността и средновековието. В тези времена войната и бракосъчетанието са вървели заедно, т.е. повечето мирни договори са били скрепявани с бракове между договарящите се страни.

Обикновено по-силният владетел подчинявал по-слабия чрез военен конфликт, заплаха с война или пък изискване, налагане и сключване на брак с дъщеря, сестра или племенница на по-слабия владетел. Така например Йордан посочва следното:

„Баламбер, кралят на хуните... взел за жена племенницата му [на остготския крал Винитарий – б. В.Й.] Вадамерка и оттогава властвал над цялото покорено готско [остготско – б. В.Й.] племе, обаче така, че ... го управлявал собствения му цар, макар и [съгласно – б. на преводача Е.Ч.Скржинская] решенията на хуните. Скоро след смъртта на Винитарий, започнал да ги [остготите – б. В.Й.] управлява Хунимунд [бащата на споменатата Вадамерка – б. В.Й.], син на най-могъщия покоен крал Ерменерих...“ /Йордан. Гетика, § 247-250/.

От друга страна по-силният владетел бил привлекателен за сродяване и получавал брачни предложения за себе си или за синовете и дъщерите си от по-слабите владетели, които пък използвали институцията на брака, за да си осигурят неговата закрила. Разбира се родството между владетелите, свързано с бъдещето на техните потомци, имало значение за външнополитическата им ориентация, както и обратното – търсената политическа ориентация

предполагала пожелаването на брачно-династична свързаност. На този принцип били формирани племенните обединения в Югоизточна Европа на траки (Одриско царство), гети/готи, македони; както и в Азия – на хуни, ефталити, авари, хазари, тюрки, монголи. Племенните обединения пък предшестваха образуването на по-дълготрайните империи: Египет, Рим, Източен Рим (Византия), Персия, Китай.

Династичните бракове са вършели работа и в случаите на приблизителна равнопоставеност между племената при наличие на исторически условия за мирно и хармонично съседство между тях – своего рода междудържавна регионална демокрация. Уседналите племена, препитаващи се със земеделие, са притежавали от древни времена постоянна територия с главен град – полис. Добри примери в този аспект са траките, преди появата през VI в. пр.Хр. на Одриското държавно-племенно обединение; елините преди появата през V в. пр.Хр. на хегемонните военни съюзи на Атина и Спарта; и разбира се, славянските племена, групирани географски в трите им обединения – венети, анти и славини. Поредното сродяване между вождовете на съседни племена, при обичайното наличие на древно кръвно родство между тях, в тези случаи не е водело до господство или васалитет, а до запазване на териториално-политическото статукво.

И така, време е да представим нашата **ГЕНЕАЛОГИЧНА СХЕМА** (с. 189, 190). Тя обхваща три периода:

1. Легендарни владетели на първите земни цивилизации от XI-то до VII-мо хилядолетие пр.Хр.
2. Владетели в I хилядолетие пр.Хр.
3. Владетели в I хилядолетие сл.Хр.

ВАЛЕНТИН ЙОРДАНОВ

II. ПЪРВИ ПЕРИОД НА ИЗСЛЕДВАНЕ, ОБХВАЩАЩ XI-VII ХИЛЯДОЛЕТИЕ ПРЕДИ ХРИСТА

1. Извори

Отначало да кажем нещо за нашите източници, тъй като предполагахме, че част от читателите могат да бъдат озадачени от древната епоха и големите периоди на управление на първите легендарни владетели на земната цивилизация.

Относно периода XI-VIII хил. пр.Хр. ползваме данни от пет основни извора: *Палермската стела* от XXV-XXIV в. пр.Хр.; *Торинския папирус* от XIII в. пр.Хр.; *“История” на Херодот* (~485~425 г. пр.Хр.), написана през 454-450 г. пр.Хр.; *“Египетска история” (“Aegyptiaca”)* на *Мането* (~325~245 г. пр.Хр.), първожрец на *Египет* и секретар на библиотеката в гр. *Александрия*, написана около 270 г. пр.Хр. по поръка на египетския цар Птолемей II Филадельф (283-246 г. пр.Хр.); *“Историческа библиотека”* на *Диодор Сицилийски* (~90-35 г. пр.Хр.), написана към 50 г. пр.Хр.

Разбира се тези извори се явяват реконструкция на такива от по-старо време, поради нетрайност на материалите на носителите на информация: папирус, пергамент, дърво, керамика, камък.

Самият Мането пише, че е взел най-старите данни от надписите със свещени йероглифи на бог Тот, изсечени върху колони в страната “Сириат”, т.е. *Шириат*, Шири-Ат – “Светът на Шири/Сири [Дионис/Хор]”. Тук става дума за *Горен Египет* с тогавашен център гр. *Едфу* (*Аполинополис Магна*) – базата на Хор и Тот в началото на тяхната епоха. Мането черпил въобще, по неговите думи, “от свещените писания” – [δεῦτων] ἱερῶν, т.е. от царско-храмовите анали на *Египет* /В. В. Струве. Манефон и его время. СПб, Изд. “Журнал Невы”, ИТД “Летний Сад”, 2003, с. 130/.

“Солоне, Солоне, вие гърците сте вечно деца, няма грък старец... Млади сте по душа всички... нямате никаква представа, получена от древно предание, нито побеляло от времето знание... У нас [в *Египет* – б. В.И.] са се запазили най-древните предания..., всичко стои записано от древно време в храмовете ни и споменът за него е съхранен.” /Платон. Тимей, 22 b, e, 23 a. – В: Платон. Диалози. Т. IV. Прев. от старогр. Г. Михайлов, Б. Богданов, Ц. Бояджиев, Д. Марковска. С., Изд. НИ, 1990, с. 473/.

Това са думи на египетските жреци Псенофис и Сонхис към атинянина Солон (634-559 г. пр.Хр.), дядото на Платон, прекарал десет години – от 570 до 560 г. пр.Хр. – в градовете *Хелиопол* и *Саис*, за да узнае повече за миналото на света от папирусните свитъци и от надписите в Египет.

Съчинението на гореспоменатия Мането е унищожено през III в. сл.Хр. Преди това откъси от него били компилирани в памфлета “*Срещу Апион*” на Йосиф Флавий (~37-95 г.) и в “*Хронография*” на Секст Юлий Африкан (~160~240 г.). Но и тези трудове били погубени. Най-накрая преписи от Африкан своевременно направил Евсевий Кесарийски (263-339 г.) в неговите “*Хроники*” (“Chronicon”,

запазени в арменски превод от VI в.) и доста по-късно – Георги Синкел (VIII-IX в.) в неговата *“Ecloga Chronographica”* (“Избрана хронография”).

Не само трудът на Мането, но въобще древното знание, пазено в Александрийската, Ефеската, Вавилонската и други библиотеки, а също свещените надписи в най-старите пирамиди и гробници на *Египет*, са били притеснителни за политическо-религиозната конюнктура в двете хилядолетия след Христос. Тази конюнктура е унищожила стотици хиляди ръкописи, като от някои са оцелели само фрагменти, или малки части от тях попаднали в компилации на други автори.

Така например в 391 г., десет години след Втория вселенски събор в *Константинопол* (381 г.), император Теодосий I (379-395 г.), ревностен борец за надмощие на ортодоксалното християнство над езичеството, наредил да се затворят храмовете на Юпитер и Веста в *Рим*, Партенона в *Атина*, храма на Аполон в *Делфи*, храма на Зевс в *Олимпия*, Серапеума в *Александрия* и др. Изпълнявайки новата имперско-религиозна доктрина, патриархът на *Александрия* Теофил повдигнал и насъскал християнска тълпа, следвана от мародери, срещу *Серапеума* и помещаващите се в него *Академия* и *Библиотека*. Християните изгорили голяма част от свитъците и убили жреците и учените, които имали смелостта да се възпротивят на безумния вандализъм. Два века и половина по-късно, в 642 г. арабският халиф Омар ибн ал Хаттаб (579-644 г.), завладявайки *Египет*, довършил това пъклено дело: цели 6 месеца в огнищата на баните се изгаряли безценни свитъци от Александрийската библиотека, изписани и изрисувани с хилядолетния изнурителен труд на десетки хиляди учени и специално обучени писари.

Учудващо е, че въпреки вандализма и безумието на императори, патриарси и епископи, съдбата и времето са ни оставили, макар и оскъдни, неоспорими факти за отците и строителите на цивилизацията, които ползваме с огромно благоговение.

2. Легендарните персонажи в първия период на изследване

Първият владетел в нашата генеалогия, е Сварог/Самар/Геб/Ел/Енлил/Кронос/Сатурн (това са неговите имена съответно при индо-славяните, египтяните, левантийците, шумерите, трако-елините и латините), син на Тан/Атон/Ану/Уран и небесната крава (кхатор) Земун/Нун/Аната/Гея.

Докато първороденият брат-близнак Велес/Ра/Крилатата змия/Хелиос I е изпълнявал пастирската функция около 1000 години, то второроденият Кронос е ръководил света само около 500 години.

Първородните близнаци на Уран и Гея, двамата Ашвини/Нестя – Хелиос I/Ра/Велес и Кронос/Самар – имат огромни заслуги за създаването на цивилизацията: тяхно дело са мегалитното строителство на храмове, пирамиди и градове; селекцията на първата зърнена култура и първото домашно животно; клонирането от божествен генетичен материал на човешката раса; въдворяването на хората в Едем (зоната в и около изворите на Тигър и Ефрат), където те били разпределени отраслово и обучени в трудова дейност – земеделие и скотовъдство. В шумерските клинописи се казва, че отличниците-хора са били

включени в жрческо-царското съсловие, за да поемат по-специалните задачи: култови ритуали и празници в годишния календар, съхраняване и предаване на древното знание, архитектура и строителство, обществено-политическа организация.

Едемските възпитателни и цивилизоващи задачи били изпълнени за период от близо 2000 години – от края на XI хил. пр.Хр. до края на IX хил. пр.Хр. – по време на управлението на Кронос/Енлил; на тримата му синове Зевс-Амон/Нинурта, Посейдон/Нанар Син и Хадес/Адад (Сет); както и на петимата синове на Зевс – Дионис/Баххус/Хор, Хермес/Меркурий/Тот, Яххос/Анубис, Хефест и Аполон.

Отначало съсловието на земеделците било обучавано от Зевс-Амон/Амин/Имен, а на скотовъдците – от Нанар Син (Посейдон). Оттам подопечните на тези двама богове възпитаници получили първите си етноними: *именци* и *синди*. Те дори били облечени в различно облекло, украсено със строго определени символи, за да бъдат отличавани по-лесно; първите – в тъмна носия, а вторите – в светла. Някои народи са съхранили и до днес древната традиция в облеклата, разбира се, променена повече или по-малко във времето.

В Едем, след още около 1500 години, човешката популация нараснала и укрепнала, благодарение на получените от боговете-пастири знания и овладяните умения, както и на отличните обществени и природни условия за живот. В края на този период обаче внезапно настъпили застудяване и суша. Влошаването на климата в древната област Джазира („Остров на желанието“), по-известна като Едем/Рай, предизвикало към 7400 г. пр.Хр. организираната миграция на първите хора на север – в гостоприемна Тракия. /вж. **Валентин Йорданов**. Заселването на Тракия през VII хилядолетие пр.Хр. – В: списание „Горгони“, кн. 2, 2018, с. 115-168/.

Едва в Тракия хората усвоили тайните на третия основен производствен отрасъл – рудодобив, металодобив, металолеење и ковачество.

Тези дейности тъкмо били разработени от Хефест и съпругата му Кабири, внучка на Посейдон. Двамата първопроходци в практическото познание за металите предали своите умения на осемте си синове – Кабирите, а те обучили в секретите на занаята подбрана част от любознателните прототраки. Така е образувана първата рударска гилдия, която разработила чрез открити и подземни галерии рудните находища в тракийските планини Родопи, Странджа-Сакар, Средна гора. Във връзка с този трети отрасъл дори възникнали, извън главните Дионисови мистерии, новите тогава култове на Кабирите и Корибантите, които според античните писатели били извънредно почитани в Тракия и Анатолия, както и по островите на Бяло море – Самотраки, Лемнос, Имброс.

В Тракия единият от Кабирите – Музей – въвел музикалния съпровод в култовите ритуали на миньорите, леярите и ковачите. Делото му било доразвито от сина му Евмолп („Хубаво пеещия“). /вж. **В. Йорданов**. За мюзите, мизите и музиката. – В: списание „Горгони“, кн. 2, 2018, с. 22-32/. Аполон и Орфей се погрижили за вътъкването на музикалното изкуство в Дионисовите мистерии и в театъра.

И други потомци на Зевс/Имен и на Посейдон/Нанар Син продължили делото им. Така например Еврипид (485-406 г. пр.Хр.), Мегастен (~350~290 г. пр.Хр.), Диодор (~90-35 г. пр.Хр.), Луций Флавий Ариан (89-175 г.) и др. свидетелстват, че Дионис/Хор, придружен от млади богове – сатири и вакханки, – провел околосветски цивилизационен поход през Ариана, Индия, Китай, Скития, и Европа до Атлантическия бряг. Неговата експедиция разнесла и раздала с кervани зърно за посев, като местните племена били обучени в тънкостите на земеделското зърнопроизводство; в лозарството и винарството; в отглеждането на лен и коноп, предачеството, тъкачеството и направата на облекла; в ползването на огъня за битови цели; в градоустройството и храмоустройството; в спазването ритуалите на Слънчевия култ и пр.

Може да се предполага, че Дионис/Хор/Конс е преминал Атлантика и е помогнал като добър учител индианските племена, за което бил запамен от местната традиция под името Кон-тики-Вера-Коча (т.е. „Бог Кон, [синът на] Коча, [внукът на] Вер“). В това име, четимо на свещения език, близък до старобългарския, са включени три божествени тотема: на коня – превъплъщение на Дионис/Хор; коча/овена – на Зевс-Амон, вер/дракона – на Кронос. Между другото в тази връзка можем да споменем за често откриваните в Тракия каменни и керамични идоли на коне, овни и по-рядко на дракони, поставяни край домашното огнище като пазители на огъня – земният аналог на бога-слънце.

Благодарността на хората към боговете, предали им знанията и уменията в земеделието, била изразявана посредством два празника. Първият, посветен на полагането на семената в утробата на майката-земя, бил провеждан след зимната сеитба (която в Средиземноморието и Беломорието приключвала в началото на декември). Сатурналиите се състояли от 17 до 24 декември, като радостен апотеоз на успешната сеитба и доволство, че пълните със зърно складове ще осигурят прехраната през зимата. Както споменахме, Сатурн (Кронос) – дядото на Дионис/Хор/Конс – бил изобретателят на ралото и на културните растения, както и бог на земеделците орачи, сеячи, копачи и жътвари.

Вторият празник – Консуалии, – се състоял в Тракия и Рим в дните след 21 август, в чест на божия син в двете му основни функции: на сияйния конник-войн Митрас Непобедимото Слънце и на конника-земеделец Конс. Към него съвкупно чествали с голяма благодарност и създателя на коня Нептун (Посейдон), посредством провеждане на конни състезания.

Освен това при траките, славяните и българите пролетно време се правели молитвени ритуали за слънце и дъжд, с цел осигуряване на бъдния урожай, към същия бог (Конс), но под имената Дажбог, Ярило и Герман (последното го представя в ролята на гръмовевержец, облакогонец и дъждоносец).

Друг син на Зевс-Амон – Хермес/Тот – създал знакова система (азбука) с цел да систематизира и обобщи древното знание, оставено още от расата на титаните. Според египетските жреци самият той дал на огромния си научен труд общото название „Душата на Ра“. Християнският апологет и неоплатоник Климент Александрийски (~150~215 г.) пише, че свещенослужителите в *Египет* са ползвали 48 канонични за *слънчевия култ* книги: 36 книги по религия и

философия, 6 книги по медицина, 2 книги с музика и химия, 4 книги за звездите (вероятно синтез между астрономия и астрология).

Елена Блаватска, основателката на Теософското общество през 1875 г., отбелязва следното:

“По времето на Ямблих – през 363 г. сл.Хр., египетските жреци показвали 42 книги, чието авторство приписвали на Хермес. В 36 от тях, по думите на този автор [Ямблих, теург и мистик от III~IV в. – б. В.Й.], се съдържа историята на всички човешки знания; последните 6 излагали познания по анатомия, патология, очни увреждания, за хирургически инструменти и лекарства. Папирусът на Ебер безспорно е една от тези книги по херметизъм.” /**Елена Блаватска**. Разбулената Изида. Ключ към тайните на древната и съвременната наука и теология. Т.І. Наука. Книга първа. Нов превод на Л.Чолаков. С., 2005, с. 50/.

Става дума за папируса, който немският археолог Ебер придобил в *Египет* от “богат арабин от Луксор”. Той представлява цял лист, жълто-кафяв на цвят, с високо качество, ширина 0.30 и дължина 20.00 метра, изписан красиво, в съвършена калиграфия, само от едната му страна, като свитъкът е разграфен на 110 номерирани страници. Съдържа препис от 1552 г. пр.Хр. на древен медицински трактат на Хермес /**пак там**/.

И така, представихме накратко извършеното от Хефест и синовете му – Кабирите-ковачи, а също от Хермес/Тот и Дионис/Бакхус/Хор. Но тъй като последният наследил трона на баща си Зевс-Амон, макар и след като отстранил узурпатора Хадес/Сет, следва да обърнем внимание именно на Дионисовите (или Хоровите) потомци, които получили управлението на локалните цивилизации в края на IX и началото на VIII хил. пр.Хр.

Дионис/Хор/Авитохол и съпругата му Лизианаса I/Мемфида/Су-Анас родили две царствени дъщери – Либия и Лизианаса II. От Либия и Посейдон, брат на Зевс, се родили Бел (Вавилонския Мардук) и Агенор. Синове на Бел са: Египт – цар на *Египет*, Данай – цар на *Либия*, Кефей – цар на *Абисиния*. Деца на Агенор са: Тасос – господар на о. *Тасос*, Феникс – на *Финикия*, Киликс – на *Киликия*, Европа – на о. *Крит* и Кадъм – на гр. *Тива* в *Беотия*, *Елада*.

Лизианаса II/Су-Анас II/Аби Байгул и Посейдон/Боян изградили на река Амур и езерото Байгул (дн. Байкал) своя държава. Много преди това Посейдон бил избрал за свой дом тези далечни земи в Крайния изток, поради ожесточаването на борбата за власт между братята му Зевс и Хадес, които довели в крайна сметка до бруталното убийство на първия от втория.

В зоната на изворите на река Амур Су-Анас II/Аби Байгул родила двама сина: Иджик/Джам и Лаиш Пастиря. Лаиш обаче не останал в Азия; завърнал се в Южен Египет (днешен Судан) под името Думузи Пастиря и предявил претенция за египетския престол. Неочаквано и много неприятно за местния тартор Бел/Мардук, Инана/Ишар и няколко местни богове подкрепили младия претендент, като влиятелната Инана не криела намерението си да го направи свой съпруг. Това обезпокоило Бел, който обитавал по това време Голямата пирамида и подготвял синовете си Египт, Данай и Кефей за царе на Свещената земя – бивше владение на Зевс/Амон и Хадес/Сет. Мардук изпратил неколцина

пратеници в Судан, които да сплашат и прогонят Думузи. Унизен, младежът побягнал от тях и се хвърлил в придошлите води на Нил с намерение да преплува до другия бряг, но за нещастие се удавил.

Гневна и същевременно нещастна, Инана/Ишар изисквала от Съвета на боговете да накаже Бел за деянието му. Било прието решение за прогонването му в Месопотамия, където след време дейният Бел основал града Вавилон и бил почитан впоследствие там под името Мардук. Обаче Египет, Либия и Абисиния (дн. Етиопия) все пак останали за синовете му Египт, Данай и Кефей. /по **Зекария Сичин**. Войните на боговете и хората. Прев. Крум Бъчваров. С., ИК "Бард", 2003, с. 220/.

По-големият брат Иджик/Джам останал в Азия. Там той организирил поданиците си именци, обучил ги да стрелят отлично с лък и в майсторска езда на конете, предоставени от отца му Посейдон. Иджик облякъл своите войни и техните коне в железни доспехи – ризници тип колчуга, – защото владее тайната по добива и обработката на желязото, която му била предадена от дядо му Хор/Хурса. Ползвайки образцовата и непобедима именска конница, както и пеши отряди от стрелци с голям двусъставен лък, Иджик обединил под своя власт дивите племена в Азия и основал Хонския (Хунския) съюз, наричайки този обединен народ с общия етноним хони/хонори – „Синове на слънцето“. В края на жизнения си път той разпределил племената между петимата си синове: Бурджан/Кай-Бурзан, Барънджар/Булгар, Сармат/Чирмиш, Алан и Бесер. /**Бахши Иман**. Джагфар Тарихи (Историята на Джагфар). Свитък от български летописи. 1680 година. Под ред. на проф. А. Пантев. С., 2005, с. 14, 15, 285-291/.

Първородните двама синове на Иджик си разпределили водачеството съответно на тежката конница (първите рицари в света) и тежката пехота. От потомците им била образувана царско-жреческата и военната аристокрация – буилите или урусите („биковете“), които носели шлемове с прикрепени на тях бичи или еленови рога. Потомците на другите трима съставили ядрото на колобърско-багаинското съсловие.

В края на VII хил. пр.Хр. потомъкът на Бурджан – Тигане/Хин-Батир („Победител на хинците“) – отбранявал от хинците/китайците голяма територия около Хуанхъ („Жълтата река“), а потомъкът на Булгар/Балкхар – Кай-Лорасп – мигрирал със своя дял от хоните на запад в Средна Азия. Там построил столицата си Балкх, посветена на отца му, около която възникнала държавата Балкхара, наречена по-късно Бактрия или Бакх-тера – „Земя на Бакх“, – на бога-родоначалник на царско-жреческия род.

В древния епос „Махабхарата“ (Маха-Бхарата, т.е. „Великите Бхарата“) често се възхвалява великият царски род на Балкхара – Бхарата, – от който произлизат владетелите на всички средноазиатски царства:

„Хвалете царя на Балхика [Балкх – б. В.Й.] – Дарада, – първият от всички земни царе, който получи царството си на земята при своето раждане! Хвалете Карна – царя на Анга и Ванга, – който стреля с голям лък, подобно на хилядоок бог!“

„Аз видях Великия цар при неговото завръщане от Града на слона, Бхисма, Дронга, Видура, Самджая, царя на Бахлика [Балкх – б. В.Й.]

Сомадатта и другите, които бяха почитани от най-старшите, а също брахманите и останалите, които съществуват независимо!“

„Планинските царе отвъд Хималаите донесоха сандалово дърво и алое, а също скъпоценни камъни, злато и парфюми... Дарадите, Парадите, царете на Балх, царете на Кашмир... пахлавите, ...кукурите, саките... всички велики барони-меченосци донесоха огромни богатства!“

„Царете на Ария, верни на своята цел, сигурни в своето знание, познавачи на „Ведите“, изкъпаха душите си в светлия ручей на Упанишадите! Царете, с цялото дължимо достойнство и благолепие, и вървейки заедно като един, изпълниха всички високи церемонии за своето обединяване, Бхарата! Това беше царят на Бахлика [Балх – б. В.Й.], който докара колесница, цялата облечена в злато и Судакшина я запрегна с бели коне от Афганистан... Господарят на Декан донесе ризница. Царят на Магадха – гирлянда и тюрбан; прочутият стрелец Васудана доведе огромен слон на 60 години... Царят на кашите донесе лък. Шаля – царят на Мадра, – донесе позлатен меч и мандолина със златни струни...“

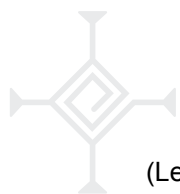
/по **П. Добрев**. Сага за древните българи. Прародина и странствания. С., ИК „Кама“, 2005, с. 68, 69/.

Изображения на хоните („Синовете на слънцето“) от древната епоха на неолита могат да бъдат намерени в Северна Индия (**сн. 1**).

Снимка 1. Рисунки на хунски конници от ранния период на империята Хон (Хунну) в Скални жилища Бхимбетка, щат Мадха Прадеш, в северната част на Централна Индия. Ранен неолит (VIII-VI хил. пр.Хр.).

В една от персийските легенди, предадена от арабския географ Мутахара ибн ал-Мақдиси (X в.) в обемистия му труд „Книга за сътворението и историята“

(Le livre de la creation et de l'histoire. Paris, 1899), се казва: "След Кай-Каус царувал Кай-Хусрау, син на бог Сиявуш, наричан още Зиевус. Той управлявал 60 години. После се възцарил Кай-Лорасп, той царувал 120 години и създал Балх, хубавия град... Аз съм чувал високоучени мъже да твърдят, че египетските фараони водят своя корен от Балх..."

Според друга персийска легенда гореспоменатият Кай-Лорасп управлявал 365 години. Той бил син на Кай-Бурзан от династията на *Кеанидите*, който царувал 300 години. /Петър Добрев. Името българи: ключ към древната българска история. С., ИК „ТАНГРА ТанНакРа“, 2002, с. 76, 77; **Същият**. Сага за древните българи. Прародина и странствания. С., ИК „Кама“, 2005, с. 59-78/.

Оказва се, че в текстовете на източно-персийските писатели са съхранени покрай другото и царски имена с непривичната владетелска титла „кай“, означаваща на свещения език „козел“ – една от характерните ипостаси на Бакхус, стария Пан. Това са в хронологичен ред Кай-Каус (Хадес); Кай-Хусрау (Хурса/Ахура-Мазда/Хор), син на Сиявуш (т.е. Зиевус, Зевс); Кай-Бурзан (Бурджан) и споменатия накрая Кай-Лорасп – първопроходникът на цивилизацията в Средна Азия.

Любопитната представка „кай“ идва най-вероятно от името *Гая* (*Гей*) на Великата богиня-майка и е породила думите *гайда*, *гайтан*, *каймак* и др. *Гайдос* означава „козел“, а *гайда/гая* – „коза“, защото *Гая/Гей*, а след нея и дъщеря ѝ Рея (козата Амалтея), се проявявали като свещени кози – майки и кърмачки. Фонемата *кай* се съдържа в използваните няколко хилядолетия по-късно царски титли *саесар* („цезар“, Рим), *кайсар* („кесар“, Византия), *кайзер* (Германия).

III. ВТОРИ ПЕРИОД НА ИЗСЛЕДВАНЕ

Относно владетелите, включени във втория период на Генеалогичната схема, обхващащ I хил. пр.Хр., ползваме ръкописа на зографския монах Спиридон, който е синтезирал данни от стари текстове в манастира Зограф на Света гора Атон /**Спиридон Иеросхимонах**. История во кратце о болгарском народе славенском 1792. Превод Б. Христова, Б. Райков. НБ "Св. св. Кирил и Методи". С., 1992. Електронна публикация: <http://ziezi.net/spiridon.html/>.

Данните за този период са оскъдни и непотвърдени от друг източник, и поради това не дават възможност за коментар. Все пак можем да кажем, че ако първият владетел в списъка на отец Спиридон – кан Илирик – е дошъл на Балканите в 986 г. пр.Хр. от района между Северен Кавказ и Южен Урал, изглежда неговата династия се явява свързващото звено между изследваните от нас досега легендарни предци и следващите владетели в по-добре документираното историческо време на I хил. сл.Хр., които разглеждаме по-долу.

IV. ТРЕТИ ПЕРИОД НА ИЗСЛЕДВАНЕ, ОБХВАЩАЩ I ХИЛЯДОЛЕТИЕ СЛЕД ХРИСТА

1. Исторически източници

По-меродавните извори, осветляващи генеалогията на хуно-българските канове за периода на I хил. сл.Хр., свързани кръвно с владетелите на гетите/готите,

масагетите, славяните, аварите и хазарите, са следните: Йосиф Флавий (37-95 г.); Дион Хризостом (~40~120 г.); Публий Корнелий Тацит (~56-117 г.); Аврелий Амвросий Медиолански (~337-397 г.); Йероним Стридонски (347~420 г.); Филосторгий (368-439 г.); Павел Орозий (~385~418 г.); Мовсес Хоренаци (~410~490 г.), черпил сведения от сирийския учен Мар Абас Катина (III-IV в.); Аблавий (V в.); Комес Марцелин (края на V – средата на VI в.); Флавий Магнус Касиодор Сенатор (~487~583 г.); Йордан (~500~552 г.); Йоан Малала (~491~578 г.); Прокопий Кесарийски (~500~562 г.); Йоан Ефески (~507~588 г.); Агатий Схоластик Миринейски (536-582 г.) – летописен продължител на Прокопий; Менандър Протектор (?~582 г.) – продължител на Агатий, като ползвал Константинополските архиви и в частност междудържавните договори на Византия с нейните контрагенти; Теофилакт Симоката (~585~640 г.) – продължител на Менандър; Йоан Антиохийски (края на VI – нач. на VII в.); Псевдомаврикий (края на VI – нач. на VII в.); Фредегарий Схоластик (първата половина на VII в.), летописец на франкския крал Дагоберт (623-634 г.); Йоан Никиуски (VII в.); Теофан Изповедник (~758~818 г.); Патриарх Никифор (~758~829 г.).

Трудовете на някои от посочените автори са почти изцяло или частично унищожени от съвременната им политико-религиозна конюнктура, като фрагменти от тях за щастие са съхранени в съчиненията на някои от колегите им.

Ползваме също така безценния свод документи на волжките българи, обхващащ огромен период – от дълбока древност до средните векове, – по българското издание **Бахши Иман**. Джагфар тарихи (Историята на Джагфар). Сви-тък от булгарски летописи 1680 година. С., ИК „Кама“, 2005. 345 с.

2. Племенните вождове (канове/кrale) в I хилядолетие сл.Хр. Готите напускат Скандза/Скандинавия и завладяват Дакия и Скития/Саклан

И така, пристъпваме към важните владетели (в аспекта на техните родствени връзки), които определяли развитието на държавните образувания и съдбата на народите през I хилядолетие сл.Хр.

За съжаление обаче, краят на втория и началото на третия визиран от нас периоди са замъглени от едно от белите петна в историята, затова не можем да представим данни за близо четири века и половина. Неизвестни са хуно-българските владетели след Вунд/Вананд, управлявал във втората половина на II в. пр.Хр. територии около Кавказ и оттогава – до втората половина на IV в. сл.Хр., когато в земите между Кавказ и Дунав царувал славно българският кан Булюмар/Баламбер.

Позовавайки се на древни епоси, както и на по-старите историци на гетите (по-късните готи), а това са Дион Хризостом (~40~120 г.), Павел Орозий (~385~418 г.), Аблавий (V в.) и Касиодор (~487~583 г.), Йорданес (~500~552 г.) разказва как в края на II в. готите напуснали Скандза (Скандинавския полуостров) и постъпателно завладели Прибалтика и Дакия. При това те покорили древните жители на тези земи – славянските племена ободрити, поморяни, пруси, венети, лютичи, поляни, мазовшани, видиварии, ести, язиги, ятвяги и др. Тук настъпило диференцирането на готите на гревтунги (остготи), водени от

рода Амали, и тервинги (вестготи), водени от рода Балти, като разделителната линия между тях минавала по р. Данастьр (Днестър).

В първата половина на III в. остготите настъпили в Скития и стигнали до Северното Черноморие, а след като преодолели р. Данапър (Днепър), заели и северо-западното крайбрежие на Меотида (Азовско море), до устието на р. Танаис (Дон). При това завоевание те покорили племената акацири (агатирси), склавени, анти, а по на север – войнствените голтескити, тиуди, инаункси, васинабронки, меренс (меря), морденс (мордва), имнискари, роксолани, бастарни, роги, атаули, навеги, бубегени, колди, херули и др. Така р. Дон се превърнала в обща граница между готите откъм запад и хуно-българите откъм изток, чиято територия достигала в този исторически момент до Каспийско море и Кавказ. /Йордан. Гетика, 25-42; 116-118. – В: Йорданес. О происхождении и деяниях гетов. Getica. M., 2001. – Електронна публикация: <http://www.krotov.info/acts/06/iordan/iordan01.html/>.

В българския свод „Джагфар тарихи“ /с. 17-20/ Скития е названа Саклан или Сакланска степ, с уточнението че се простира от р. Сула (Дунав) до р. Атил (Волга), обитателите ѝ – саклани, наричани също кара-масгути (черни или западни масагети), а Евксинския понт (Черно море) – Сакланско море. Разбира се, етнонимът саклани е общ, обединяващ много и различни местни племена, подобно на етнонимите скити и славяни.

Интересно е да се отбележи, че сакланите (**сакла**-название в българския свод) очевидно са идентични на саките или сакалибите (**сакал**-термини при персийските и арабските автори), както и на склавите или склавините (**скла**-названия, употребявани от гръко- и латино-езичните автори, напр. при Йордан – „склавени“; свързани с по-общите групи **ск** – напр. „скити“, и **кл** – напр. „келти“). Оттук става ясно, че след-Христовите саклани/склавини са етническа смес от пред-Христовите скити, даки, мизи и гети (масагети). Така че в Скития/Саклан черните или западните масагети (кара-масгути) са влезли в състава на сакланите/склавините, по времето, когато в Средна Азия господствали белите или източните масагети (ак-масгути), примесени с хуни и наричани от летописците хионити и ефталити („Седемте [племена]“).

Ефталитите са добре охарактеризирани от Прокопий Кесарийски в съчинението му „Войната с персите“: „Те не са номади като другите хунски племена, отдавна живеят уседнали на плодородна земя. Сред хуните те единствени са светлокожи и не безобразни на вид. И начинът им на живот не прилича на скотски. Управлява ги един цар и имат основано на закон държавно устройство, живеейки помежду си и със съседите си честно и справедливо, не по-зле от римляните или персите.“ /III, (3-5)/.

По произход индоевропейци, примесени с хуни, през III-IV в. ефталитите пребивавали в Западен Китай териториално като западен клон (орда) на господстващите там юеджи или жоужани. В края на IV и началото на V в. те се засилили, отцепили и мигрирали в Средна Азия, присъединявайки местните племена и налагайки властта си над тях. Ефталитите (т.е. белите масагети) говорили на източно-ирански (сакски, т.е. скитско-славянски) диалект, като някои от племената, включени временно в техния племенен съюз, например

кидарити, огури/угри и вари/авари (вархони), които преживяли по-продължително тюрко-монголско влияние, са възприели с времето наложения им тюркски диалект.

3. Българският кан Булюмар/Баламбер (~340-378 г.) и неговата държава. Покоряване на скито-сакланските и остготските племена и консолидиране на Хунския племенен съюз

В края на третата четвърт на IV в. победният ход на остготите, предвождани тогава от крал Ерманарих, бил преустановен от един мъдър, проникателен и смел вожд на име Булюмар/Баламбер – кан на хоногури, утигури, кутригури, угри/маджари и други племена.

А. Имена и родово-държавен символ

Двете имена на тази историческа личност: Булюмар /Бахши Иман. Джагфар тарихи..., с. 15-19/ и Баламбер /Йордан. Гетика..., § 130, 247-249/ означават приблизително едно и също: първата съставна фонема Булюм/Балам – „кълбо“ (в преносен смисъл „слънце“); втората съставна фонема Мар е кратка форма на името Мардукан, а разновидната ѝ съставна фонема бер/вер значи „дракон“. Следователно името Булюмар означава „Кълбото [знак на] Мар[дукан]“, а името Баламбер носи значението „Кълбото [знак на] Дракона“.

Във връзка с тази етимология ще забегнем напред, за да кажем, че един от правнуците на Баламбер, син на кан Улдин и баща на кан Мундзук, е взел пример от неговото име и се нарекъл Шаратон – Шар-Атон, т.е. „Кълбото на Атон“. Възможно е кан Шаратон (~412~422 г.), да е имал още едно име – Балатон, – което, като синоним, носи същия смисъл. Хидронимът Балатон вероятно е възникнал след като този кан е построил и пребивавал в своя стан/онгъл (укрепен лагер) край посоченото езеро.

Другото название – Мурсианско езеро – може би е дошло от името на един от правнуците на Шаратон (Балатон), когото Прокопий нарича Синион (бивш съюзник на Велизарий в похода срещу вандалите на Гелимер през 533-534 г. в Италия), на който Юстиниан отпуснал земя за заселване в Панония през 551 г. /Прокопий Кесарийски. История на войните. Превод Иван Дуйчев. – В: ГИБИ, т. II, с. 142-146/. Названието Мурсианско вероятно е формирано от името на почитаната от българи и славяни богиня Мокош, Мора/Мура или Морана/ Мурена, господарка на подземния/подводния свят (т.е. водните басейни) и антропонима Синион, опростено – Сион. Така се е получило Мур-Синионско или Мур-Сионско, съответно Мурсианско езеро.

Според Д. Ил. Димитров титлата *цар*, със значение император, е производна от древната титла *тсар* (*шар*), която е възникнала през III-II хил. пр.Хр. в Акад, употребявана сетне в Сирия (Арамея), Асирия, Вавилон, Персия, Средна Азия (Хунската империя) и Югоизточна Европа. Пръв нейн носител бил основателят на Акад *Саргон I* (2316-2261 г. пр.Хр.), с царско име *Шаррумкен* или *Шаррукин*. Сведения за цар *Саргон* има в клинописни текстове от старовавилонския и нововавилонския периоди (XX-XVI в. пр.Хр.), съхранявани в Лувъра – Париж, както

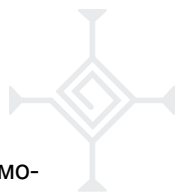
и в Британския музей – Лондон. /Д. Ил. Димитров. Титлата цар – най-древната имперска титла в света. – Ави-Тохол. Исторически сборник. Новият прочит на българската древност. Т. I. Издава Сдружение „Ави-Тохол“. С., ИК „Виделина“, 2005, с. 25-30/.

Авторът на това отлично изследване е пропуснал обаче да изведе семантиката на титлата *шар/тсар/цар* от *топка/кълбо* – владетелска регалия, ползвана като символ на божествения праотец Слънцето. Производни и свързани думи: *тсар/шар* – във Вавилон, освен „цар“, е значела и „година“, т.е. годишен оборот (небесен кръг) на слънцето; *Сардика/Сердика* – древен град в Тракия; *Сарди* – столицата на древна Лидия; остров *Сардиния*; *Сармизегетуса* – древен град в Дакия; *Саркел* (Белая Вежа) – ранно-средновековен град на р. Танаис (Дон); *Шар планина* – на границата между Македония и Косово; *Шарколия* – добре охраненият кон на Крали Марко; *Шаро* – типично българско име за малко топчесто куче; *шаран* – вид речна риба с овална форма; *шарен* – „многоцветен“, вероятно идва от свойството на бялата слънчева светлина да се пречупва и преобразува в разноцветна дъга; *чар, очарование; чародей* – „влъхва“, „колюбър“; *чардак* – „балкон“; *чарда* – „стадо“, „орда“, „народ“; *чаршия* – площад с магазини; *чарк* – част от цялото, и други старобългарски думи.

Освен „топка“, „кълбо“, „сфера“, фонемата *бал* носи още един смисъл – „голям“, „велик“, във връзка с направата на определени свещени предмети като модели на слънцето, например знамето на масагетите (вж. по-долу), както и *балваните* – големи валчести каменни тотеми в Тракия, Дакия и Скития. Тази семантика е заложена също така в топонима Балкан (Бал-Кан, т.е. „Великият кан“), споменатия хидроним Балатон (Бал-Атон, т.е. „Великият Атон“) и др.

Става дума за бога-дракон или крилат змей, почитан в Египет под името Ра, във Вавилон – като Мардук, в Азия – като Мардукан, в Америка – под името Кетцакоатъл („Крилатата змия“), от славяните – като Велес, от гетите/скитите в Долна Мизия и Дакия като ΜΕΓΑΣ ΘΕΟΣ ΟΔΙΣΣΙΤΩΝ „Великия бог на одеситите“ (Хелиос I), наричан още ΔΑΡΣΑΛΑΣ (Дарзалас) /вж. по-подробно във В. Йорданов. Хестия и Хелиос. – списание „Горгони“, кн. 4, 2020-2021/. В древността, след етническото сливане на мизите с гетите в големия обединен народ масагети, част от който мигрирала в Азия, туземните народи (китайци, монголци и японци) възприели от тях помпозните празници с карнавални шествия на Крилатата змия или Небесния дракон – зооморфният образ на бога-слънце.

Царската регалия шар/тсар (кълбо/топка), явяваща се модел на бога-слънце, символ характерен специално за масагетите в Средна Азия, разкрива възможността тяхно нашествие през платото Ариана и планините Загрос да е предизвикало в края на XXIV в. пр.Хр. гибелта на Шумерското царство и възникването на Акадското. В такъв случай основателят на Акадската държава Саргон I/Шаррукин очевидно се явявал представител на масагетската династия, която именно ползвала символа на кълбото. С цел аргументиране претенцията на новия владетел за власт над цяла Месопотамия, в нововавилонските и новоасирийските клинописни текстове е прокаран един доста популярен легендарен сюжет. Че неговата майка Енитум е била жрица в храма на богинята Ишар в гр. Азупирану („Шафрановия град“); за да предотврати убийството на

своето царствено дете, след неговото тайно раждане тя го поставила в засмолено тръстиково сандъче и го пуснала във водите на Ефрат. Детето било намерено и отгледано от водоносеца Акки, който след време го направил градинар в гр. Акаде, където първоначално се възцарил младият Шаррукин. Сетне, след победите му над царете на градовете Киш и Урук, Акадската държава започнала своето постепенно разширение, налагайки господстващата си роля в Месопотамия.

Кълбото – модел на слънцето, – като древна царска регалия на масагетските и хунските владетели, може да бъде видяно впоследствие и върху монетите на римските императори. Там божеството-покровител – Митрас, Непобедимото слънце – поднася на новия император своя символ, заедно с правото да властва от негово име (сн. 2 а/б). Понякога върху кълбото на Митрас е поставена фигурката на Нике/Виктория, богинята на победата, която предава на императора допълнителен символ – царствения венец (сн. 3 а/б). След приемането на християнството към царското кълбо е добавен кръст (сн. 4, 5), като е променено тълкуването му – вместо Слънцето, то вече символизира Земята.

Снимка 2 а/б. Монета на император Аврелиан (270-275 г.), отсечена в монетарницата на гр. Сердика. Лице: IMP AVRELIANVS AVG. Опако: SOL INVICTUS.

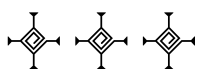
Снимка 3 а/б. Монета на император Карин (283-385 г.). Лице: MARCVS AVRELIVS CARINVS. Опако: SOL INVICTUS поднася на Карин своето кълбо с фигурката на Нике/Виктория, издигаща царствения венец.

Снимка 4. Златен печат (хрисовул) на цар Иван-Асен II (1218-1241 г.). Царят държи в дясната си ръка жезъл, а в лявата – златно кълбо с кръст. Надписът гласи: IW ACEN ЦР БЛЪГАРѠМЪ И ГРЪКОМЪ.

Снимка 5. Златното кълбо с кръст на цар Борис III Български (1918-1943 г.).

И така, по време на хилядолетното си пребиваване в Азия източните масагети дали на своя върховен бог-змей две имена – Мардукан и Елбеген („Бог Начало“, т.е. „Родоначалникът“). Хуните го познавали под името Барадж, а в частност хунското племе башкорт/угри/маджари – под името Маджар. **/Бахши Иман. Джагфар тарихи..., с. 15-17/.**

Всъщност гореспоменатите две имена на българския кан Булюмар/Баламбер се дължали на неговото държавно знаме: „...родния аски стяг на Барадж, представляващ червено плъстено кълбо със сноп разноцветни ленти на него“ **/пак там, с. 17/.** Червеното плъстено кълбо символизирило за масагетите слънцето, а разноцветните ленти – слънчевите лъчи, оцветени от небесната дъга, или радуга = „дъгата на Ра“.

Във връзка с казаното трябва да поясним, че единият от клоновете на хуно-българската династия изоставил знамето на Иджик – конската опашка (коият е богът-тотем на хуно-българите) – и възприел гореописаното масагетско знаме. Тази реформа била проведена от кан Казан/Газан, прародител на Булюмар, поради спасяването му като бебе при едно коварно нощно нападение на българския царски дом от хинците (китайците), в единия от трите господарски онгъла. Това се случило в пределите на владяното тогава от Хунския племенен съюз плато Ордос, с площ 91 000 кв. км., разположено в един от големите завои на река Кубан-су (дн. Хуанхъ, т.е. Жълтата река). Спасителят на Казан – масагетският цар Мар – го отгледал и впоследствие оженил за една от дъщерите си, като му отделил да управлява значителен дял от племенното обединение на масагетите. **/пак там, с. 15/.**

Б. Разширение на държавата чрез войни и династични бракове

Древният прародител Казан и тъстът му Мар действали в Среден Китай и Седморечието (Средна Азия), а след време техният далечен потомък Булюмар – също в Седморечието, в съседство с неговите родственици (също потомци на Мар) – вождове на Ефталитския племенен съюз, явяващ се формация на споменатите по-горе бели или източни масагети, примесени с хуни.

Обаче след гибелта на баща му (чието име е неизвестно) в една война с обединените сили на туркмени, киркизи, сабани, кипчаки и други племена, младият Булюмар бил принуден да мигрира през 341-342 г. на запад с верните си хуни (хоногури), подвластните му хуно-масагетски племена (утигури и кутригури) и присъединилите се към него маджари. **/пак там, с. 15, 16/.**

Щом преодолел Кавказките проходи, Булюмар останал за определен период (предположително докъм 355 г.) в държавата Идел, с център делтата на р. Атил/Итил (Волга). Там заварил династични борби в управляващия хуно-български род Буляр, по причина, че бил починал канът им Джокте Утиг. Произходът и авторитетът на Булюмар довели тогава до избирането му за владетел на Идел.

Между 355-363 г. хуно-българите на Булюмар/Баламбер се придвижили в две посоки, с цел обход на Меотида (Азовско море): дясното им крило – на запад към р. Танаис (Дон), а лявото – на югоизток покрай източното крайбрежие на Азовско море. На р. Танаис, вероятно по нареждане на остготския крал

Ерманарих, му се противопоставило едно от покорените от готите силни местни племена, назовано от Амиан Марцелин алани-танаити **/Амиан Марцелин**. Деяния, кн. XXXI, § 3-1. – Електронно издание: **Аммиан Марцеллин**. Деяния (Res Gestae). Перевод Ю. А. Кулаковского и А. И. Сонни из Киевского университета имени „Св. Владимира“. Киев, 1906-1908/, в българския свод „алани“, „саклани на Боз-Урус“ или „саклани-уруси“ **/Бахши Иман**. Джагфар тарихи..., с. 17-19/, а в „Гетика“ на Йордан – „росомони“ **/Йордан**. Гетика..., § 129, 130/. В гръцките текстове този народ е записан като „роксолани“ (транскрипция на българското название „рус-алани“). Покрай рус-аланите Баламер подчинил също толкова войнствените мурдаси, агачири (потомци на античните агатирси) и анти, както и склавените, голтескитите, бастарните и меря.

Буюмар/Баламер не бързал, защото от една страна не искал да погубва родствени народи, противодействащи му по чужда (готска) принуда, а от друга – желал да приобщи под знамето си повече племена преди решителната колизия с войнствените готи. Освен това той харесал за метрополия на бъдещата си държава именно тези земи – между рубежните реки Дон и Днепър, поради естествената им защитеност и трудна достъпност, и където не трябвало да останат враждебни външни племена. За да се обоснове стабилно и за да набере сила, той се задържал там 10-15 години. Посредством редуване на бойни действия с преговори, към него в крайна сметка се присъединили урусите/роксолани, заедно с останалите, посочени по-горе.

Същевременно лявото хуно-българско крило форсирало Босфор Таврически (дн. Керченския пролив) и се озовало на Кримския полуостров. Първо в Крим, а сетне на р. Данапър (Днепър) ролята на задържащ буфер срещу хуните изиграли германските племена фаранги (франки), галидж (галицийци – от коляното на галите) и алманци (аламани/алемани), които също били преодоляни чрез бавен, но неотслабващ хунски натиск. **/Бахши Иман**. Джагфар тарихи..., с.16-19/.

През 375 г. Ерманарих, могъщият крал на непобедимия дотогава остготски племенен съюз, мобилизирал всички свои племенни бойни контингенти, над които господствал в Дакия и Скития. Обаче в решителната голяма битка на следващия рубеж – р. Данастиий (Днестър) – готите били пометени от обединените хуно-български и местни сили на Буюмар. Съкрушеният Ерманарих починал (или се самоубил) в същата година, а остготските племена били поделени между сина му Хунимунд Красивия и племенника му Витимир/Винитар (внук на Вутвулф, брата на Ерманарих), под върховенството и общото командване на втория. **/Амиан Марцелин**. Деяния, кн. XXXI, § 3-1, 3-3; **Йордан**. Гетика..., § 126-130/.

Тук трябва да вметнем, че още преди 360 г. Буюмар/Баламбер предвидливо сключил важен династичен брак с Валадамарка, дъщеря на Хунимунд Красивия. Впоследствие, след смъртта на Ерманарих през 375 г., по силата на този брак остготските крале попаднали под военно-политическото влияние на Баламбер и неговите потомци, родени от готската принцеса. **/Йордан**. Гетика..., § 249-250/.

Ще ползваме данни от отличната книга „История българска, сочинена от **Гавриила Кръстьовича**, член на Върховното централно съдилище. Том първий“, издадена в Цариград през 1869 г.¹

Г. Кръстевич пише, че когато кан Булюмар, наричан от него Беломир, на правил остготските вождове свои васали, вестготският крал Атанарик организиран за съпротива военните си сили, но претърпял и той жестоко поражение от хуно-българите. Събирайки оцелелите бойни части, той се укрепил на десния бряг на р. Прут, но чувствайки се несигурни, тук вестготите се разцепили поради верски различия. Вождовете Фритигерн и Алавив, които били благосклонни към християнското вероизповедание, повели по-малката и частично християнизирана част от народа на юг, с намерение да се заселят в Източната империя, със съдействието на Улфила, епископ на Мизия и Дакия. По-голямата част от вестготите, начело със своя крал – езичника Атанарик, – останали в укрепената зона на р. Прут, откъдето сетне забягнали към високите непристъпни плата на Карпатите, зовани тогава Кавкаланди /**пос. съч.**, с. 45-48; 58, 59/.

4. Император Валент приел в Мизия вестготите на Фритигерн на служба като федерати. Остготите, вестготите и арианският епископ Улфила

Когато Фритигерн и Алавив достигнали с хората си до северния бряг на р. Дунав, заседнали там и изпратили посолство, оглавено от епископ Улфила, при Флавий Юлий Валент, император на Изтока (364-378 г.; **сн. 6**), който тогава пребивавал в гр. Антиохия. Притеснени от хуните, вестготите поискали от императора да им предостави земя за постоянно заселване в Мизия, съгласно правилата на Институцията на федератите, въведена още в третото десетилетие на IV в. от император Константин Велики. Те обещали да се подчинят на властта и законите на Валент, да охраняват Дунавския лимес от вражески нахлувания, целокупно и всенародно да приемат християнството, а не индивидуално и по собствено убеждение, както досега, ако той им осигури наставници да ги учат на техния език. /**Амиан Марцелин**. Деяния, кн. XXXI, § 3-7; 4-1; 4-5; **Йордан**. Гетика..., § 131-137, във връзка с § 111, 112/.

¹ Налице е второ издание, осъществено от издателство „Гута-Н“ през 2016 г. Авторът Г. Кръстевич е завършил право в Сорбоната, на издръжката на княз Стефан Богориди, след което работил първо като управител на остров Самос, а сетне, след като съставил Търговския закон на Османската империя, бил назначен за член на Висшия съдебен съвет. Тънък познавач на старогръцки, латински и френски езици, и имащ достъп до книгохранилищата в Турция, Русия и Западна Европа, Кръстевич е извлякъл широко-обзорна информация за целите на своето изследване от достъпните по негово време антични и ранносредновековни източници.

Снимка 6. Ауреус на император Валент (364-378 г.) с неговия портретен образ, сечен в родния му град Цибала, провинция Втора Панония (дн. гр. Винковци, Хърватия). Експонат в музейната сбирка, съхранявана в античната крепост Цари Мали град, край с. Белчин, България. Фото автора.

Християнската ревност на готите, подтикната от желанието им за убежище в Източната империя, е отбелязана от привърженика на ортодокса Йордан, но тук в текста си той умишлено премълчава, че те са започнали да преминават по-отпреди към арианското вероизповедание, насърчавани именно от епископ Улфила, който сега им ходатайствал за убежище пред император Валент.

Затова поясняваме, че 34 години преди идването на вестготите в Мизия, провинциите Долна Мизия и Дакия, включително полуостров Крим, обитавани от мизи, даки и гети (претърпели с времето етногенезис и превърнали се в масагетите), са били в духовната юрисдикция на гетски свещенослужители, със седалище в Никополис ад Иструм (Долна Мизия). Вторият от тях – споменатият Улфила, – по произход гет от Кападокия (област в Анатолия), бил назначен в 341 г. за епископ на посочената епархия от императора на Изтока Констанций II (337-361 г.; син на Константин Велики). От 341 до 348 г. Улфила превел библията и основната богослужерна книжнина на местния език на мизо-гетите (масагетите).

Трябва да се има предвид, че духовната власт на Улфила се простирала всеобхватно само в Долна Мизия. На север от Дунав той имал влияние предимно върху градското население по Черноморското крайбрежие. Във вътрешността на Дакия готските вождове, които все още изповядвали езичеството, понякога организирали гонения на християни. Веднъж самият Улфила и придружаващите го изповедници едва се спасили в Мизия, избягвайки смъртта. /Г. Кръстевич, пос. съч., с. 48/.

През 375 г., в управлението на император Валент (364-378 г.), когато вестготите поискали убежище в Мизия, Улфила още ръководел своята катедра (до смъртта му в 383 г.).

Теофан точно посочва, че Улфила съдействал на вестготите пред Валент:

„... Готите, под натиска на хуните, изпратили [посланик – б. В.Й.] да моли за помощ цар Валент, чрез посредничеството на своя епископ арианина Елфила [Улфила], дружащ при Констанций [Констанций II] с арианите Евдоксий [епископ на Антиохия – б. В.Й.] и Акакий [епископ на Бероя Кесарийска в Анатолия – б. В.Й.]. Той [Улфила – б. В.Й.] именно научил на арианство готите.“ /**Теофан Изповедник**. Хроника..., § 50. – Електронно издание: **Летопись византийца Феофана. От Диоклетиана до царей Михаила и сына его Феофилакта**. В переводе с греческого В.И.Оболенского и Ф.А.Терновского. С предисловием О.М.Бодянского. Москва, в Университетской типографии, на Страстном бульваре. 1884 г. Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете, 1884, кн. 1-я. – http://krotov.info/acts/08/3/feofan_05.htm/.

Улфила своевременно бил осиновил и подготвил за свой наследник мизиеца Авксентий от гр. Дуросторум (дн. Силистра), който продължил делото му, като изместил епископската катедра в своя роден град. Така че духовната среда – език, азбука, книжнина, религия – е била подготвена за новодошлите вестготи, чийто език по това време е бил близък (диалектен) с езика на предшествениците им мизо-гети, както и диалектен с този на склавите, бившите скито-гети.

Трябва още да поясним, че императорите на Изтока – от споменатите Константин Велики (император на Запада от 312 г.; император на Запада и Изтока от 324 до 337 г.) до Валент (император на Изтока през 364-378 г.), както и всички епископи в подведомствената им територия, включително Улфила и Авксентий, са въвели като държавен култ, почитали и поддържали първоначалната версия на християнството – арианството. Едиктите на Галерий, приет в гр. Сердика (дн. София) през 311 г. и на Константин, приет в гр. Медиоланум (дн. Милано) през 313 г., препоръчвали свобода и толерантност за всички вероизповедания в империята, за да се предотвратят институционалното преследване, мъчения и убийства в името на вярата. За съжаление на Втория вселенски събор в Константинопол през 381 г., организиран от Теодосий I (379-395 г.) – първият източен император с гръцки произход, – бил утвърден Символът на вярата и обявен канонът на т.нар. ортодокс („правилното“ християнство), за нетърпимост към езическите вярвания и към арианската ерес. Постепенно през следващото десетилетие отново бил даден път на гоненията на хора, ограбването и унищожаването на величествени храмове (паметници на античната култура), изгарянето на огромно количество книжнина, съдържаща древното знание на човечеството. Все варварски, упадъчни, деградирани прояви на ортодокса!

Затова Йордан в средата на VI в. си позволява да направи по-нататък в своя текст злобния коментар, че вестготите били въведени от Валент в арианството – „секта“ на „християнското лъжеучение“ и „отрова“ /**Йордан**. Гетика..., § 132, 133/.

Забягваме напред – в 588 г. в Испания – когато вестготският крал Рекаред I (587-601 г.) „събрал... в Толедо всички готи, които още оставали ариани и заповядал да му донесат всички ариански книги. Тези книги били събрани и

подпалени по негова заповед. Той заставил всички готи да се кръстят в християнската вяра.“ /**Фредегар**. Хроника (Парижки кодекс), § 8. Перевод Д. Н. Ракова. – **В сайта**: Восточная литература. Средневековые исторические источники Востока и Запада./

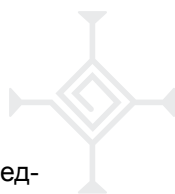
В този свой текст франкският летописец Фредегар ни осведомява, че дори след два века арианските свещеници на вестготите са водели християнската литургия по книгите на Улфила и по направени техни преписи. За жалост безценните епистоларни паметници са подложени на безумно аутодафе. Може би някои от тях – по-красиви и скъпи – все пак са били скрити и запазени. Вероятно добре известният „Кодекс Аргентеус“ е един от тях.

Важно е в случая да кажем на какво се дължи внезапната религиозна преориентация на вестготското кралско семейство от арианско християнство към ортодоксален католицизъм. Бащата на младия крал Рекаред – Леовигилд (568-586 г.) – ревностно изповядвал традиционното за готите арианство, но майка му гъркинята Теодосия, се изявила като привърженичка на твърдия ортодокс. Тя била дъщеря на Севериан, управителя на гр. Картагена и на византийския анклав в Южна Испания. Нейни кръвни братя били Леандър Севилски, архиепископ на Испания (584-601 г.) и наследилият неговата катедра Исидор Севилски (601-636 г.). Двамата се превърнали в авторитетни политици и теолози на ранно-католическото християнство и предвестници на инквизицията. Така че младият и податлив на чуждо влияние вестготски крал Рекаред извършил през 588 г. кощунственото аутодафе на книгите на Улфила по волята на майка си и на вуйчовците си.

5. Кан Алип-би/Алатей (378-387 г.). Продължение политиката на Булюмар/Баламбер за консолидиране и укрепване на Хунския племенен съюз

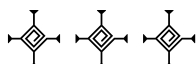
И така, както споменахме по-горе, на мястото на починалия Ерманарих остготите избрали внука на брат му Вутвулф – Витимир = Венетар (375-376 г.). Възнамерявайки да отхвърли васалитета си към Баламбер, остготският крал Венетар нападнал през 376 г. племето анти, отнасяйки се извънредно жестоко с неговите вождове и старейци. Той наредил да бъдат разпънати на кръстове бащата им Божа, синовете му и 70 старейшини. Възмутеният от това безумие Баламбер привикал под бойното си знаме верните му готски вождове Зигизмунд, Хунимунд и сина на последния – Гезимунд. В ожесточеното сражение Венетар паднал убит от стрела на самия Баламбер, а тронът му бил зает (според Йордан) от Хунимунд Красивия. /**Йордан**. Гетика..., § 126-130; 245-250/. Всъщност обаче трона заел малолетният Венетаров син Витерик/Видирих (376-378 г.), с регенти Алатей и Сафрак. /**Амиан Марцелин**. Деяния, XXXI, § 3-3/. Хунимунд Красивия получил остготския трон по-късно – около 379 г. и управлявал до 405 г., – но на това, спазвайки хронологията на събитията, ще се спрем на точното място.

Трябва да отбележим, че за разлика от Марцелин, Йордан не споменава за макар и краткото управление на Витерик след баща му Венетар. /**Йордан**. Гетика..., § 129-130; 245-250/. Йордан въобще не отбелязва Витерик и в своя царски списък на готски владетели. /**пак там**, § 79-81/.

Тук отново се налага да се отклоним от основната нишка в нашето изследване, защото има разлика в именуването на наследника на Ерматарих от различните антични автори, която поражда на свой ред объркване сред повечето съвременни историци.

Амиан Марцелин, който е най-близо до тези събития (писал е за тях около 380-390 г.) го нарича Витимир /**Деяния**, XXXI, § 3-3/, а Касиодор (~487~583 г.; чиято „История на готите“ е ползвана от Йордан и след това унищожена) и чрез него Йордан (~500~552 г.) – към средата на VI в., му дават друго име – Венетар /**Гетика**, § 132, 133/. Всъщност става дума за една и съща личност, защото след победата му над антите Витимир получил прозвището Венетар – „Победител на венетите“. /**Хервиг Волфрам**. Готы. От истоков до середины VI века. Пер. с нем. Б. Миловидов, М. Щукин. СПб., Ювента, 2003, с. 317-319/.

И така, в *новата хуно-остготска федерация* на Булюмар/Баламбер и сина му Алип-би/Алатей на север в Скития – покрай реките Днестър, Днепър, Дон и Волга – останал *източният контингент на хуно-българите*, състоящ се от ак-булгар (т.е. „белите българи“, включващи хоногурите и утигурите), идел-булгар, агацери и маджари плюс съюзните им анти, меренс (меря), морденс (мурдаси/мордва), тиуди, инаункси, васинабронки, имнискари, бастарни, роги, атаули, навеги, бубегени, колди, херули и др. Но щом вестготите опразнили Прибрежна Дакия, заели я веднага племената от *западния контингент на хуно-българите* – кара-булгар (т.е. кутригурите), урус-алан (т.е. роксоланите), венетите и славините (южна група), плюс съюзните им остготи на Зигизмунд и Хунимунд. Последните четири хуно-български народа съставлявали *ударното военно ядро* на Баламберовата държава: те проправяли пътищата за нейното разширение и просперитет. По това време гепидите (третият готски етнос) обитавали Вътрешна Дакия.

Смятаме, че бащата на Алатей/Алип-би – Булюмар/Баламбер – е заделил за сина си част от съюзната хунска конница и му я предоставил навярно след неговото възмъжаване и инициация, както повелявал обичаят. Изглежда това се е случило тъкмо преди решителната битка с обединените остготски сили на Ерматарих през 375 г., когато Булюмар се е нуждаел от верни офицери, които да предвождат хунските конни съединения. На следващата година тази конница е участвала в споменатата наказателна война на хуно-българите срещу остготския крал Венетар, а след смъртта му, начело на нея Алатей/Алип-би, в качеството си на син на остготската принцеса Валадамерка (дъщеря на Хунимунд Красивия), е изпълнявал регентството си към малкия Венетаров син крал Витерик/Видирих (376-378 г.). Това разбира се гарантирало покорството на остготите спрямо хуно-българите, съгласно договорните им отношения.

Поясняваме, че тежката хуно-българска конница била набирана основно от племената кутригури, урус-алани (роксолани) и мурдаси (част от които били сарматите), а леката – от оногури, утигури, маджари и др.

6. Император Валент отказал да приеме в Мизия остготите на служба като федерати. Бунтът на вестготските федерати, начело с вожд им Фритигерн

Благополучното преселване, със съгласието на император Валент, на вестготите в Долна Мизия, мотивирало и остготите да поискат същото благо – да живеят на юг, при по-добри климатични и икономически условия. По съвет на Баламбер, регентите на малолетния остготски крал Витерик/Видирих – Алатаей и Сафракс – придвижили основните хуно-български и остготски сили от р. Днестър към северния бряг на р. Дунав. На техните пратеници обаче, Валент изненадващо отказал да изпълни молбата за заселване в Мизия. **/Амиан Марцелин. Деяния, кн. XXXI, § 3-3; 4-12/.**

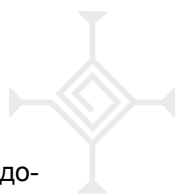
Според Йордан, вестготските федерати в Долна Мизия, с военни вождове Фритигерн, Алатаей и Сафракс, търпели две години произвола на корумпираната римска администрация, с управители и военни командири Лупицин и Максимиан. През юни 378 г. Фритигерн бил поканен на пир в претория на гр. Маркианопол, като охраната му била отделена в друго крило на сградата. При опита да бъдат убити, готите, начело с Фритигерн, успели да надвият и ликвидират римските заговорници и част от гарнизона. Тогава разгневеният Фритигерн обявил бунт на федератите срещу Рим. **/Йордан. Гетика..., § 134-137/.**

Тук в текста на Йордан има противоречие: първо казва, че вестготите в Долна Мизия са ръководени от трима военни вождове Фритигерн, Алатаей и Сафракс **/§ 134/**, обаче после пише как римският военачалник Лупицин, замисляйки коварен план, поканил на пир в Маркианопол само единия от тях – Фритигерн **/§ 135, 136/.**

Но Алатаей и Сафракс въобще не са били заедно с Фритигерн в Долна Мизия. Както посочихме в по-предния абзац, според Амиан Марцелин, съвременник на събитията, те са изпълнявали службата си на регенти и охрана при малолетния остготски крал Витерик северно от Дунав, а и, както видяхме, остготите въобще не били допуснати в Мизия от император Валент. **/Амиан Марцелин. Деяния, кн. XXXI, § 4-12/.** Иначе и Алатаей със Сафракс щяха да бъдат поканени на този пир, за да може с един удар римляните да оставят готите без нито един военен вожд.

7. Кан Алип-би/Алатаей преминал в Мизия, за да помогне на Фритигерн

Щом научил за бунта на Фритигерн в Долна Мизия, Валент изпратил магистъра на конницата Сатурнин да заварди проходите в Източния Балкан (вероятно Котленски, Върбишки и Ришки проходи). Напиращите към богата Тракия вестготи не успели да преодолеят преградния вал на римляните, а нямало как да се сдобият с храна, защото местните предвидливо прибрали в крепостите стадата си и земеделската продукция (през втората половина на юли житните култури са вече ожънати). Затова вестготите „призовавали при себе си **хуни и алани** [според нас хуни-кутригури и съюзните им урус-алани – б. и к. В.Й.], съблазнявайки ги с надеждата за огромна плячка.“ **/Амиан Марцелин. Деяния, кн. XXXI, § 8 – 3, 4/.** Ето как Фритигерн, спрял от римската защитна линия, се

принудил да изпрати свои куриери отвъд Дунав, при остготските военни вождове Алатей и Сафракс, с молба да му помогнат в тази тежка ситуация. Тогава те са оставили навярно малък охранителен отряд при малолетния крал Витерик, форсирали Дунав и преминали успешно в Мизия.

Когато донесли на Сатурнин за появата на тежката хуно-кутригурска и урус-аланска конница на Алатей и Сафракс, той скорострелно вдигнал блокадата от проходите и се оттеглил с хората си в Тракия. /**пак там**, § 8-5/. Сатурнин вероятно преценил, че не ще може да удържи конницата на Алатей и Сафракс. А тя е била командвана именно от тези добри командири, макар Марцелин да не споменава имената им тук, а малко след това – при описанието на битката край Адрианопол на 9 август 378 г. /**пак там**, § 12-12/.

Смятаме, че Алатей в текстовете на Амиан Марцелин и Йордан е идентичен с Алип-би в текста на българския свод; наричан също Балтазар /за последното име вж. **Edvard Thompson**. The Huns. Oxford, 1999/. В българския свод Алип-би е посочен като син на Булюмар (Баламбер) и че неговата конница е имала решаващо участие за победата над римляните при Адрианопол. /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи..., с. 19/ (за самата битка вж. по-долу).

Йордан тенденциозно премълчава кой е синът на Баламбер (Булюмар) и Валадамарка (не казва въобще нищо за техен син; **Гетика...**, § 249, 250), а споменава Алатей, без лични данни за него, заедно с Фритигерн, само два пъти – преди и след Адрианополската битка /§ 134, 141/, но не и в нейното свръх-пестеливо описание в няколко реда /§ 138/, въпреки че именно Алатей е имал заслугата за разгромната победа на хуно-готите над римляните.

Така, благодарение на Алатей, в началото на лятото на 378 г., изстрадалите от глад готи на Фритигерн преминали през освободените проходи на Балкана (напуснати от Сатурнин), нахлули в Тракия и Родопите, и се отдали на грабеж. Вестготските военни сили съставлявали само 10 000 пехотинци; които водели и семействата си в големи покрити квадриги (фургони), нещо като мобилни домове. Император Валент научил в Антиохия и тази неприятна новина. Тогава той реорганизирал с възможната бързина наличните си военни сили в отряд от около 30 000 пехота и малка конница, като с бърз марш достигнал гр. Адрианопол. /**Амиан Марцелин**. Деяния, кн. XXXI, § 12: 3-8; **Йордан**. Гетика..., § 134-138/.

8. Битката при Адрианопол

На 9 август 378 г., войските на Валент и Фритигерн се срещнали северно от Адрианопол. Виждайки, че неприятелят го превъзхожда три пъти и е много по-добре въоръжен, Фритигерн построил от фургоните лагер за кръгова отбрана, в средата на който се скрили жените, децата и възрастните, а в периферията застанали неговите войни. Той изпратил при Валент един презвитер с молба за примирие, но, осъзнавайки превъзходството си, Валент му отказал и дал на своята войска команда за атака. В създалата се ситуация хитрият и комбинативен Фритигерн се стремил да удържа положението при статична отбрана, като се опитал да забави началото на битката с още едно неуспешно пратеничество при императора. Вестготският вожд имал договорка с Алатей и Сафракс, които тогава се били оттеглили в неизвестна посока. Явно той знаел приблизително

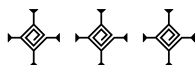

кога те ще се появят отново и евентуално ще го спасят за трети пореден път, както вече се било случило при старопланинските проходи и след това в Тракия – при гр. Дебелт. /Амиан Марцелин. Деяния, кн. XXXI, § 8: 9-10; 12: 10-12; Йордан. Гетика..., § 138/.

Така че преди появата на Алатеевата конница край Адрианопол, Фритигерн очевидно бил обречен да загуби битката, затворен в своя лагер едва с 10 000 пехотинци.

По дадената от Валент заповед, тежко въоръжената римска пехота се придвижила, построена в дълбока многоредова фаланга срещу готите, прикривайки се с щитовете от вражеските стрели и копия. Скоро двете ѝ крила, фланкирани с по малко конница, обхванали готския лагер и започнали да го обкръжават.

Тъкмо лявото римско крило ускорило ход за сблъсък с готския лагер, когато с грохот, метален шум и викове от близката планина се спуснала „като мълния“ многоочакваната конница на Алатей и Сафракс, минавайки в движение от походен строй в атакуващ клин. В пълен галоп конниците-стрелци отдалеч, но точно, изпразнили колчаните си: смъртоносен облак от стрели се понесъл над състените римски редици, сякаш самата смърт ги порязала с острата си коса. Както се изразява Марцелин: „Носещите отвсякъде дъха на смъртта стрели, попадали в целта, защото било невъзможно нито да ги видиш, нито да се скриеш [от тях – б. В.Й.]“. Последвал ужасяващ пряк сблъсък на атакуващата хуно-аланска конница с фланга и тила на римския строй. Притиснати от две страни – в тил от хунската конница, а фронтално – от готската пехота в лагера, – римските войници изпаднали в напълно безизходно положение. Отчаяни и паникисани те нарушили своя строй и били подложени на клане. /Деяния, кн. XXXI, § 12: 10-12; 12-17; 13: 1-7/.

Тук е важно и необходимо да изясним въпроса за етническия състав на конницата на Алатей и Сафракс, която всъщност е наклонила везните в полза на готите в този оспорван военен конфликт, който е имал голям политически отзвук в своето време.

Пристигането на победната конница край Адрианопол е отразено от Амиан Марцелин посредством следния текст: „Готската конница [к. В.Й.] се върнала начело с Алатей и Сафракс, **заедно с отряд алани** [к. В.Й.]. Като мълния се появила тя от стръмната планина и се понесла в стремителна атака, смитайки всичко по своя път.“ /Деяния, § 12-17/. Тук конницата на Алатей е наречена „готска“. Преди това обаче, обяснявайки как вестготите в Мизия не могли да преодолеят римската отбрана на Старопланинските проходи и се принудили да повикат на помощ „шайки хуни и алани“, Марцелин пише: „В тези дни в Скития и Мизия, където било изстребено всичко съедобно, варварите [вестготите – б. В.Й.], остервенели от глад и ярост, напругали всичките си сили, за да пробият [римската отбрана на проходите, организирана от магистър Сатурнин – б. В.Й.]. След многократни опити, които били отразени от силната съпротива на нашите [римските военни сили – б. В.Й.], заседнали по високите места [предпланините

на Балкана – б. В.Й.], те се оказали в крайно трудно положение и призовали при себе си **шайки хуни и алани** [к. В.Й.], съблазнявайки ги с надеждата за огромна плячка. **/пак там, § 8-4/**. Зад Марцелиновото словосъчетание „шайки хуни и алани“, курсивирано от нас в цитирания абзац, очевидно се крие именно хуно-аланската конница на Алатаей и Сафракс, като по-горе пролича, че в конницата аланите са всъщност само „отряд алани“. **/пак там, § 12-17/**.

Следователно тази конница, която предположително наброявала от 5 до 8 хиляди бойци, е била формирана предимно от хуни, плюс „отряд алани“. Освен това, ако се съобразим с цялостния контекст на събитията (т.е. да подберем по-изчерпателна извадка от исторически факти в различните извори), то под „хуни“ тук би трябвало да подразбираме хуни-кутригури, а под „алани“ – рус-алани (роксолани).

Допълнително косвено свидетелство, че Алип-би/Алатаей е водел хуно-кутригурска конница, е посочването на Йордан, че след победата при Адрианопол победителите се разделили: „Фритигерн се отправил да граби Тесалия, Епир и Ахея, а Алатаей и Сафрак с останалите пълчища се устремили в Панония“ **/Гетика..., § 141/**. А от този исторически момент (378 г.) занимаващите се с късноантичния период автори, например Комес Марцелин, Прокопий Кесарийски, Агатий Миринейски, Менандър Протектор, отбелязват най-ранното присъствие на български-кутригури в Панония.

Освен това разполагаме с точно описаните различия във въоръжението и начина на действие на хуно-кутригурската и готската конница, наблюдавани лично от Прокопий Кесарийски, секретаря на пълководеца Велизарий, по време на римо-готската война в Италия. Прокопий пише: „Разликата е в това, че почти всички римляни и техните съюзници **хуните са добри стрелци с лък по време на езда, а на готите това умение не е познато** [к. В.Й.], но техните конници са привикнали да ползват само дротици и мечове; техните стрелци се сражават като пехотинци...“ **/Прокопий Кесарийски**. Войната с готите, кн. VII, § 27. – Електронна библиотека Royallib.ru. Перевод С. П. Кондратьева./ Трябва да отбележим, че за Прокопий хуните се състоят основно от три големи племена: хоногури, утигури и кутригури. **/пак там**, кн. VIII/IV, § 4, 5, 6 и сл./.

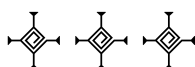
Според Агатий Миринейски хунските и скитските племена от древни времена обитавали земите между Меотидата и планината Имай (Имеон) в Азия. Той изброява някои от тези племена: кутригури, утигури, ултизури, вуругунди и пр. А когато разказва за първото от тях, Агатий употребява израза „кутригурите-хуни“. **/Агатий Миринейски**. Царуването на Юстиниан. Превод на В. Бешевлиев и В. Търкова. – В: Христоматия по история на България. С., 1978, с. 66, 67/.

В битката при Адрианопол, която приведохме по отличното описание на бившия военен командир и съвременник Амиан Марцелин, се вижда наистина една хуно-кутригурска конница в действие. При атаката си тази конница засипала римляните с облак от стрели, а от цитирания текст на Прокопий се вижда, че готските конници не използват лъкове, а дротици и мечове.

Прави впечатление, че докато в началото на книга 31 на „Деяния“ Амиан Марцелин използва фразата „шайки хуни и алани“ **/Деяния, кн. XXXI, § 8-4/**, то към нейния край той изрича с респект думите: „към готите се присъединили **войнствените и храбри хуни и алани, закалени в бойни трудове** [к. В.Й.]“

/пак там, § 16-3/. Очевидно в случаите, когато употребява израза „готска конница“, Амиан Марцелин има предвид, че хуните и аланите са изпълнявали ролята на такава, за да помогнат на готите, т.е. че готската конница е била формирана от хуни и алани. /пак там, § 12: 10-12; 12-17; 13: 1, 2; 16-3/.

И така, наблюдаващи от разстояние неблагоприятния развой на битката и поразени от неочаквания нейн обрат, император Валент и офицерската му свита, се впуснали в отчаяно бягство към Адрианопол. Алатаей/Алип-би оставил Сфаракс да довършва римската пехота, а самият той с малък отряд се втурнал да догони императора, преди последния да успее да се скрие в Адрианополската крепост. Силните и бързи кутригурски коне скоро настигнали знатните бегълци, които обаче успели да се барикадират на втория етаж на една вила, недалеч от града. Императорът, който при бягството си бил ранен със стрела, не отговорил на отправените му призови да се предаде, като навярно се надявал да пристигне отнякъде помощ. Тогава вилата била подпалена, но затворилите се в нея римляни не успели да излязат, вероятно поради срутване на дървената конструкция върху тях. Всички загинали в огъня, като само един млад кандидат успял да скочи от прозорец в последния миг. Заловен, той казал на Алатаей, че в къщата е изгорял самият император Валент, което разказал и след това – когато бил освободен и се прибрал в Константинопол. /Амиан Марцелин. Деяния, § 13-12; 13: 13-16; Флавий Магнус Аврелий Касиодор Сенатор. Хроника, § 1127-1129. – Електронна публикация: Хроника Магна Аврелия Касиодора Сенатора, светлейшего и сиятельного мужа, бывшего квестора Священного дворца, бывшего ординарного консула, бывшего магистра оффиций, префекта Претория и патриция. Пер. с лат. В. Г. Изосина/.

Алатаей/Алип-би се покачил върху изгорелите останки на вилата, където намерил и взел своите заслужени трофеи: регалиите на императора на Изтока Валент. Според българския свод той отнесъл плячката си на своя баща Булюмар, в стана му на р. Днепър. Великата победа над Източната империя била отпразнувана подобаващо от върхушката на хуно-българския племенен съюз. Но в разгара на пира старият Булюмар починал (септември 378 г.). /Бахши Иман. Джагфар тарихи..., с. 19/. Победоносният, но още неопитен в държавните дела, млад кан Алип-би трябвало да поеме управлението на бащиното огромно наследство – една империя, простираща се от Кавказ и Волга до Тракия и Панония, в която на федеративен принцип влизали около 60 племена.

Както споменахме по-горе, според Йордан, Фритигерн с вестготите се отправил на юг и сетне на запад, а „Алатаей [Алип-би – б. В.Й.] и Сафракс с останалите пълчища се устремили в Панония“ /Гетика..., § 141/. Стиквайки тези данни със съответните от българския свод, тук можем да предположим, че Сафракс е заминал с кутригурската и аланската конница за Панония, а Алип-би се завърнал временно при баща си на Днепър. След това, вече в качеството му на върховен кан, организирай миграцията на кутригурските и аланските семейства към новата им земя в Панония, където ги очаквали техните съпрузи и бащи (отишли там със Сафракс).

Сведенията за Алатай/Алип-би след 378 г. са изключително оскъдни. От тях проличава, че за да контролира остготите, той се е намесвал в борбите за остготския трон между претендентите от управляващата династия Амали. Така например Хунимунд, виден представител на Амалите, успял да се наложи като крал на цялото остготско племенно обединение около 379 г., след отстраняването на малолетния Венетаров син – крал Витерик/Видирих – и с решаващата помощ именно на внука си Алатай/Алип-би/Балтазар – син на Валадамарка и Баламбер.

9. Кан Улдин (~387~409 г.), син на Булюмар/Баламбер. Кановете Донат (~409~412 г.) и Каратон (~412~422 г.) – синове на Алип-би/Алатай

Царуването на Алатай/Алип-би/Балтазар е продължило вероятно до 387 г., откогато ръководството на Хунския племенен съюз било поето от кан Улдин – брат на Алип-би по бащина линия. Гаврил Кръстевич транскрибира гръцката форма на името Улдин в славянската Владин/Валдин = Владо, считайки, че е била неправилно записана от гръцките хроникьори. /История българска. Сочинена от **Гавриила Кръстьовича**, член от Върховното Ц. Судилище. Том първий. Цариград, 1869; Второ издание, С., 2016, с. 71-72/.

През 400 г. въстанал срещу император Аркадий готският федерат Гайна, който бил успял да се издигне до поста главнокомандващ на източно-римската армия. Поради интригите на цариградския епископ Йоан Златоуст, който притискал готите в Константинопол да преминат от арианство към ортодокс, Гайна, с част от своите готи избягал северно от Дунав в хунските владения, но тук бил заварден, разгромен и убит от кан Улдин, който изпратил главата му на Аркадий. Вследствие на това по инициатива на последния бил подписан договор за сътрудничество /**пак там** – по сведения от Зосим и Филосторгий/, благодарение на който Улдин бил привлечан за съюзник в съвместни военни операции (вж. по-долу), а западните хуни-кутригури установили центъра на своята държава в Панония.

Крал Хунимунд управлявал остготите до около 405 г., като след 387 г. го подкрепял (и контролирал) споменатият Баламберов син кан Улдин. Трона на Хунимунд наследил синът му Торисмуд, който, макар и в юношеска възраст, разгромил и покорил с хуно-кутригурска помощ силното племе гепиди, което тогава владеело областта Панония в провинция Върешна Дакия. /**Йордан**. Гетика..., § 250, 251/. Така и мощното готско племе гепиди било поставено под влиянието на хуно-готските канове, а крал Торисмуд също така бил подкрепян от кан Улдин по време на краткото си царуване.

Запазено е сведение за съвместна акция през 406 г. на Улдин и Сар – крале на хуни и готи – срещу скита Радагайз, който бил навлязъл дълбоко в Италия с 200 000 войска. /**Комес Марцелин**. Хроника, § за 406 г. – В сайта Восточная литература. Средневековые исторические источники Востока и Запада: **Марцеллин Комит**. Хроника. Перевод Н. Н. Болгова из Кафедры всеобщей истории Белгородского государственного университета, 2010 г./.

Очевидно става дума за нашествие в Италия на венети, начело с княза им Радагайз /вж. **Г. Кръстевич**, пос. съч., с. 75, 76; 235 – бел. 1 към § 5/, което било

неутрализирано от хуните на Улдин и готите на Сар по молба на византийския император Аркадий (395-408 г.). Нареченият тук Сар вероятно е младият остготски крал Торисмуд. Съдейки по името обаче, възможно е да става дума за Шаратон – Шар или Сар, – син и съуправител на Улдин. Шаратон би могъл да ръководи готския контингент в тази военна операция, тъй като се явявал внук на остготската принцеса Валадамарка и чрез нея – член на рода Амали (вж. по-долу).

Крал Торисмуд управлявал само 2 години (~405~407 г.), тъй като се убил, падайки от коня си. Остготите го оплакали горчиво и в знак на печал решили да не си поставят крал в следващите 40 години /Йордан. Гетика..., § 251/. Това твърдение на Йордан е странно, като се има предвид строгото съблюдаване на консервативните племенни традиции. Според нас готският историк по-скоро прикрива факта на прякото поемане на властта над остготите в този исторически момент от следващите хуно-български канове Донат (~409~412 г.) и Шаратон/Каратон (~412~422 г.). Тези владетели по бащина линия се явявали внуци и правнуци на българските канове Алатей/Алип-би/Балтазар и неговия баща Баламбер, но по майчина – чрез остготската принцеса Валадамарка, – на остготските крале Хунимунд и неговия баща Ерманарих. С други думи във вените на Донат и Шаратон течала кръвта, както на хуно-българската канска династия Дуло, така и тази на остготските Амали. Така че те управлявали напълно законно по силата на древното наследствено право няколко десетки племена от различни етноси.

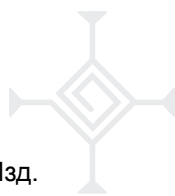
10. Кан Мундзук (~422-434 г.), син на Улдин. Кановете Атила (434-453 г.) и Бледа (434-444 г.), синове на Мундзук

След 422 г. остготите и гепидите, които продължавали да бъдат в състава на Хунския племенен съюз, позиционирани с основна територия в Трансилвания и Панония, се покорявали на синовете на кан Улдин: Ругила/Руа, Октар и Мундзук – бащата на прочутите Атила и Бледа.

Тук е мястото да кажем нещо за управленската сигнатура на българските владетели. Когато употребяваме кратката титла кан за върховния вожд на Хунския племенен съюз, ние всъщност подразбираме пълната титла канас ювиги. Трябва да сме наясно, че канас ювиги се е явявал владетел на съюз или федерация от народи, от ранга на кесар/цезар, император (Рим, Византия, Китай, Япония), шахиншах (Персия), хаган/хакан (Монголия, Ефталитския, Аварския или Хазарския племенен съюз).

Канас ювиги, освен че държал цялата светска и религиозна власт, бил и главен командир на обединената армия, ръководейки я дистанционно чрез заповеди, изпращани по куриери. Същевременно той участвал и непосредствено в сраженията начело на главната орда (съвкупност от племенни отряди; основните сили), заемаща централната част на фронта, чийто тилов лагер или стан се намирал в централния онгъл.

Дясната орда, онгъл и съответно крило на атаката ръководел принцът-престолонаследник, а лявата – старшият или най-боеспособният от братята на канас ювиги. Двамата първи помощници били, образно казано, като дясната и

лявата ръка на главнокомандващия. /Д. Съслов. Пътят на България. С., Изд. „Кибера“, 2004, с. 46-53/. Те носели званието канас, което с времето преминало в княз (поради изпадане на първото „а“). Разбира се, престижното звание княз постепенно започнало да се ползва от всички племенни вождове.

Така например, ако приложим тази принципна схема върху гореспоменатите личности, ще получим следното разпределение на военно-властовите функции:

канас ювиги – Мундзук

канас на дясното крило – Атила с помощник Бледа;

канас на лявото крило – Ругила/Руа с помощник Октар.

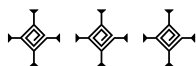
Впоследствие, когато Атила получил върховната власт и титлата канас ювиги, той разпределил съответните длъжности между своите синове и братя.

Вече сме разглеждали етимологията и значението на титлата канас ювиги (вж. **В. Йорданов**. Сакралните знаци и имена на българските канове от ди-настията Дуло. – сп. Горгони, кн. 3, 2019, с. 113), но пак ще отделим малко място на този въпрос. Лексемата кан, каан, съдържа морфемите ка („син“) и ан („небе“: има се предвид богът-небе Тангра/Атон-Ра), и означава „Синът на Небето“. Аналозите: в Китай – поднебесният император Тай/Тян; в Япония – императорът е син (потомък) на небесната майка Аматерасу, която е звездата Сириус/Сотис (Изида) и нейния син Инари (Хор); в Египет – фараонът е син на бога слънце-небе Атон/Амон-Ра-Хор; в Шумер – царят е син на небесния Ан/Ану; в Перу – Великият инка е син на слънцето и пр., и пр.

Лексемата ювиги е съставена от морфемите Юви/Йови (името на Зевс/Юпитер, свързано със зооморфния му образ/тотем – Свещения овен) и иг/иги („пастир“), и означава „Пастирът Юви/Йови“.

Следователно пълното значение на израза канас ювиги е „Синът на Небето [Тангра/Атон-Ра], пастирът Юви [Зевс/Юпитер]“. Така че този израз е генеалогично издържан, защото Зевс-Амон действително е бил син на Ра и внук на Атон. Естествено хуно-българският владетел се е представял и е бил считан за син/потомък на посочените божества (вж. първите владетели на света в началото на Генеалогичната таблица).

Но нима това не е било валидно за владетелите на другите империи? Така например персийският шахиншах Кавад се обръщал в писмата си до император Юстиниан ето как: „Кавад, царят на царете, цар на Източното слънце, до Флавий Юстиниан, кесар на Западната луна!“ /**Йоан Малала**. Хронография, кн. XVIII, § 477. – В сайта Восточная литература. Средновековные исторические источники Востока и Запада: **Йоанн Малала**. Хронография. Перевод Н. Н. Болгова из Кафедры всеобщей истории Белгородского государственного университета, 2016/.

Едва ли е необходимо да разглеждаме историческите събития, свързани с великия кан Атила: те са широко известни. Само ще приведем един разговор

за неговите военно-политически умения, между срещналите се в столицата му западноримски и източноримски посланици, а именно Ромул, Промут, Роман, Рустикий и Констанциол от една страна и от друга – Максимин и Приск:

„... Атила [споделил Ромул – б. В.Й.], в случай че иска да тръгне на поход, ще го направи без голям труд и няма да измине дълъг път, така че той може да покори мидийците, партите и персите, и да ги принуди да му плащат данък, тъй като той разполага с военна сила, против която не може да устои никой народ.“

Когато ние [т.е. източноримските посланици Максимин и Приск – б. В.Й.] казахме, че за нас е изгодно той да нападне персите, Констанциол каза, че той се бои да не би Атила, като подчини лесно персийците, да се върне не като наместник на някой владетел, а като владетел на земята. Сега римляните му носят злато заради почетното му звание (което са му дали), но ако той подчини партите, мидийците и персите, то той няма да търпи римляните да си присвоят неговата власт, а открито ще ги обяви за свои роби и ще предяви към тях по-тежки и непоносими искания.

Рангът, за който Констанциол говореше, беше ранг на източноримски военачалник, който източноримският император Теодосий беше дал на Атила, за да скрие причината за уговорения данък, който беше принуден да му плаща ежегодно и да мислят поданиците му, че той не го плаща като данък, а като заплата, която даваше на всички източноримски военачалници... Атила... ще отхвърли ранга, с който искат да го наричат източните римляни и с който мислят, че са го зачели, и ще ги принуди вместо свой военачалник да го нарекат техен владетел...“

/Приск Тракиецът. Посланик при Атила. Откъси. Ред. Иван Колев. С., Изд. ГУТА-Н, 2017, § 10.19, 10.20 : с. 31-33/.

Огромният годишен данък, плащан на Атила от 443 г. нататък, за който става дума в разговора на посланиците, бил 2100 литри злато, равняващи се на 693 кг. Вследствие на това хазната е опразнена, а императорът се принудил да наложи тежки извънредни данъци. Това довело до влошаване благосъстоянието на заможните граждани и дори на сенаторите, които изнесли за продан покъщнината и дори бижутата на съпругите си, а по-бедните се обесвали или умирали от глад. **/пак там**, § 7.1 : с. 7, 8/.

Освен горния твърде красноречив разговор за качествата и самочувствието на Атила, оставен ни от неговите съвременници, се изкушаваме да цитираме и едно трудно изказано цели 200 години по-късно признание на готския историк Йордан за могъществото на иначе нелюбимите му хуни и техния вожд:

„Атила обединил под своя власт цялото племе [на хуните – б. В.Й.] и, събирайки множество други племена, които той държал тогава в свое подчинение, намяслил да покори най-първите народи в света – римляните и везеготите.“ **/Йордан.** Гетика..., § 181, 182/.

Йордан неохотно признава, че само вестготите и римляните не били попаднали под властта на хунския владетел Атила.

11. Кан Ернак/Ирник/Бел-Кермек/Балаш (463-489 г.), син на Атила

През 448 г. един подбуден от ромеите бунт на подчиненото племе агатирси провокирал Атила да сваля от власт техните вождове и да постави големия си син Елак за техен кан (канас = княз). Тогава под управлението на Елак минали и останалите племена по Черноморското крайбрежие. **/Приск Тракиецът**, пос. съч., § 10.8 на с. 20-21/.

Сетне, след смъртта на Атила, Хунската империя била наследена последователно от следните негови синове: посочения Елак (453-454 г.), Денгиз (454-469 г.), Ернак/Ирник (463-489 г.).

Последният, на свой ред, както и част от синовете и потомците му, се явяват продължители на хуно-българската династия, поради което ще им обърнем добавящото внимание.

През 463 г. Ернак/Ирник/Бел-Кермек навършил пълнолетие (предполагам 18 години) и преминал инициация. Тогава вторият син на Атила – Денгиз, – който ръководел по това време Хунската империя, възложил на малкия си брат Ирник управлението на нейната източна половина. От главния си стан, който се намирал вероятно на р. Днепър, Ирник обявил тържествено през същата 463 г. създаването на своята държава Патрия Оногурия („Отечеството на десетте племена“), обхващаща територията от планината Кавказ на североизток до река Дунав на юг, населена от оногури, утигури, кутригури (източния им контингент); барсили; агачири (бившите агатирси); саклани (т.е. склавини = славяни); анти; урус-алани (т.е. роксолани); мурдаси/мордва (при Йордан: „морденс“), с друго име сармати; меря (при Йордан: „меренс“).

Терминът „патрия“, т.е. „отечество“ не е случаен. Чрез него се подчертава фактът, че на тази територия са се формирали още в миналото изброените десет етноса, част от които са мигрирали и живели на изток, но сега те отново се завърнали в старата си родина при родствениците им племена – бивша част от техния етнос.

След гибелта на Денгиз в битка с готите във Вътрешна Панония през 469 г. **/Йордан**. Гетика..., § 272, 273/, Ирник поел управлението и на неговата – западната част от Хунската империя, но разбира се не можал да я удържи цялата.

В 476 г. император Зенон (474-491 г.) назначил остготския крал Теодорих (474-526 г.) за военен магистър на федеративната войска и му предоставил за седалище областта Систово (античния Нове; дн. Свищов). Но в 478 г., заради предизвиканите от крал Теодорих и съюзника му Теодорих Страбон опустошения в Тракия, Македония и Далмация, Зенон се принудил да привлече за съюзник Ирник с неговите българи (кутригури). Изпратените от Ирник кутригурски конни съединения били обединени с българо-римската пехота на Сабиниан Магнус (Велики), управител на гр. Воден, командир на войските в Македония и Илирик, и най-способният военачалник на император Зенон. През 479 г. Сабиниан нанесъл на Теодорих тежко поражение, превръщайки се от този момент в страшилище за готите. **/Йоан Антиохийски**. Всемирна хроника: фрагменти: 11-96; 12-97. Превод Г. Цанкова-Петкова. – В: ГИБИ, III, София, 1960, с. 32, 33/.

Според Комес Марцелин през 482 г. Теодорих отново разорил Македония и Тесалия. За да го умилостиви, император Зенон го направил в 483 г. член на

императорския съвет и управляващ федератите в Прибрежна Дакия и Долна Мизия. Но през 487 г. вечно недоволният Теодорих пак извършил грабителски поход в Тракия. Едва в 488 г. той бил окончателно изтласкан в Италия. **/Комес Марцелин.** Хроника, вж. посочените години/.

Та през 486-487 г., спазвайки съюзния им договор, Ирник и Зенон изтласкали Теодорих от северния лимес (р. Дунав) и Тракия, поради променливата му политика спрямо Византия. Зенон имал идея да прогони към Италия вредните за имперските държавни интереси остготи, гепиди, роги, херули и др. което и било в крайна сметка осъществено. Благодарният Зенон възнаградил Ирник, като му върнал областите Мизия и Малка Скития – част от бившите земи на Денгиз. През 487 г. Ирник пренесъл там своята столица, предполагаемо някъде между днешните български градове Видин и Търново.

След смъртта на персийския шах Йездигерд II (438-457 г.) по време на продължителната му война с кидаритите в Хорасан (историческа област, състояла се от части в днешен Иран, Таджикистан, Афганистан, Узбекистан, Туркменистан), неговият престол бил наследен от по-малкия му син Ормизд III, при регентството на майка му Денак. По-големият син Пероз избягал при царя на ефталитите Кингила I (~435~475 г.) с молба за помощ. Споразумели се Кингила да си получи обратно Бактрия – онази част от Хорасан, която персийският шах Бахрам V (421-439 г.), дядото на Пероз, бил отнел по-рано от ефталитите. С това условие Кингила предоставил на Пероз 30 000 ефталитска войска. Последният бил подкрепен също така от сатрапите на източните провинции на Персия. В последвалата междуособна война Пероз успял да се наложи над своя брат. **/Абу Джа'фар Мохамед ибн Джарир ат-Табари.** История на пророците и царете, § IX, 858; § X, 863-865; § XIIIa, 871; § XIV, 872. – В сайта Восточная литература. Средновековные исторические источники Востока и Запада: **Ат-Табари.** История пророков и царей. Перевод А. Н. Шмидта. Текст воспроизведен по изданию: Материалы по истории Средней Азии и Ирана. Ученые записки Института востоковедения, том 16, 1958 г./.

Само след девет години обаче добрината на Кингила била забравена. Благодарение на мира между Персия и Византия, поради заетостта на император Лъв 1 Тракиец (457-474 г.) във войни с вандалите, персийският шахиншах Пероз I (459-484 г.) замислил да придобие отново изгубената при възцаряването му Бактрия – една от ефталитските земи. Владетелят на ефталитите Кингила I получил информация за неговите намерения и се подготвил да го посрещне, като привлякъл за съюзник кан Ирник, който своевременно пристигнал в Бактрия със своята конница. Към българо-ефталитския съюзен договор бил предвиден и династичен брак между дъщеря на Кингила и българския кан. **/Прокопий Кесарийски.** Войната с персите. Кн. I, § III, 1, 2/. – **Електронна библиотека Royallib.ru: Прокопий Кесарийский.** Война с персами. Перевод А. А. Чекаловой/.

И така, през 468 г. Пероз навлязъл в Бактрия с цялата си армия. В последвалата битка част от конницата на Ирник подмамила персите и техния владетел в предварително подготвен капан. Обкръжен напълно в долина между два стръмни и гористи хребета, Пероз получил предложение да се предаде. След

кратък съвет с придружаващите го офицери и магове, той приел поставените му позорни условия: да направи публичен нисък поклон пред Ирник и Кингила с клетвено обещание според древните обичаи (пред буца сол) – никога вече да не пресича установената граница; да предаде като заложник малкия си син Кавад, който ще му бъде върнат след като изплати контрибуция от 30 чувалчета злато. Освен това Пероз дал като допълнителна гаранция една от дъщерите си за жена на Кингила. /**пак там**, § III, 8-28/.

През 484 г., по искане на византийския император Зенон (474-491 г.), който воювал с Персия по западната ѝ граница, Ирник атакувал персите откъм изток, през Кавказ. Разбира се, за целта Ирник отново се съюзил с родствените хуни-ефталити, управлявани тогава от Ахшунвар II (~475~499 г.). Този път битката се състояла на широко поле пред планинския проход, през който обикновено нахлували персите. Хуни и ефталити пак подготвили изненада за нападателите, като прокопали система от дълбоки ровове, покрили ги с тръстика и ги засипали с пръст. Те обаче оставили между рововете тесен път, очертан с незабележими за врага знаци. /**пак там**, кн. I, § IV, 1-8/.

Когато двете армии се построили една срещу друга, била повторена същата тактика: конен отряд на Ирник направил реконгсцировка с бой към персите, подмамвайки ги към атака, като хунските конници се прибрали при своите основни сили по добре познатия им път между рововете. Нахъсаният Пероз започнал широкомащабна атака, ала самият той, по-вечето му синове и братя, и почти цялата му войска се сринали в рововете и загинали там. /**Прокопий**. Войната с персите, кн. I, § IV, 9-14; **Ат-Табари**. История на пророците и царете, § XIV, 872; § XIV, 878, 879; /.

От оцелелите синове на Пероз, неучаствали в битката, престола трябвало да наследи най-големият – 35-годишният Кавад, – но той бил държан до 488 г. в плен при ефталитите като заложник за мира между двете държави. Победителите решили и поставили за шахиншах на Персия Ирник, който приел за целта името Балаш (**сн. 7**) и управлявал победената и умиротворена империя в периода 484-488 г. Всички източници, които осветляват този исторически момент – Ат-Табари, Фирдоуси, Йешу Стилиит, Прокопий Кесарийски, Низам ал-Мули – са объркани и колебливи, като считат Балаш, Валаш (по Прокопий – Власа) ту за брат на Пероз, ту за негов син (брат на Кавад). /**Прокопий**, § IV, 32-35; V, 1-4; **Ат-Табари**, § XVI, 883; § XVII, 883/.

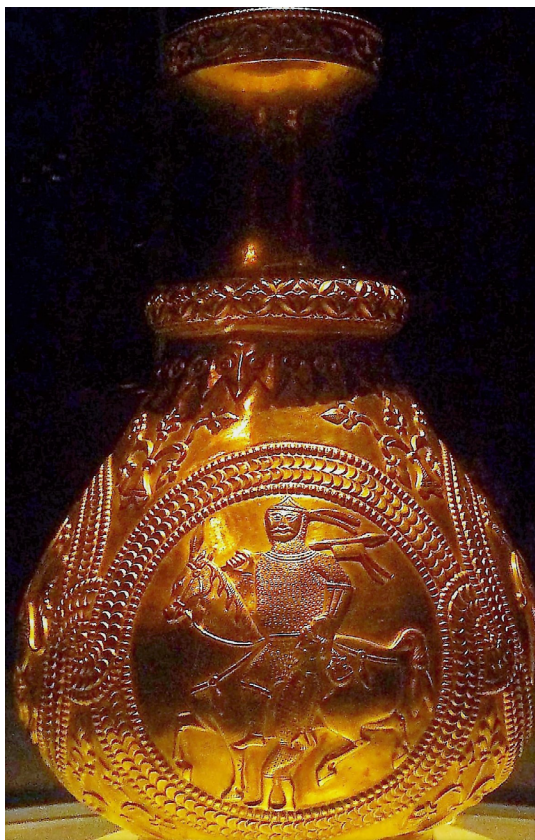
Снимка 7. Сребърен дирхем на шахиншах Балаш (484-488 г.).

Това объркване се дължи на обстоятелството, че в онова време е било твърде неудобно и неконюнктурно хронистите на Персийската империя („Книга на царете“), както и преписалите от тях външни хронисти, да отбележат в анализите си, че са имали в продължение на четири години в сасанидската столица Ктесифон владетел-шахиншах не от управляващата мидийска върхушка, а от друг етнос – канът на Патрия Оногурия Ирник, – макар той да бил един от синовете на прочутия Атила.

Между другото Абу Джа'фар Мохамед ибн Джарир ат-Табари (839-923 г.) в съчинението си „История на пророците и царете“, базирано на стари персийски текстове, отбелязва, че за да осигури стопанския просперитет на страната, Балаш проявявал голяма загриженост за благосъстоянието на поданиците си – обикновените перси, като държал под строг контрол централната и местната власт. **/Ат-Табари. История на пророците и царете..., § XVI, 883/.**

В края на 488 или през 489 г. Кавад бил върнат на престола на Персия. Не е сигурно (данните са противоречиви) дали Балаш (Ирник) е бил ослепен от мидийските велможи Сохра и Зармихр, вследствие на което починал в персийската столица Ктесифон, или пък се е завърнал в новата си столица в Долна Мизия, където завършил дните си (сн. 8, 9, 10).

Снимка 8.

Но Кавад поел властта и я държал до 496 г., когато пак преживял политическо фиаско. Той се опитал да проведе религиозна реформа, с цел да отслаби ограничаващото го влияние на зороастрийското съсловие и част от аристокрацията. Затова привлякъл към централната власт маздакитите – една от сектите на зороастризма, – които проповядвали богатите да раздадат богатата си на бедните, за да бъде постигнато общество на справедливост и равенство. Обаче когато овластените нови мобеда (духовни водачи) подложили най-заможните перси на безогледен грабеж, това бързо довело до свалянето на шах Кавад и замяната му с неговия по-малък брат Замасп (496-498/9 г.). Било взето решение Кавад да бъде заточен в крепостта „Замък на забравата“. **/Прокопий, пос. съч., кн. I, § V, 1-9; Ат-Табари, § XVIII, 884; § XIX, 885/.**

Снимка 9.

Снимка 10.

Снимки 8, 9, 10. Част от сборния сервиз сакрални златни съдове на българските канове от династията Дуло, заробен през 969 г. на западната граница на тогавашна България и намерен през 1799 г. в градчето Наги Сент Миклош, Трансилвания (тогава в пределите на Австро-Унгария). Понастоящем се съхранява в Музея по история на изкуството – гр. Виена, Австрия. Фото автора.

По наше мнение една част от съдовете са дело на български майстори-ювелири, а друга – на персийски. Заслуга на кан Ирник/Балаш е постъпването им във фамилната съкровищница на българския владетелски род. Би могло да се предположи, че на първата кана (сн. 4) е изобразен като победоносен конник самият кан Ирник, който е поръчал нейното изработване.

През 498/9 г. било позволено на съпругата на Кавад да го посещава в крепостта. Скоро двамата се договорили и организирали бягство, като важна помощ им оказал Сеос, или Сиявуш, знатен младеж – най-вероятно техният син. При една от визитите върната съпруга и Кавад разменили дрехите си, като Сеос чакал с няколко коня, прикрит недалеч от замъка. Така Кавад и Сеос избягали незабелязани при ефталитите, а надзирателите открили подмяната едва след няколко дни. **/Прокопий, § VI, 1-10/.**

Разбира се, когато беглецът Кавад пристигнал при ефталитския владетел Ахшунвар II (~475~499 г.), последният нямало как да пропусне шанса да се намеси отново във вътрешните дела на Персия, осигурявайки си по този начин съюзник, а не враг. Той оженил Кавад за една от дъщерите си и на това основание – като зет на ефталитската династия, – му дал значителна армия, за да си възвърне трона на Персия. Връщайки се в Ктесифон, Кавад не срещнал никаква съпротива, когато бързо и безмилостно се разправил с враговете си, поставяйки верния Сеос на длъжността „адрастадаран салана“ – ръководител на всички имперски държавни, административни и военни чинове. Така в 499 г. Кавад отново овладял, след две прекъсвания – през 484-488 г. и през 496-499 г. – персийския трон и го държал до 531 г., внимавайки и недоверявайки се даже на своето близко обкръжение. Така например първородният му син Каос/Кавус поддържал опасните маздакити, но Кавад и малкият му син Хосрой I Ануршиван (следващият шахиншах: 531-579 г.) се наложили и ликвидирали през 528 г. тази вредна за персийската държава секта. **/Прокопий, § VI, 10-19; Ат-Табари, § XX, 890, 891; XXIII, 896/.**

Хосрой I бил роден през 501 г. от брака на Кавад през 499 г. с дъщерята на Ахшунвар II. Очевидно престолонаследникът Каос/Кавус се явява потомък на първата му съпруга, наложена на Кавад след провала и гибелта на баща му Пероз във войната от 484 г. Вероятно тази първа съпруга е била именно дъщерята на кан Ирник – победителя на Пероз през същата година. Ако тя и синът ѝ Сеос са помогнали, както споменахме, на Кавад да избяга от своето заточение, да се спаси при ефталитите и да си възвърне трона през 499 г., то зад употребените в различните извори имена имена – Сеос и Каос/Кавус – очевидно се крие едно и също лице, петнадесетгодишният знатен младеж Сиявуш, внукът на Ирник и законен престолонаследник на Персия.

Както споменахме, през 499 г. Кавад (**сн. 11**) възложил на своя син-спасител Сеос (Сиявуш) върховната оперативна власт в империята, правейки го явно свой съуправител, а в перспектива и наследник на трона. Обаче към 528-531 г. ситуацията се променила. Възмъжалият вече по-малък син Хосрой станал любимец на Кавад, не без влиянието на втората съпруга на шаха. Първата

съпруга – дъщерята на Ирник/Балаш – навярно е била умъртвена или се е самоубила в „Замъка на забвението“, след като надзирателите открили нея вместо мъжа ѝ Кавад и разбрали, че мъжът ѝ е избягал (вж. по-горе). Ето как синът на първата съпруга, престолонаследникът Сеос/Каос изпаднал в немилост, а през 531 г., когато бащата Кавад лежал на смъртно легло, брат му Хосрой се разправил безмилостно първо с него, а сетне и с останалите свои братя. /**Прокопий Кесарийски**. Войната с персите, кн. I, § XI, 20-38; § XXI, 17-23; § XXIII, 1-6; **Йоан Малала**. Хронография, кн. XVII, 486/.

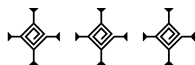
Снимка 11. Фиала с изображение на Кавад на лов за муфлони.

Всъщност тук става въпрос за жестока и безскрупулна борба за власт между кръвни наследници, с цел осигуряване на единоначалие в управлението на Персийската държава. А формалните причини (мотиви), послужили на извършителите на тези престъпления като оправдание пред обществото, са записани от хроникьорите. Привеждаме част от текста на Прокопий по този въпрос, най-вече защото в него има данни за личността на Сеос (Си-явуш) – внука на Ирник и законен претендент за персийския престол:

„Впоследствие [след преговорите за мир между Източната империя и Персия през 531 г. – б. В.Й.] Мевод наклеветил Сеос [магистър Мевод и принц Сеос били преговарящите от персийска страна – б. В.Й.] пред Кавад, уж че той умишлено, въпреки даденото му от повелителя поръчение, започнал спор за Лазика [друго название на Колхида, дн. Грузия – б. В.Й.], проваляйки по такъв начин мирните преговори... Враговете на Сеос, обвинявайки го и за много други неща, го призовали на съд. И го съдил целият съвет на персите – хора, събрали се по-скоро от злоба, отколкото по изискването на закона. Тежала им неговата власт, съвършено непривична за тях, освен това те трудно понасяли характера на този човек. Защото макар Сеос да бил най-безкористният човек и със строга точност да следял за правосъдието, той бил обхванат от недъга на надменността несравнимо повече, отколкото останалите... Неговите обвинители посочили... също и това, че на този човек не му е угодно да живее съгласно съществуващите обичаи... По техните думи той почитал някакви нови

божества; погребал наскоро починалата му жена, макар персийските закони да забраняват предаването телата на покойниците на земята [по обичая телата на мъртвите били оставяни в клетки, за да ги изкълват лешоядите, осигуряващи им възнесение – б. В.Й.]. Така съдиите присъдили смърт за този човек. Кавад, макар да се отнасял със състрадание към Сеос като към негов другар [всъщност първороден син – факт явно неизвестен на Прокопий – б. В.Й.], не проявил желание да го спаси..., а казал, че не иска да нарушава персийските закони. Между другото, той дължал живота си на Сеос, тъй като именно Сеос бил главната причина за това, че той останал жив и станал цар [първата съпруга на Кавад и синът им Сеос/Сиявуш спасили царя, когато той, при заговор срещу него, бил заточен в „Замъка на забвението“ – б. В.Й.]. Ето така бил осъден и завършил дните си Сеос.“ /**Прокопий Кесарийски**. Войната с персите, кн. I, § XI, 31-37/.

Сега се връщаме във времето, за да изясним друг ред от събития. По данни от „Свидас лексикон“, някъде около 465 г., скоро след като Ирник/Бел-Кермек обявил създаването на Патрия Оногурия, в неговия главен онгъл на река Днепър пристигнали от Седморечието племената савири, сарагури и маджари, преследвани от аварите (част от жоужаните или ефталитите) и поискали от хуно-българския кан земя и закрила. Той ги приел, обаче това го изправило пред конфликт с аварите, един сериозен противник в онова време.

В българския свод, където савирите са назовани сабари, е записано също: „Родината на сабарите [т.е. савирите – б. В.Й.] било Седморечието, откъдето ги изгонили аварите – последните остатъци от хоните [хуните], които били останали в Хин [Китай].“ /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи..., с. 20/.

В този летопис обаче, историята има интересно продължение. Обитаващото земите между Дон и Волга племе мурдаси, с друго име сармати /вж. **Валентин Йорданов**. Траки, котраги и българи: § 5. Племенната група мурдаси (мордва) и произлезлите от нея народи. – В: сп. **Горгони**, кн. 3, 2019, с. 143-151/, което се подчинявало неохотно на господстващата хуно-българска династия, тайно потърсило съюз с войнствените савири, насочен срещу властта на Бел-Кермек (Ирник). Владетелят на Патрия Оногурия излязъл от трудното положение – стоящите на източната му граница авари и заговора на мурдасите със савирите, – като сключил през 468 г. династичен брак с една от дъщерите на кагана на масгутите в Седморечието, споменатия по-горе Кингила. Така Ирник предотвратил нова война и „спасил народа си от изстребване“.

Подчертаваме, че в началото на този текст от българския свод нападателите от изток са наречени авари, а в края му – масгути: „страшните за мурдасите масгути“. /**пак там**/.

Следователно племената авари и масгути (масагети) са родствени и отчасти идентични, като имаме предвид, както пояснихме по-горе, че става дума за онези масагети, които в миналото са мигрирали през Седморечието в Монголия и Северен Китай, където при съжитието си с хуните, монголите и уйгурите

(угрите), техният етнос се сдобил с хунски примес и заговорил на огурски език – един от тюркските диалекти. Възможно е езиковата промяна при някои хуно-масагетски племена, като част от ефталитите, аварите и др. да се дължи на практикуването на масово отвличане на жени по време на военни действия срещу китайци и тюрки, според тогавашната войнска традиция, довело в един момент до ситуацията, че новите поколения снажни, руси и синеоки масагети, отгледани от тюркоезичните си майки, започнали да говорят на тюркско наречие. Разбира се след няколко поколения бил забравен старият масагетски (т.е. саклански или склавенски) език.

Обитаващите Изтока масагети, били зовани ак-масгути = „бели масагети“, и още „бели хуни“ или „ефталити“, за разлика от неучастващите в онази древна миграция и останали в родината си Мизия-Скития (Саклан) кара-масгути = „черни масагети“, т.е. обитаващите Запада, познати още като „саклани“ или „склавини“.

За да сме съвсем сигурни относно кой народ е бил употребяван етнонимът масагети, ще забегнем сега малко напред във времето. В съчинението си „Войната с готите“ Прокопий Кесарийски разказва като очевидец за обсадата на Рим през 537-538 г. от огромната армия на остготския крал Витигис (536-540 г.). Рим бил защитаван от пълководеца Велизарий (а Прокопий е неговият секретар), изпратен от Юстиниан I с неголеми военни сили, сред които съюзна хунска конница. При изброяване подвизите на хуните, Прокопий ги назовава ту хуни, ту масагети, редувайки двата етнонима. Той подчертава умението им „изкусно“ да стрелят с лък по време на галопна езда (типично скитско умение), за разлика от готите, чиито конници нямат лъкове (стрелците им са пехотинци), а хвърлят отблизо къси метателни копия (дротици) и удрят с мечове. Поименно са споменати „Хорсамант, един от най-славните телохранители на Велизарий, масагет родом“, както и „Боха, родом масагет, и Кутила, тракиец“: и тримата загинали в битки на Нероновото поле. /**Прокопий Кесарийски**. Войната с готите, кн. I, 27; кн. II, 1, 2. – Електронная библиотека Royallib.ru. Перевод С. П. Кондратьева/.

Очевидно става дума за черните масагети (кара-масгути), познати още като кутригури или българи, които по това време са били съюзници на Византия по силата на сключен с нея федеративен договор. Тогава кутригурите са влизали в състава на западната част на Оногурия и били подвластни на Забер кан (531-563 г.), син на Джураш Масгут (489-505 г.) и внук на Ирник (463-489 г.). Главният стан на Забер кан се е намирал в Одеса, а след 560 г. – в Панония.

И така, споменатият в българския свод каган на масгутите в Седморечието, за чиято дъщеря се оженил през 468 г. Бел-Кермек (Ирник), се оказва Кингил I (~435~475 г.), основателят на племенния съюз на ефталитите. Това е още един непоклатим аргумент за етническата близост между ефталити и авари, по-скоро, че аварите са едно от жоужанските или ефталитските съюзни племена.

Във втората половина на VI в. аварите предприели разузнавателна и завоевателна миграция на запад, за да осигурят плацдарм за бъдещо преместване на цялата масагетска, т.е. ефталитска конфедерация в една по-добре защитена територия, поради огромния натиск от изток на Тюркския каганат. След

време обаче тюрките действително успели да покорят постепенно и поетапно мощните ефталити в Седморечието, асимилирайки държавата им. А след средата на VII в. още една тюркска вълна – хазарските тюрки – заляла и Кубратова България, разпръсвайки петимата синове на Кубрат.

12. Кан Джураш Масгут (489-505 г.), син на Бел-Кермек/Ирник

Синът на Бел-Кермек/Ирник от дъщерята на Кингила получил името Джураш Масгут. /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи..., с. 20/. Джураш наричали тогава стратегическата зона на Североизточен Кавказ, откъдето Ирник и този му син започвали антиперсийските си военни кампании. Прозвището Масгут или Масагет напуска за кръвната му връзка с масагетската (а оттам и с аварската) династия, която връзка е имала при потомците му през VII в. решаващо значение за съхраняването на три от българските държави: Ак Булгар – Бяла или Източна, т.е. Волжка България; Кара-Булгар – Черна или Западна България (преименувана през X в. в Киевска Рус) и Дунавска България.

Кан Джураш-Масгут, наричан още Бузан управлявал наследената от баща му Патрия Оногурия, която се простирала от р. Волга до р. Дунав, плюс Долна Мизия. Разбира се под неговото политическо влияние се намирали и буферните зони на североизток от Волга до Кавказ, както и на югозапад – Трансилвания и Панония. Втората буферна зона се явявала едно изгубено наследство от дядо му Атила: все пак там се е намирал центърът на Атиловата империя. Все още стояли развалините на столицата и на седемте главни града, които възпламенявали спомените на живите още съвременници. Затова внукът Джураш насочил натам завоевателните си акции.

Тъкмо тогава бил отслабнал имперският контрол върху северозападната периферия на Византия, защото военните сили на Анастасий I (491-518 г.; Тракийска династия) били ангажирани в Исаврийската война (492-497 г.) и след това във войната с Персия (502-506 г.). Разбира се, кан Джураш Масгут се възползвал от благоприятната външнополитическа обстановка, за да осъществи плановете си. През 492-493 г. той провел със своите хуни-кутригури демонстративни походи в Тракия и Македония, лесно преодолявайки слабите византийски контингенти. Дори си построил крепост в района на днешния български град Видин.

В 499 г. се състоял следващия поход на кан Джураш в Тракия. Анастасий реагирал като разпоредил на Арист, тогавашния магистър на Илирик, да се спусне на югоизток и да спре българите с наличните му 15 000 войници. При река Цурта/Цорлу дере, недалеч от античния град Цурулум (дн. Чорлу), на около 80 км. от Константинопол, ромеите претърпели пълен разгром. Комес Марцелин пише: „Сражението се завързало край река Цурта, където загинали повече от четири хиляди наши войници, било в бягство, било като се хвърляли от високия речен бряг. Така там погинала илирийската военна мощ и били убити военачалниците Никострат, Инокентий, Танк и Аквилин.“ /**Комес Марцелин**. Хроника, § за 499 г./.

През 502 г. Видинската крепост послужила на кан Джураш като базов лагер за постепенното овладяване на стратегическата област Банат, провинция

Вътрешна Дакия, която предал в 505 г. на сина си от гепидска принцеса кан Татра-Банат Мундо. Последната своя акция Джураш Масгут провел в Илирик през 504 г., съвместно с гепидите, като разгромил находящата се там остготска войска на Теодорих – реално крал, а формално императорски регент, на Италия (493-526 г.). С това действие Джураш направил услуга на Анастасий, който, подобно на предшественика му Зенон, се стремил с хуно-българска помощ да измести на запад Теодорих и готите.

13. Кан Татра-Банат/Мундо (505-536 г.), син на Джураш Масгут. Взаимодействия и противодействия с Теодорих, Сабиниан, Виталиан и Юстиниан

От синовете на Джураш по-изявени били двама: Татра/Мундо и Забер кан. Първият от тях Татра-Банат/Банджар/Мундо (505~536 г.) за разлика от баща си се установил твърдо и окончателно в Средния Дунав – бившите владения на кановите Алатай/Алип-би (378-387 г.), Улдин (387-409 г.), Донат (409-412 г.), Каратон (412-422 г.), Мундзук (422-434 г.), Атила (434-453 г.) и Денгиз (454-469 г.). Продължавайки завоевателната политика на своя баща Джураш Масгут, кан Мундо успял да се закрепил, благодарение на родството си по майчина линия с гепидския кралски род, във византийските провинции Илирик, с център Сирмий, и Вътрешна Дакия, с център стратегически разположената област Банат. Под негова власт в западната половина на Оногурия, освен хуните-кутригури, се намирили гепиди, венети, славини, анти, херули и други племена.

Някои антични автори твърдят, че Мундо произхождал от кралския род на гепидите. Например Йоан Малала пише: „В консулството на Деций [Флавий Деций, консул на Изтока през 529 г. – б. В.Й.] се присъединил към римляните Мунд, родом от гепидите, син на Рекс [т.е. на царя – б. В.Й.], оказал се след смъртта на баща си при своя чичо [или дядо? – б. В.Й.] Травстила, живеещ в Сирмий.“ /**Йоан Малала**. Хронография, кн. XVII, § 477/.

Теофан пише: „... В римските предели се появил Мунд, произхождащ от племето гепиди, син на Гисъм [при Йоан Зонара името е Гесма; и двете форми са метатеза на Масге/Мъсги, т.е. Масгет/Мъсгит/Масгут – б. В.Й.]. Историята на Мунд е следната. След смъртта на баща му [Масгут в 505 г. – б. В.Й.] Мунд отишъл при Риг [т.е. при царя на гепидите – б. В.Й.], неговия дядо по майка, владетеля на Сирмий. Узнавайки това, владетелят на Рим Теодорик изпратил на Мунд покана, вследствие на която Мунд отишъл при Теодорик и живял при него в качеството на военски съратник. След смъртта на Теодорик [526 г. – б. В.Й.] Мунд се върнал на река Дунав и помолил император Юстиниан да го приеме в своята държава. И пристигнал в Константинопол, където царят приел него и сина му [Маврикий – б. В.Й.] любезно и с голяма почит, и ги изпратил, назначавайки Мунд за военачалник на Илирик.“ /**Теофан Изповедник**. Хроника..., § 167/.

Йордан обаче пише, че Мундо произхождал от рода на Атила: „Мундон е разклонение [клонка – б. В.Й.] на някогашния Атилов род“ („... Mundon a Attilanis quondam origin descendens“). /**Йордан**. Гетика, § 301; вж. и **Г. Кръстевич**. Българска история..., т. 2, с. 78/.

Според нас кан Мундо е син на българския кан Джураш Масгут (син на Ернак/Ирник и внук на Атила) и на гепидска принцеса, чийто баща – кралят на гепидите (Травсила или Трасерик?), владее през 505 г. областта Илирик, със седалище в град Сирмий. Щом разбрал, че Мундо е пристигнал в Сирмий, Теодорих Велики (474-526 г.) веднага го поканил в Рим. Готският крал много ловко привлякъл на своя страна Мундо, с цел да отслаби своите противници византийците, които преди го били прогонили от Илирик, като им отнел двама потенциални съюзника – кутригурите и гепидите, намиращи се тогава под Мундовата власт. Разбира се, за да го направи верен съюзник, предполагаме, че Теодорих му е предложил, освен другите облаги, и династичен брак със своя родственница или благородничка от неговото близко обкръжение. Плод на този брак е именно Мундовият син Маврикий, когото, заедно с баща му, приел през 526 г. (т.е. 21 години по-късно) Юстиниан в Константинопол „любезно и с голяма почит“. /вж. горния цитат от **Теофан**/.

Така още в началото на управлението си, съюзявайки се с Теодорих Велики срещу Източната империя, кан Татра-Банат Мундо променил политическата ориентация на Оногурия, спрямо тази на баща му Масгут. В същата 505 г. при Маргум (Чуприя) силите на Мундо, заедно с остготски отряд на Теодориховия офицер Питция, постигнали разгром над източно-римската войска на Флавий Сабиниан, в чийто състав влизали 10 000 българи-федерати от Македония. Малко преди това Питция нападнал и превзел най-неочаквано центъра на префектура Илирик – град Сирмий, – който минал в ръцете на остготите. А гепидският крал Трасерик панически напуснал крепостта с част от войската си, като дори изоставил своята майка. /**Магнус Феликс Енодий**. Панегирик за крал Теодорих. Превод М. Войнов. – В: Христоматия по история на България, т. I, с. 55-57; **Йоан Малала**. Хронография, кн. XVII, § 477; **Флавий Магнус Аврелий Касиодор Сенатор**. Хроника, § 1143-1144; вж. също **Г. Кръстевич**. Българска история..., т. 2, с. 79, 80; както и **Ганчо Ценов**. Праотечеството и праезикът на българите. Първо издание: 1907. Второ издание: С., Изд. „Хелиопол“, 2005, с. 66-75/.

Този Флавий Сабиниан бил син на Сабиниан Велики (вж. по-горе), като наследил крепостните му владения във Воден и прилежащата му област (в Македония), както и поста му военен командир (magister militum) на Македония и Илирик, а в 505 г. бил избран и за консул на Изтока (Византия).

Посочените българи-федерати, обитатели на Македония, вероятно са потомци на хуните-кутригури на Алип-би/Алатей – победителя на Валент в битката при Адрианоупол през 378 г., – които още след тази битка се насочили към Панония (вж. по-горе), откъдето явно са се спуснали на юг и окончателно са се заселили в Македония. Възможно е техните князе, натурализирани римски феодали и пълководци от клана Сабиниани, да се явяват родови разклонения на славните канове Булюмар/Баламбер и Алип-би/Алатей.

Получил се е един парадокс в низа от исторически събития, в смисъл, че по-старите федерати кутригури (българи), обживявали се във Византия в продължение на близо 130 години, през 505 г. са противопоставени и са водили битка

с едноплеменните им българи на кан Мундо, дошли от север със следващите миграции.

И тъй като повечето късно-антични и ранно-средновековни автори конюнктурно дават нелицеприятни оценки и омаловажават значението и приносите за европейската история на хуните-кутригури, наричани още българи, тук ще приведем една доста показателна, направо възхитителна оценка за тях на Магнус Феликс Енодий (473-521 г.), епископ на Павия и личен приятел на остготския крал Теодорих Велики:

„Пред очите ми е вождът на българите [Vulgarum Ductor: става дума за Флавий Сабиниан – б. В.Й.]... сред неговото непобедимо племе... Това е народът, който преди тебе [преди крал Теодорих – б. В.Й.] имаше всичко, което е пожелавал; народ, който е придобивал титли, който е купувал благородството си с кръвта на неприятеля, за който бойното поле прославя рода...; те са народ, комуто преди битката с тебе [т.е. с Теодорих – б. В.Й.] не се е случвало да срещне противник, който да му устои... Тях не са поставяли в затруднение, както би трябвало да се очаква, нито планинските масиви, нито изпречилите се реки, нито липсата на храна, понеже смятат, че е достатъчно удоволствие да пият кобилешко мляко. Кой би устоял срещу противника, който се носи и храни от своето бързо животно?“ **/Магнус Енодий**, пос. съч./.

През 513-515 г. кан Татра-Банат Мундо помогнал с кутригурската си конница на претендента за византийския трон Виталиан, военен магистър на федератите масагети и наместник на Мизия и Скития, в гражданската му война срещу император Анастасий. Константинопол бил поставен под продължителна обсада, докато се водели преговорите. След като получили голям откуп, а властта на Виталиан била разширена и над Тракия, хуните и масагетите се оттеглили от столицата. В 520 г. следващият император Юстин I направил Виталиан консул на Изтока с резиденция в Константинопол, обаче малко по-късно организирал там убийството на бунтовния федерат. **/Йоан Малала**. Хронография, кн. XVII, § 195/.

В 518 г. починал Анастасий, без да посочи наследник. Началникът на неговата дворцова стража – 67-годишният Юстин I – заел овакантия императорски трон. През 527 г. той бил наследен от младия му племенник и пръв помощник Флавий Петрий Сабатий (Юстиниан I: 527-565 г.; **сн. 12**). По произход Юстин (Управда) и Юстиниан били романизирани трако-българи от Македония, родени в малко селце до гр. Бедериана (дн. Бадар), близо до Скупле (Скопие). Издигнали се, показвайки способности и усърдие във военната си служба в армията. **/Прокопий Кесарийски**. Войната с персите, кн. I, § XI, 1; § XIII, 1; **Йоан Малала**. Хронография, кн. XVII, § 194, 201, 202/.

Снимка 12. Златен солид на Юстиниан, на който императорът е представен като Тракийския херос, чийто аналог при българите бил Сияйният конник (Сиявуш), а при славяните – Святovit.

Впрочем, латинското име Юстин се явява превод на старобългарското лично име Управда („държащ за истината, правото, справедливостта“). Също така интересно е да се отбележи, че гражданската фамилия Сабатий предполага хипотетична възможна връзка с военно-патрицианския род Сабиниани – феодалите на Воден.

Както споменахме, скоро след смъртта на Теодорих Велики в 526 г. кан Мундо се разделил с готските си съюзници и се преориентирал към съюз с Източната империя. По време на консулството на Флавий Деций (529 г.) Мундо изпратил посланици при наскоро възцарения се и показал вече управленски качества Юстиниан I с молба „да го вземе под своята власт“ (вж. по-горе текстовете на Малала и Теофан). Очевидно тук става дума за сключване на федеративен договор. Имайки в този момент голяма необходимост от съюзник в северозападната периферия на империята, Юстиниан го поканил в Константинопол и „го направил стратилат на народа на Илирия“. Разбира се, Мундо оправдал доверието му, отразявайки нападенията на „множество различни варвари...“, благодарение на което се установил мир в Тракия“. **Йоан Малала**. Хронография, кн. XVII, § 477/.

Друга проява на кан Мундо ни е известна благодарение на Комес Марцелин:

„530 г. Началникът на илирийската пехота и конница Мундо пръв от всички римски военачалници нападнал гетите [готите – б. В.И.], които отдавна кръстосвали Илирик, и ги прогонил, като избил твърде много от тях.“

/Комес Марцелин. Хроника, § за 530 г./

Още в началото на управлението си Юстиниан назначил за командир на източната армия Велизарий, роден в античния град Германея (дн. Сапарева баня), който бил започнал военната си кариера при чичо му Юстин. В оспорваната война срещу Персия за Византийска Месопотамия – провинция Осрое-на, – Велизарий имал победна битка в 530 г. при гр. Дара, но загубил битките в 531 г. при гр. Калиник и гр. Осроена. Поради това Юстиниан временно лишил Велизарий от длъжността му и предал командването на източната армия на Мундо (сн. 13). /Йоан Малала. Хронография, кн. XVII, § 482-484/.

Разбира се, по-сетне, във войната с вандалите, както и в продължителната война с остготите в Италия, Велизарий натрупал опит и се проявил като велик стратег и пълководец.

Снимка 13. Император Юстиниан и до дясното му рамо Велизарий, изобразени на мозайка в гр. Равена, в чест на връщането на Италия в състава на империята. Несъмнено един от патрициите в Юстиниановата свита е верният императорски съюзник Мундо (вероятно това е благородникът, застанал до Велизарий), който значително допринесъл точно по това време за стабилизирането на ромейската държава.

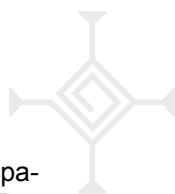
През декември 531 и януари 532 г. в столицата Константинопол избухнал метежът „Ника“. По време на „идите“ – надбягванията с колесници на хиподрума – синята и зелената партии (т.е. „венетите“ и „прасините“) се обявили против Юстиниан и издигнали за император магистъра Ипатий, племенник на Анастасий, искайки освен това намаление на данъците и уволнение на някои корумпирани висши магистрати. Бунтовниците предизвикали масово насилие и пожари, в които изгоряла катедралата „Света София“, част от императорския дворец и домовете на много сенатори и благородници. Безредиците и огромното разрушение на града наложили репресивната намеса на редовната войска, предвождана от верните на Юстиниан синклитици (командири) Мундо, Велизарий, Константиол и Василид. Убити били около 30 000 метежници. **/Прокопий Кесарийски.** За постройките, I, 20-26. – Електронная библиотека Royallib.ru: **Прокопий Кесарийский.** О постройках; **Същият.** Войната с персите, кн. I, § XXIV; **Йоан Малала.** Хронография, кн. XVII, § 486-488/.

През 536 г. – деветата година от царстването на Юстиниан – императорът решил да започне война срещу готите в Далмация: „Той заповядал на Мунд, главнокомандващия в Илирия, да навлезе в Далмация, намираща се под властта на готите, и да се опита да завладее Салона. Мунд бил родом варварин, но изключително предан на интересите на императора и много запознат с военното дело... Мунд с намиращата се при него войска пристигнал в Далмация и, встъпвайки в сражение с готите, които там излезли против него, ги победил в открит бой и завладял Салона.“ **/Прокопий.** Войната с готите, кн. I, § 33, 34/.

Последвала ответна акция на готите: „Готите, под началството на Азинаний, Грипа и други, пристигнали в Далмация с голяма войска. Когато приближили Салона, срещнал ги синът на Мундо Маврикий, като излязъл с неголям брой войни не за битка, а на разузнаване. Независимо от това започнала ожесточена схватка, в която от страна на готите паднали най-първите и храбрите, а от римляните – почти всички, заедно с предводителя им Маврикий. Когато Мунд чул за това, дълбоко потресен от такова нещастие и обхванат от силен гняв, той веднага и без ред нападнал неприятеля. Станал горещ бой, но може да се каже, че римляните са удържали Кадмейска победа. Тук паднали твърде много от враговете, останалите хукнали да бягат, но Мунд, преследвайки и убивайки всички подред, според както му прилеagne, свършено неспособен да се сдържа вследствие мъката му по погиналия син, паднал и той поразен от някого от бягащите; вследствие на това преследването се прекратило и двете войски се отдръпнали – всяка на своето предишно място.“ **/Прокопий.** Войната с готите, кн. I, § 38, 39. – Електронная библиотека Royallib.ru. Перевод С. П. Кондратьева/.

От този текст разбираме, че кан Мундо е загинал през 536 г. От 505 г. до 526 г. управляваната от него Западна Оногурия е била в коалиция с Римо-остготската държава на крал Теодорих, а от 526 до 536 г. – в коалиция с Източен Рим на император Юстиниан. Така че кан Татра-Банат Мундо е управлявал сумарно 31 години. Този период би могъл да бъде доста по-продължителен, ако не бе се случило нещастieto с младия му син Маврикий.

Край гр. Тарбесион, област Венетия (Североизточна Италия) през 541 г. се състояла битка между готския крал Илдибад и римския пълководец Виталий,

начело на римски и херулски отряди. Виталий понесъл поражение: „В това сражение паднали болшинството от ерулите, загинал и началникът на ерулите Висандър. В този бой Теодимунд, син на Маврикий и внук на Мундо, още съвсем момче, се подложил на смъртна опасност, но му се удало да избяга заедно с Виталий.“ /**Прокопий**. Войната готите, кн. III, § 215/. За този Теодимунд, внук на Мундо не са запазени други данни.

В 551 г., когато Юстиниан заменил във военната кампания срещу готите в Италия пълководеца Велизарий с патриция Нарзес, били привлечени нови съюзни и наемни отряди от хуни, ерули, гепиди и перси. В отряда на гепида Асбад се сражавал романизираният ерул Аруф, оженен за дъщеря на Маврикий, първородния син на Мундо. /**Прокопий**. Войната готите, кн. IV, § 106/. За тази внучка на Мундо също липсват данни.

14. Кановете Амбазук (498-518 г.) и Болах/Болх (503-527 г.), синове на Елак

Връщаме се малко във времето, за да проследим събитията в Източна Оногурия, по скоро в нейната най-източна периферия. Трябва да отбележим, че докато в изворите има обилна информация за потомците на Ирник (които разглеждаме досега, а ще продължим с тях и след този параграф), то доста оскъдни са данните за потомците на другите Атилови синове. Това касае например хунските вождове Амбазук и Болах/Болх (Болг), чието време дошло към края на управлението на Ирниковия син Джураш Масгут, който тогава изглежда се е затруднявал да контролира цялата си територия.

Братята Амбазук и Болах владеели историческата област Барсилия, оградена на североизток от р. Волга и Каспийско море, на запад – от р. Дон и Азовско море, а на юг – от Черно море и Кавказ. Те управлявали тази земя в първите две-три десетилетия на VI в. приблизително по едно и също време, следователно тя е била разполовена от тях. Съдейки по наличните данни, Амбазук и синовете му са владеели западната половина на Барсилия, макар че столицата им не е известна. Неговият брат Болах и синовете му владеели източната ѝ половина, като имали за столица гр. Варачан (нелокализиран напълно), за който се предполага, че се е намирал близо до Каспийските врата и до брега на морето.

Варачан е българското название на Каспийските врата. Варачан = врачан/врачани, а Врача = Враца. Негови аналози в Северозападна България са именно проходът Вратцата и гр. Враца.

В съчинението си „Войната с персите“ Прокопий Кесарийски пише относно Амбазук:

„X. Киликийският планински хребет Тавър отначало минава през Кападокия, Армения и така наречената Персоармения, после през земята на албанците и ивириите, а също и на другите обитаващи тук племена, или независими, или подвластни на персите. (2) Той се простира на огромно пространство, и ако се върви все по-нататък, този планински хребет се издига като широка и висока грамада. (3) Който премине през пределиите на ивириите, ще намери сред клисурите тясна пътека, продължаваща

петдесет стадия [9250 м. – б. В.Й.]. (4) Тази пътека опира в рязко издигащо се и непроходимо място. По-нататък не се вижда никакъв проход, ако не се считат едни сякаш сътворени от природата врати, които от древността се наричат Каспийски [Прокопий описва Дарялската клисура в Централен Кавказ, представяйки я за Каспийските врати в Източен Кавказ (дн. Дербент в Дагестан), повтаряйки една разпространена сред античните автори грешка – б. на пр. А.Ч.]. (5) По-нататък започват равнини, удобни за езда и напоявани от обилни води – страна голяма, равна и удобна за отглеждане на коне [историческата област Барсилия – б. В.Й.]. (6) Тук са се заселили почти всички хунски племена, заемайки пространството до езерото Меотида [Азовско море – б. В.Й.]. (7) Когато тези хуни нападат земята на персите или ромеите, те пътуват на свежи коне през тези врати, за които споменах, не правейки никакви обходи и не срещайки никакви стръмни изкачвания, освен онези петдесет стадия, които, както бе казано, водят в пределите на Ивирия. (8) Ако се движат през някакви други проходи, те трябва да преодоляват големи трудности, без да са в състояние да ползват едни и същи коне; тъй като по неволя ще им се наложи да правят големи обходи, и при това – по стръмнини. (9) ... С течение на времето много [царе – б. В.Й.] са ги владели, в това число Амвазук, родом хун, приятел на ромеите и на василевса Анастасий. (10) Достигайки до дълбока старост и приготвяйки се да умре, този Амвазук, изпращайки доверени лица при Анастасий, помолил да му даде пари, за което му обещал да отдаде на ромеите укреплението при Каспийските врати [разбирай при Дарялската клисура – б. В.Й.]. (11) Тъй като василевсът Анастасий не умеел, пък и не му било привично, да прави необмислено каквото и да е, размислил, че няма да е възможно да държи там войници, в място пустинно и лишено от удобства, където нямало в близост нито едно подвластно на ромеите племе, той наредил да предадат на Амвазук голяма благодарност за предложението му, защото му е неприемливо. (12) След немного време Амвазук умрял от болест, а Кавад [шахът на Персия – б. В.Й.] завладял прохода, прогонвайки със сила децата на Амвазук.“ /**Прокопий Кесарийский**. Война с персами. Книга първа, X, 1-12. Перевод А. А. Чекаловой. – **Электронная библиотека Royallib.ru**./

Очевидно щом Амвазук е достигнал към 518 г. до „дълбока старост“, той не би могъл да е син на Ирник, най-малкия син на Атила, а по скоро – на първородния Елак (роден около 425/426 г.). Ако Амвазук е бил роден на свой ред около 445/446 г., то при смъртта си в 518 г. той бил навършил 72/73 години, което би могло да се приеме като една почтена възраст за онова време.

За кан Амвазук друго не можахме да открием, освен че имал синове Зилигби, Грод, Мугел и Айар.

В съюз с Персия, кан Зилигби (516-522 г.) провел успешен поход с отряд от 20 000 конници срещу Източната империя, като окупира част от Анатолия. /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи..., с. 297/. Той обаче не управлявал дълго: бил коварно погубен от персийския шах Кавад I, поради интригите на император

Юстин, за когото явно е било непосилно да се справи с българите в честна битка.

Последното е изложено в „Хронографията“ на Йоан Малала:

„По това време [в 521 г. – б. В.Й.] царят на персите [Кавад – б. В.Й.] склонил на своя страна краля на хуните на име Цилвигис [очевидно става дума за Зилигби – б. В.Й.]; цар Юстин [император от 518 до 527 г. – б. В.Й.] чувайки за това [в 522 г. – б. В.Й.], тъй като по-рано той сам го бил привлякъл в помощ на ромеите: той му бил изпратил много дарове и бил сключил с него съглашение, [скрепено – б. на пр. А.Ч.] с клетва; [то – б. на пр. А.Ч.] чувайки, че той преминал към царя на персите, много се огорчил. Та хунът, привлечен от царя на персите Ковад, тръгнал срещу ромеите с двадесет хиляди [конници – б. В.Й.], възнамерявайки да се срази с ромеите. Божественият Юстин отправил послание до цар Ковад с приятелски думи за мир, като впрочем казват, че написал за престъплението и даже клетвопрестъплението на крал Цилвигис и че той е получил от ромеите пари [за действия – б. на пр. А.Ч.] против персите, замисляйки да ги предаде и в удобен момент от битката да премине на страната на ромеите, и че „трябва ние като братя да се споразумеем за дружба и да не [позволяваме да – б. на пр. А.Ч.] ни се присмиват тези кучета“. Узнавайки това, царят на персите питал Цилвигис, казвайки: „Ти получи ли дарове от ромеите, склонявайки се [към действия] срещу персите?“ Цилвигис си признал и казал истината. Царят на персите Ковад се разгневил и го убил, решавайки, че той е дошъл при него поради военна хитрост; през нощта той унищожил много от войската [на хуните – б. на пр. А.Ч.], изпращайки срещу тях голяма войска...; тези от хуните, които оцелели, избягали [от Персия – б. В.Й.]. След това цар Ковад решил да започне преговори за мир [с Източната империя – б. В.Й.], съобщавайки [своето намерение – б. В.Й.] на ромейския цар Юстин чрез посланика Лаврой.“
/Йоан Малала. Хронография, кн. XVII, 197/.

В текста на Йоан Малала проличава лицемерието на Юстин и Кавад, които взаимно се ласкаят като „братя“, докато водят помежду си поредната безмислена война, една прищявка, оправдана единствено от традиционното съперничество между Персия и Източната империя. За целите на своето безумие – да впрягат собствените си народи в упражняването на военен занаят, да превършат мъжете в убийци, насилници и разрушители – те търсят помощ от владетели на чужди държави, в случая от българския кан Зилигби. Първо Юстин, а сетне и Кавад, помолили Зилигби да им стане съюзник, съревновавайки се за неговата подкрепа. Така Зилигби се превърнал в тежест, която лесно накланяла везните в полза ту на единия, ту на другия противник. Изненадани от капана, който сами си скроили, коварният византиец и хитрият персиец най-неочаквано от върли врагове станали „братя“ и разрешили проблема си, убивайки простодушния Зилигби, пострадал явно поради своето добродушие и наивност.

Същите събития са изложени по ясно и понятно от Теофан Изповедник:

В тази година [6013, т.е. 521/522 г.], поради отново възникналата война между ромеи и перси, Юстин изпратил посланици с дарове при Зилигд, царя на хуните, който приел неговото предложение и обещал клетвено, по обичая на отците си, да воюва с него срещу персите. [Обаче и – б. В.Й.] Кавад от своя страна също изпратил при него посланици и царят на хуните се съгласил. Известеният за това Юстин силно се огорчил. [Междувременно – б. В.Й.] Зилигд изпратил в помощ на персите двадесет хиляди войска против ромеите. А Юстин изпратил да кажат на персийския цар Кавад, че Зилигд се е заклел да помага на ромеите срещу големи подаръци и е готов да измени на персите. Затова е най-добре те [ромеи и перси – б. В.Й.], помирявайки се, да живеят приятелски като братя и да не дават на тези кучета да си играят с тях. Тогава Кавад попитал насаме Зилигд, получил ли е той дарове от ромеите, за да им помага против персите. Хунът отговорил „Да“. Разгневеният Кавад го убил, а после през нощта изпратил голяма персийска войска за изстребване на неговите войни, подозирайки че царят им е дошъл при него с коварни намерения. Който [от хуните – б. В.Й.] успял да избяга, само той се завърнал в своята страна.“ /**Теофан Изповедник**. Хроника..., § 129, 130/.

След гибелта на Зилигди през 522 г., щафетата на властта била поета от по-малкия му брат Грод, който управлявал хуно-българското канство Барсалия до 528 г. от гр. Боспор, контролиращ пролива Босфор скитски (дн. Керченски пролив). Характерното българо-славянско име Грод се дължи вероятно на това, че той бил син на Амбазук от кутригурска принцеса. Кан Грод и близкото му обкръжение се опитали да наложат сред местните християнската вяра, но срещнали яростна съпротива, оглавена от следващия брат Мугел (528~531 г.). Последният щурмувал и превзел гр. Боспор, и възвърнал езическия култ към Тангра, обаче скоро след това трябвало да се оттегли, поради приближаване на изпратената от Юстиниан ромейска войска, която идвала в помощ на Грод и да защити тукашните българо-християни.

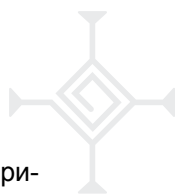
Кан Мугел бил наследен от най-малкия брат Айар през 531 г. За делата на последния няма данни, като дори не е известно колко време е управлявал.

Другият клон на Елаковия род по линия на сина му Болах (503-527/529 г.) също претърпял сложно политическо развитие.

Теофан разказва за една акция на хуните-савири срещу император Анастасий:

„В същата година [лето 6008, т.е. 516/517 г. – б. В.Й.] хуните, наричани савири, проникнали през Каспийските врати, нахлули в Армения, опустошили Кападокия, Галатия и Понт и спрели почти до самата Евхаита.“ /**Теофан Изповедник**. Хроника..., § 125/.

Макар Теофан да не споменава тук името на хунския владетел, тази акция срещу Източната империя е била ръководена от кан Болах, защото след женитбата му със савирската принцеса, хуните-савири станали негови поданици.

След смъртта обаче на Болах през 527/529 г., съпругата му Боа-рикс била привлечена от Юстиниан за съюзница на империята, която да действа в тила на Персия.

От първата си съпруга Дженбек кан Болах имал наследници Стиракс, Глениз и Ас-Терек. Когато той неочаквано и несвоевременно починал, първите двама били млади мъже, а третият – още в юношеска възраст. От това се възползвала втората му съпруга, за която стана дума – суварската/савирската царица Бояр-киз/Боа-рикс (527/529-539 г.). Тя успяла да овладее като регентка столицата и престола на мъжа си, вероятно ползвайки военната сила на войнственото суварско/савирско племе. **/Бахши Иман. Джагфар тарихи..., с. 297/.**

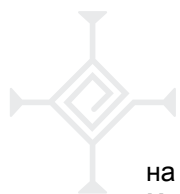
Отличният възрожденски изследовател Гаврил Кръстевич, позовавайки се на Теофан, Малала, Кедрин и Анастасий, назовава савирската царица Воа-йе (Боа-йе), а мъжа ѝ – Валах/Влах (Балах/Блах). Според него кан Валах, който разполагал със 100 000 войска, починал през втората година от Юстиниановото управление, т.е. в 529 г. По това време Сторак (т.е. Стиракс) и Глом (т.е. Глениз) били привлечени от персийския шах Квад (т.е. Кавад) за съюзници във войната му против ромеите. На този ход Юстиниан отговорил като изпратил много дарове в царски одежди, сребърни съдове и доста пари на савирската царица и я придумал да попречи на предислокацията на техните отряди през Кавказките теснини. Тя изпълнила неговото искане. Нападнала ги внезапно, убила Глом, а пленения Стирак изпратила вързан на Юстиниан, който го обесил в Галата, Константинопол. **/Г. Кръстевич. Българска история. Т. 2 (485-668 г.). Ръкопис, завършен преди 1865 г. Първо издание: С., 2019, с. 95/.**

Така, имайки съюзен договор и ползвайки финансова подкрепа от Източната империя, Боарикс укрепила властта си в Савирското канство, като успяла да я удържи до 539 г. Най-малкият Болахов син Ас-Терек, който също имал проперсийска ориентация, оцелял в тези събития. Впоследствие той се отцепил в независимо тарканство в племенната територия на своя народ, предполагаме барсилите. Обаче дългата ръка на савирските убийци, подплатена с Юстинианови сребърници, достигнала през 530 г. и до този млад български кан. **/Бахши Иман. Джагфар тарихи..., с. 297/.**

15. Забер/Завер кан (531-562 г.), син на Джураш Масгут

След героичната смърт през 536 г. край Салона на баща и син – кан Мундо и неговият престолонаследник Маврикий, – нямало кой да поеме тяхното наследство Западна Оногурия и тя останала временно без владетел. По-малкият син на Мундо – Боян-Челбир, наричан от гърците Сандилх – навярно е бил роден от утигурска принцеса, защото по-късно го виждаме като вожд на утигурите, обитатели на степите източно от Азовско море.

Самият Мундо бил син на кан Джураш Масгут от гепидска принцеса, но той не живеел постоянно в Илирик при баща си, а изпълнявал понякога негови поръчения в Източна Оногурия, където очевидно е имал други съпруги. Защото в 505 г., когато баща му Джураш Масгут починал: „В римските предели се появил Мунд... След смъртта на баща му, Мунд отишъл при Риг [т.е. при царя

на гепидите – б. В.Й.], неговия дядо по майка, владетеля на Сирмий.“ **/Теофан Изповедник. Хроника..., § 167/.**

Пет години преди гибелта на Мундо, а именно в 531 г., владетел на Източна Оногурия станал Забер кан (531-563 г.), син на Джураш Масгут и брат на Мундо. В същата година починал персийският шахиншах Кавад, който пък бил наследен от сина му Хосрой I (531-579 г.). За да осъществи завоевателните си планове срещу Византия, младият персийски шах наел на служба при себе си младия български вожд Забер кан с елитната му конница.

Хуно-българската аристокрация била прочута с военските си умения, които момчетата придобивали посредством специално непрекъснато обучение още от детска възраст, а в юношеството затвърждавали и закалявали в реални битки. Подготвени по този начин младите мъже-конници от войската каста получавали при инициацията си званието варяги („войни на слънцето“, т.е. на Сияйния конник – *Mitras Sol Invictus*) или уруси/буили („бикове“). От този момент те могли да бъдат наемани, с разрешението на българския владетел, от чужд владетел – срещу солидно заплащане. Разбира се, наемането на големи военни контингенти можели да си позволят Рим, Византия и Персия – империите, разполагащи с практически неограничен финансов ресурс.

Няколко месеца преди Забер кан да постъпи на служба при Хосрой, последният иницирал съдебен процес, чрез който погубил по-големия си брат Каос/Сеос (Сиявуш) – сина на Кавад от дъщерята на кан Ирник и законен престолонаследник на Персия. Както пояснихме по-горе, в тази скалъпена политическа интрига главна роля като клеветник против Сиявуш и подбудител на процеса срещу него, изиграл фаворитът на Хосрой – Мевод. **/Прокопий Кесарийски. Войната с персите, кн. I, § XI, 31-37/.**

Ето защо в края на 531 и началото на 532 г. Забер кан отмъстил за убийството на своя братовчед Сиявуш като предизвикал negliжирането и смъртта на Мевод. От този момент именно Забер кан се превърнал в новия фаворит на шахиншаха. Тук значение имала не само демонстрираната вяност, но и обстоятелството, че той предвождал тежката хуно-българска конница, която тогава се явявала ударната сила на персийската армия, на която Хосрой силно разчитал и която наистина оправдала по-сетне доверието му. **/пак там, кн. I, § XXIII, 25-29/.**

Така например войската на Забер кан се проявила много добре във войната на Персия против Византия през 540-545 г. и по-специално в завладяването на византийската перла гр. Антиохия (541-542 г.), както и при обсадата на гр. Едеса (544 г.). Освен това Хосрой му доверил воденето на преговорите с делегациите на обсадените граждани. **/пак там, кн. II, § VII, 30-34; § XXVI, 1-22/.**

През 547 г. войната била възобновена на Кавказ, като този път цел на Хосрой станала Лазика (античната Колхида в дн. Западна Грузия). Тази война се оказала неуспешна за Персия, макар да се проточила до 557 г. Разбира се като преден отряд на персийската армия послужила пак хунската конница на Забер кан, която водила ожесточени битки с войската на способния римски военачалник Валериан, който тогава бил военен магистър на съседна Армения. **/Прокопий Кесарийски. Тайната история, § II, 26-37. – Електронна библиотека**

Royallib.ru/: **Прокопий Кесарийский**. Тайная история. Перевод, замечания и комментарии А.А.Чекаловой/.

В описанието на тези събития Прокопий вменява едно послание на Теодора, жената на василевса Юстиниан, в което тя пише на Забер кан: „Ти знаеш, о Заверган, това, че аз съм благосклонна към теб, считайки те за предан на нашите интереси; та нали неотдавна бе с посолство при нас. И така, ти ще постъпиш съгласно моето мнение за теб, ако убедиш цар Хосрой да се придържа към мира по отношение на нашата държава. За това аз ти обещавам много блага от страна на моя мъж, който нищо не предприема, без да се посъветва с мен.“ /**пак там**, § II, 32-35/. Макар че не успяхме да датираме това писмо на императрица Теодора, в него проличава двупосочното влияние на Забер кан, както над властниците на Персия, така и над тези на Източната империя.

Няма повече данни за участието на Забер кан в тази поредна война за стратегическия Кавказ, но явно от 557 г. той престанал да служи като наемник при Хосрой и се завърнал в Източна Оногурия. Именно от тази година се появяват сведения за негово навлизания във Византия през р. Дунав, за които ще говорим след малко. За да контролира цялата своя огромна територия, Забер кан устроил главния си военен стан Бирман край днешния гр. Одеса, откъдето управлявал подведомствените му племена кутригури, утигури, оногури, сабири, саклани, урус-алани (роксолани), мурдаси (мордва), анти и др.

Забер кан не бил доволен от постигнатото дотук: силно желаел разширение на запад. Така например Агатий Миринейски е записал данни за споменатото негово нахлуване в Източната империя (Византия) през януари или февруари 557 г.:

„Заберган, предводителят на кутригурите-хуни, тръгнал с извънредно голям брой конници по реката, като по суша [през тази зима р. Дунав замръзнала – б. В.Й.] и преминал съвсем лесно в ромейска територия. Понеже той намерил тамошните земи запустели и не срещнал никаква пречка при напредването си навътре в страната, веднага през Мизия нахлул в Тракия. Тук той разделил войската си, една част от нея изпратил срещу Елада, за да нападне незащитените тамошни селища и да ги ограби, а другата част – в Тракийския Херсонес.“ /**Агатий Миринейски**. Царуването на Юстиниан. Превод В. Бешевлиев и В. Тъпкова. – В: Христотоматия по история на България, т. I, С., 1978, с. 67/.

Обаче само след две години, към края на своето канство, Забер кан трябвало окончателно да се премести на запад. Ето как станало това.

През 559 г. на североизточната граница на Оногурия се появили племена от аварската група, борейки се за живота си – бягайки от безмилостните турки на Истеми каган. Ето как историята се повтаря: преди близо век същите авари преследват до р. Волга савирите и маджарите, които се спасили тогава в Оногурия, приети от Ирник (вж. по-горе), а сега на свой ред аварите идват в Оногурия, и били приютени от Забер кан, за да не ги избият жестоките им врагове турки.

За да разберем близката предистория на аварите и родствениите им народи, се налага да разгледаме събитията в Средна Азия от средата на VI в., като се

върнем отново към ефталитите и Персия на Хосрой, когато изоставихме преди малко в своето изследване.

В началото на управлението си шахиншах Хосрой I Ануршиван (531-579 г.) успял да възвърне изгубените от баща му Кавад източни персийски владения в Хорасан. Това обаче предизвикало реакция и съюзяване на няколко народа – абхазци, банджари (на пехлевийски е по-правилно четенето буржари, бургари, явно част от българите), баланджари (хазари) и алани, – които ответно навлезли в Персия, но Хосрой си откупил мира с тях срещу заплащане на годишен данък. После се отправил на запад във война с Византия; тук щастието отново му се усмихнало, защото, както вече стана дума, завладял прочутия и богат гр. Антиохия и неговата област. **/Ат-Табари, пос. съч., § XXII, 894/.**

По време на византийската му кампания на запад, Хосрой не пропуснал да изпрати през 554 г. посолство, снабдено с негови писма, на изток в Седморечието при нахлулия там каган Синджибу, известен и с името Истеми каган (552-575 г.), от рода Ашина – помощник-каган и предводител на западния клон на Тюркския каганат. Малко преди това, през 552 г. тюрките били разгромили Жоужанския каганат в Монголия и Северен Китай – бивша територия на хуните. По заповед на по-големия си брат Мукан – главен каган на Тюркския каганат и господар на източните територии – Синджибу/Истеми нахлул с армията си в Седморечието със задачата да ликвидира и западния клон на Жоужанския каганат, познат повече като Ефталитски племенен съюз. Ето как, на базата на взаимен интерес тюрките и персите сключили помежду си военен съюз срещу омразните им ефталити, скрепен с брак на Хосрой с дъщеря на Истеми, от който впрочем се родил наследникът на Хосрой и следващ шахиншах Хормазд IV (579-590 г.). **/пак там, § XXII, 894; XXIII, 896-899/.**

Изчаквайки завършването на войната срещу Византия на своите съюзници персите, Синджибу/Истеми се заел да подчинява васалните на ефталитите племена по поречието на реките Амударя и Сърдаря, за да осигури тила си за предстоящата сериозна война. Освен това, той привлякъл на своя страна абхазците, банджарите и баланджарите, които го осведомили, че Хосрой откупва мира си с тях, като им плаща ежегоден данък. **/пак там/.**

Докато, по заповед на Истеми, различни тюркски орди плякосвали и подчинявали народите в Средна Азия, които били родствени и васални на ефталитите, тюрките неочаквано се натъкнали западно от езерото Балхаш на други техни стари врагове. Това била една група племена, а именно – абар (авари), вар (разновидни авари), огор (угри?) и хионити (кидарити?), – които оцелели от конфедерацията на Източния жоужански каганат, разгромен, както споменахме, от тюрките на Мукан каган след продължителна ожесточена война. Сега тук последвала нова локална война – от 556 до 558 г. Накрая, през 559 г., цялата аварска група се оттеглила на запад в степите южно от склоновете на Урал, между Аралско и Каспийско море, с цел да потърси спасение и убежище в Патрия Оногурия. Тюрките ги преследвали упорито, възнамерявайки да осуетят тяхната масова племенна миграция. Обаче преследваните авари успешно преодолели р. Итил (Волга) и тъкмо преследвачите тюрки щели да се втурнат след тях, предвкушвайки голяма плячка, когато пристигнал куриер на техния каган и

ги привикал да се върнат незабавно обратно, защото започвала непосредствената подготовка за войната с ефталитите.

През 560 г. приключил конфликтът на Персия с Византия. Тогава освободилите се военни сили на персите се обединили, според предварителната им договореност, с тези на тюрките и навлезли в ефталитска територия. За ефталитите моментът бил тежък, защото точно тогава те били въвлечени, може би нарочно, във война с Индия. Ето защо могъщите иначе ефталити претърпели този път тежко поражение: загинал царят им Вазром/Вазра, заедно с приближените му, много ефталити били отведени в робство, а турци и перси си разделили завоюваната територия, като Хосрой взел Балх, Фергана и др. градове с прилежащите им земи. Така към 565 г. Хосрой достигнал до върха на своето могъщество.

След проточилата се пет години ефталитска война, при подялбата на плячката и земите в Средна Азия, недоволният Синджибу/Истеми каган обявил война на бившия си съюзник Хосрой, но в крайна сметка не посмял да рискува и се оттеглил от добре укрепените граници на Персия. /**пак там**/.

И така, това е накратко предисторията на аварите, преди да се появят на р. Волга. Направеният кратък обзор на събитията в Средна Азия малко след средата на VI в., както и на политическите отношения и мотивация на участниците в тях, ни позволяват да разберем как и защо от Азия в Европа е мигрирала групата племена, станала малко по-късно известна от византийските източници като Аварски племенен съюз – един тревожен за ранно-средновековна Европа фактор. Първият каган на тази племенна група Кандик/Киндик (554-559 г.) е имал лошия късмет да я управлява в трудното време на война с тюрките, а в 558-559 г. организирал тежка миграция, като навярно е загинал, участвайки в преградната съпротива срещу тюркските потери, докато народът му форсирал р. Волга.

След смъртта на Кандик, спасилите се от тюрките авари останали една или две години на Волга. Получил се вакуум във властта, тъй като синът на Кандик – Баян – бил малолетен. Този проблем намерил сполучливо решение, щом регентството му било поето през 559 г. от добре познатия ни вече Забер кан (531-563 г.), владетеля на Оногурия, чийто военен стан се намирал край днешния гр. Одеса. Забер кан имал близко до аварския царски род потекло, но освен това бил солиден владетел, който би могъл да запази в този тежък момент суверинитета на аварския народ и държава, докато Баян навърши пълнолетие.

По бащина линия Забер кан се явявал син на Джураш Масгут и внук на Ирник. Ала майката на Джураш Масгут била дъщеря на Кингила – същият Кингила, който се явявал прадядо и на Кандик – бащата на Баян. И тъй като Кингила, освен това, е основател на Ефталитския племенен съюз, става ясно, че владетелските родове на ефталитите, аварите и хуно-българите са били свързани по произход, което предполага политическите им връзки. Източниците отбелязват, освен това, характерния белег на военната аристокрация на тези три племенни групи – плетена (или не) плитка, косяк, чумбас.

Преселването на аварите в Трансилвания и Панония вероятно е станало още по времето на Забер кан – през 560 г., – а вероятно и под негово ръководство.

Интересът в този исторически момент е бил взаимен: аварите получили земя за заселване в Европа, а временно изоставената след смъртта на кан Мундо западна провинция на Оногурия сега била възстановена и укрепена със свежи съюзнически военни сили.

Забер кан управлявал като регент аварите в продължение на три години – от 559 до 562 г., когато навършилият вече зрелост Баян бил коронован за каган. Сетне Баян управлявал цели 40 години – от 562 до 602 г., като негови заместник-кагани (ябгу) и съветници били последователно хуно-българските канове Сандилх/Боян-Челбир (от 568 до 590 г.), син на брата на Забер кан – Татра-Банат/Мундо, и Тубджак (от 590 до 602 г.), син на самия Забер кан (вж. генеалогичната схема).

Още след предислокацията си в Панония, Аварският каганат се проявил като нов местен хегемон, покорявайки пребиваващите тук племена от групите на венетите, готите, гепидите, херулите и прогонвайки на запад германските племена лангобарди и алемани. Скоро станали ясни основните негови противници – Византия и Франкското кралство.

16. Кан Сандилх/Боян-Челбир (563~590 г.), син на Татра/Банат/Мундо

От около 503 до 531 г. Източна Оногурия била под властта на братята Болах и Амбазук (синове на Елак) и потомците им, които разгледахме в по-предния параграф. Видяхме обаче как тези две наследствени линии били прекъснати, поради вътрешни борби, подклаждани от Византия и Персия. Ето защо тогава властта в Източна Оногурия била поета от Забер кан (531-562 г.) – по-малкия син на Джураш Масгут, докато по-големият Мундо държал Западна Оногурия, бидейки федерат на Източната империя (Византия) до 536 г.

В предния параграф изяснихме, че още от началото на своето управление в 531 г. и чак до 557 г. (26 години) Забер кан е служил с конницата си като наемник при персийския шах Хосрой I. По време на неговата наемна служба в Персия той вероятно е възложил наместничеството (оперативната власт) над Източна Оногурия на първороден свой син, първоначално може би непълнолетен, за който няма сигурни данни. Може би това е един друг вожд на кутригурите на име Хиниалон/Киниалон, за който има сведения, че е действал в синхрон със Забер кан. Прокопий (~500~565 г.) споменава, че през 556 г. гепидите (едно от трите готски племена) в Панония се страхували от вражеско съюзяване на ромеи и лангобарди срещу тях. „И те отправили пратеници при вождовете на кутригурите, които живеят отсам Меотидското езеро [Азовско море – б. В.Й.] и ги молели да водят докрай заедно с тях война против лангобардите. Хуните веднага им изпратили дванадесет хиляди души, които били предвождани от Хиниалон, извънредно вещ във военните дела...“ /**Прокопий Кесарийски**. История на войните. Превод Иван Дуйчев. – В: Христоматия по история на България. Т. I. С., 1978, с. 62/.

Забер кан е ръководил реално и лично държавата си Източна Оногурия само от 557 до 559 г. По-горе цитирахме един абзац от „Царуването на Юстиниан“ на Агатий Миринейски (536-582 г.) относно това как още в началото на 557 г. канът нападнал Византия „с извънредно голям брой конници“, подлагайки на грабеж

Тракийския Херсонес, без да срещне съпротива. Тогава Юстиниан „изпратил писмо до Сандилх, другият вожд, който му бил съюзник и наемник, докато Забер кан и пълчищата му пътували доста разпуснато“. Императорът обвинил кутригурите, че ограбвали Тракия, „докато не получиша всичкото злато, което обикновено ти даваме всяка година като заплата... Тъкмо сега ти се удава случай... като ги победиш в сражение, да получиш своето възнаграждение, като че ли ти е било изпратено чрез тях.“ /**Агатий Миринейски**. Царуването на Юстиниан. – В: Христоматия по история на България, т. I, С., 1978, с. 66-69/.

Тук разбираме, че между кан Сандилх, който, начело на утигурите, владее земи североизточно от река Дон и Азовско море, и императора е имало сключен съюзен договор, според който срещу ежегоден данък хуните-утигури се задължавали да не допускат нашествия към Византия през Скития (т.е. Източна Оногурия). Ето защо Юстиниан поискал от Сандилх да изпълни задълженията си по този договор като нападне хуните-кутригури на Забер кан при завръщането им и си вземе от тях годишната заплата. Иначе такава той нямало да получи, защото ги е допуснал в ромейската земя.

По-нататък Агатий Миринейски пише:

„Когато на Сандилх било преведено това писмо, той веднага се разгневил, разярил се и съвсем не можел да обуздае гнева си, и тутакси се спуснал да накаже кутригурите, заради нанесеното му оскърбление... Затова той потеглил с войската си и най-напред нападнал внезапно селищата на неприятелите [между Дон и Днепър – б. В.Й.]. Той изненадал с неочакваното нападение тамошните жители и поробил много жени и деца. След това ненадейно пресрещнал и ония, които се завръщали от Тракия и току-що били преминали река Истър [Дунав – б. В.Й.]. Той избил колкото могъл повече души и им отнел както парите, дадени от императора, така и цялата им плячка... Така след това твърде дълго време двете страни враждували помежду си..., докато силите и на двете страни отслабнали и съвсем се разстроили... В такова голямо нещастие изпаднали тези хунски племена...“ /**пак там**/.

Следващите събития са описани в „Пратеничеството“ на Менандър Протектор (?~582 г.):

„И когато... хуните на Заберган били прогонени далеч от ромейската империя, тогава Юстиниан (понеже мислел, че котрагирите ще дойдат пак, за да опустошават Тракия) настоявал пред Сандилх, вожда на утигурите, и не преставал да го увещава да започне по какъвто и да е начин война срещу Заберган. За тази цел той прасал често пратеници и го подбуждал... Императорът обещал, освен това, че ако Сандилх победи котрагирите, той ще му прехвърли парите, които били определени да се дават годишно от ромейската държава на Заберган.“ /**Менандър Протектор**. Пратеничеството. Превод В. Бешевлиев. – В: Христоматия по история на България, т. I, С., Изд. НИ, 1978, с. 71/.

Кан Сандилх отговорил обаче твърде благоразумно на Юстиниан:

„Не е справедливо съвсем да се унищожат съплеменниците ни, които не само говорят език, еднакъв на нашия, и са наши съжителители, а имат и същото облекло и бит, но са и наши сродници, ако и да са подвластни на други вождове. При все това ще отнема веднага конете на котрагите и ще си ги присвоя, за да нямат какво да яздят, та да нанасят вреди на ромеите.“ /пак там/.

Така чрез конфискацията на конете на кутригурите Сандилх спазил договора си с Юстиниан без да нанася повече вреда на сродното му племе с еднакъв език, облекло и бит. От този текст става ясно, че големите племена кутригури и утигури в недалечното минало (от времето на Забер кан и Сандилх) са били един народ.

Всъщност братоубийствената война е причината Забер кан и кутригурите да изпаднат в затруднено положение – разгромена армия, чиито останали живи конници нямали коне, нито пък финансови средства. След около една година обаче те неочаквано получили нов исторически шанс.

Както пояснихме в предния параграф, през 559 г. Забер кан предоставил убежище на аварите от преследващите ги тюрки. Тъй като аварския каган Кандик загинал, а синът му Баян бил още малък, в началото на 560 г. вероятно самият Забер кан е организиран аварската миграция в Панония. По този начин българската и аварската военни сили възстановили българската федеративна държава на кан Мундо в този регион, която била осиротяла без владетел след неговата смърт през 536 г.

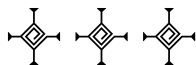
Водещата роля на Забер кан траяла обаче само три години – от 559 до 562 г., – докато той държал позицията на регент на малолетния аварски каган Баян, син на Кандик. През 562 г. Баян навършил пълнолетие, а Забер кан му отстъпил властта над аваро-българската държава, както видяхме, поради временната политическа, военна и икономическа слабост на българите-кутригури, предизвикана от утигуро-ромейския съюз. При така създадената ситуация българската държава (Западна Оногурия) била трансформирана от федеративно образувание в границите на Източната империя, васално подчинено на императора, в самостоятелния Аваро-български каганат, който за близо едно десетилетие заграбил почти цялата европейска територия на Източната империя.

Но не само договорът с Юстиниан мотивирал негативното отношение на Сандилх срещу чичо му Забер кан. Противоречията в българския царски род, от които умело се възползвал Юстиниан, се дължали на това, че Забер кан нарушил наследствените права на Сандилх. Аварите, с подкрепата на Забер кан, обсебили владенията на баща му Мундо – Панония на кутригурите и гепидите. Тази земя, явяваща се център на Западна Оногурия, Сандилх считал за свое наследство, тъй като другият клон на рода в лицето на Заберкан бил получил във владение Източна Оногурия още през 531 г. и я държал до 559 г.

Освен това провинциите Илирик и Далмация, бивши владения на Мундо и кутригурите, били за Сандилх по-привлекателни в икономически и културен смисъл. Прокопий предава неговата гледна точка по този въпрос: „Докато ние живеем в пуста и изобщо безплодна земя, кутригурите имат възможност да си купуват жито, да се напиват с вино и да получават най-изтънчени ястия. Впрочем те в

някои места се ползват и от бани и дори носят златни украси и притежават тънки, пъстри и извезани със злато одежди...“ /**Прокопий Кесарийски**. История на войните. – В: Христоматия по история на България, т. I, с. 65/.

И така, за да осигури тила си с оглед предстоящите войни с Византия и Франкското кралство, Баян възнамерявал да завладее и Източна Оногурия, която обхващала в този момент земите от Дунав до Урал и Кавказ. Този аварски план отначало не успял, защото Сандилх, малкият син на Мундо, съвсем справедливо искал българският царски род да си владее държавата, без да се подчинява на аварския. След смъртта на Забер кан през 563 г., Сандилх успял да удържи и съхрани своята и на Източна Оногурия независимост докъм 568 г.

Но през лятото на същата година в Саклан/Склавия (Северозападното Черноморие) нахлули „хазарските тюрки“ (хазарите). Сега на гордия Сандилх се наложило да моли за помощ аварския каган, за когото и без това тюрките-хазари се явявали стари врагове. Преди малко разкрихме как десет години по-рано същите тюрки са предизвикали миграцията на аварите от Средна Азия, при която загинал Баяновият баща Кандик. Ето защо авари и българи бързо се обединили и след ожесточени сражения поетапно отхвърлили хазарите отвъд р. Бури-чай (Днепър) и Джураш (Северен Кавказ). Като буферна зона или заслон срещу хазарите в Джураш било създадено едноименно канство под властта на Худ-бард – първородния син на Сандилх. /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи..., с. 20, 21/.

В българския документален свод се казва, че преди войната с хазарите Боян-Челбир (Сандилх) се побратимил с аварския каган Тубджак. Съгласно обичая българският кан дал своето име на аварина и го нарекъл Баян, име, с което каганът е познат оттук насетне, а от своя страна аваринът дал своето име Тубджак на Боян-Челбировия син /**пак там**/.

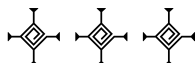
Според нас в свода има известно объркване, породено от многократното му преписване и преводи във времето. Истината е, че българският кан Боян-Челбир (Сандилх) е приел аварското име Тубджак не за сина си, а за своя племенник – сина на чичо му Забер кан, – който тогава, бидейки малолетен, е под негово попечителство, тъй като Забер кан бил починал през 563 г. Предполагаме, че при същия акт на побратимяване Сандилх е приел за собствения си син Худбард допълнителното име Атрак, което е било навярно второ име или прякор на аварския каган – известен сетне с българското си име Баян.

Объркването в българския свод „Джагфар тарихи“ се отнася за това, че Заберкановият син Тубджак е посочен тук като син на Боян-Челбир, вместо действителния му син Худ-бард/Атрак, който пък въобще не е споменат в свода. Оттам последва и друга грешка, че следващите канове Кубрат и Кий са посочени като синове на Тубджаквия син Албури, обаче в действителност те са синове на Худ-бард. Последното, както и липсата на изчерпателни и категорични данни в източниците, кара някои съвременни изследователи да отъждествяват Албури и Худбард.

Освен това възниква въпросът защо аварският каган не е наименовал със своето име самия Боян-Челбир, а сина и племенника му? Това може да се обясни с възрастовата разлика между владетелите, управляващи българите и аварите в този исторически момент. Боян-Челбир (Сандилх) бил вече на достойна възраст; докато по-младият аварски каган Баян I (562-602 г.) спадал към следващото поколение български владетели – Худ-бард (584-601 г.) и Туб-джак (590-605 г.), – по това време (през 568 г.) принцове, а малко по-късно канове. Като бойни съратници именно на последните трима предстояло да водят в последните две десетилетия на VI в. битките с Източната империя.

Все пак, заради хазарското нашествие през 568 г., кан Сандилх бил принуден да се подчини на Баян и да заеме овакантия шест години по-рано от чичо му Забер кан пост на заместник-каган на Аварската държава. За съжаление това означавало, че той и неговите утигури, заедно с територията им Саклан (Скития), вече трябвало да се подчиняват на върховната власт на аварския каган Баян.

Малко преди войната с хазарските тюрки, т.е. в края на 567 и началото на 568 г., Аваро-българският каганат получил възможност да разчисти собствена си държава от чужди народи: германското племе лангобарди, което обитавало западната част на Горна Панония и готското племе гепиди – съответно западната част на Долна Панония.

Първо трябва да кажем, че желанието на Баян да се укрепи в Средна Европа не могло да се осъществи. Той провел две войни с франките: първата през 562 г., победна за тях, а втората през 566 г. – за аварите. Но и втората война не донесла на Баян особен успех; той се завърнал в Панония поради липса на провизии за войската му и известия за раздвижване на ромейските военни сили в неговия тил. /Г. Кръстевич. Българска история..., т. 2, с. 136-138/.

В Панония в края на 567 г. се възобновил старият конфликт между лангобарди и гепиди. Кралят на гепидите Кунимунд потърсил за съюзник новия император Юстин II, а лангобардският крал Албоин – аварския каган Баян. Юстин обещал помощ, но не могъл да я предостави навреме, а Баян подкрепил лангобардите, но след известно протакане на преговорите, докато не получил от тях обещание при победа да му предадат лангобардската земя в Панония.

Притиснати от запад от лангобардите, а от изток от аварите, гепидите били жестоко разгромени. Албоин убил лично Кунимунд и направил от черепа му чаша, с която изпълнил древния ритуал за отнемане жизнената сила Чи на гепидския царски род. Действително от този момент Гепидското кралство прекратило своето съществуване, като оцелялата част от племето се покорила на Албоин.

Любопитно е да отбележим, че името на последния гепидски крал Кунимунд дублира името на живелия почти 200 години по-рано остготски крал Хунимунд Красивия (~379-405 г.). Възобновяването на това име, имайки предвид липсата

на пряка генеалогична свързаност между гепидската и остготската династии, може би се дължи на свързващото звено между тях – хунската династия.

И така, съгласно договора си с Баян, на 2 април 568 г. лангобардският крал Албоин потеглил с народа си на запад към Северна Италия, последван от покорилите му се гепиди, българи, сармати, суави, норици и др. На тръгване той предал на Баян лангобардските градове в Панония, с условие ако не успее да се закрепят в новата си земя, да бъде допуснат да се завърне обратно. Ето как аварите спечелили от войната между лангобардите и гепидите, а Баян вече можел да концентрира силите си против Източната империя. /Павел Дякон. История на лангобардите. Превод М. Войнов и С. Лишев. – В: Христоматия по история на България..., т. I, с. 77; Г. Кръстевич. Българска история..., т. 2, с. 139, 140/.

През следващата 569 г. в Константинопол пристигнало първото посолство на Баян, водено от кутригурите Таргит и Апсих. Те поискали от Юстин II (565-574 г.) възстановяване на ежегодния данък, даван до 565 г. от предшественика му Юстиниан I на кутригурите и утигурите, като същият бъде изплатен накуп за периода 566-569 г. на аварския каган Баян, на когото те вече били поданици. Поискали също да им бъде предаден град Сирмий, бивш на гепидите, но завладял с коварство от ромеите, защото неудобно се врязвал в тяхната територия.

Пратениците на Баян получили обаче категоричен отказ от Юстин II.

В отговор на това през следващите пет години Аваро-българският каганат подложил на системно разорение европейските земи на Източната империя. В 574 г. последвали нови преговори за мир, в които победителите поставили същите условия. Менандър Протектор пише: „Вождът на аварите Баян решил да води пратеници и да направи предложение за мир... Именно затова... изпратил Таргитий, заедно с преводача Виталиан, за да кажат на императора [Юстин II – б. В.Й.] да му бъдат дадени Сирмиум и обичайните пари, които кутригурите и утигурите получавали от император Юстиниан, понеже хаганът бил покорил тези две племена, а също така и гепида Усдибат...“ /Менандър Протектор. Пратеничеството. – В: Христоматия по история на България, т. I, с. 71/.

Този път Юстин II приел предложенията на своите опоненти, касаещи данъка за минал период, като им изплатил наведнъж 80 000 либри злато, но отказал да им предаде град Сирмий. Така или иначе градът бил превзет от българите-кутригури четири години по-късно – през 578 г.

17. Кан Худ-бард/Атрак (584-601 г.), син на Сандилх.

Кан Тубджак (590-605 г.), син на Забер-кан

Любопитното име Худбард би трябвало да се изписва с тиренце, а именно Худ-бард, защото представлява словосъчетание от две отделни думи: *худ* и *бард*. Бардовете са били подкаста на друидите. Думата *бард* имала значението „певец на свещени текстове“; нейният аналог в Средна Азия и специално при българите е бил *бахар*, а в Тракия и Елада – *аед*.

Но какво означава *худ*?

Смисълът на думата *худ* може да се долови в думите *художество* – „изкуство“, *художник*; *худой* – рус., „слаб“, „тънък“; във връзка с *gut* – нем. и

good – англ., „добре“. Очевидно в съчетанието *худ-бард* става дума не за „слаб певец“, а за „изтънчен, виртуозен певец“, чието майсторство се подразбира не само в уметното изпълнение, а в проникновена дарба да се докосва душевното, да се постига божественото, защото канът е съвместявал и службата на религиозен водач – медиатор между своя народ и върховния бог Тангра. Явно името Худ-бард е дадено на този български кан поради неговата силна отдаденост на жреческите му задължения.

По повод на казаното, на друго място съм обърнал внимание на идентичността между българската владетелска титла *канас* и прозвището *канос* на тракийския цар и архемист Орфей, за който античните автори пишат, че омайвал с песните си не само хората, но и животните, птиците, растенията и дори скалите. /вж. **В. Йорданов**. За мюзите мизите и музиката. – сп. Горгони, кн. 2, 2017-2018, с. 30/.

През 584 г. аварският каган Баян I, имайки нужда от верни висши офицери във връзка с честите войни срещу Източната империя, назначил Худ-бард/Атрак – големият син на Сандилх – за свой съуправител, редом със стария Сандилх, който починал малко по-късно през 590 г.. В същата 590 г. и Худбардовият братовчед Тубджак – син на Забер кан – получил аналогична служба в управлението Аваро-българския каганат.

Предполагаме, че точно в този период – 584-590 г., – братовчедите Худбард и Тубджак са успели да преодолеят старата вражда между техните бащи Сандилх и Забер кан. Това е станало може би по настояване на аварския каган, защото според античните източници подведомствените им племена кутригури и утигури заедно се присъединили към съюзните аварски и гепидски сили в антивизантийската коалиция.

През 590 г. държавно-военният съюз между кутригури и утигури бил скрепен с династични бракове: Худ-бард се оженил за дъщеря на Тубджак, съответно Тубджак – за дъщеря на Худ-бард/Атрак. Ако, съгласно нашето предположение, Баян е помирил тези български вождове (с оглед на политическите си интереси), той несъмнено е бил и сватовник (кум) на годежите и сватбите им. Съгласно обичая, кръстникът на момчето става след възмъжаването му кум на неговата сватба. Действително, както установихме преди малко, аварският каган е кръстил още в детската им възраст посочените двама български принцове, давайки им своите собствени имена (или прякори) Атрак и Тубджак **/Бахши Иман**. Джагфар тарихи..., с. 21/.

В българския свод се посочва още, че майката на Бу-Юрган/Органа, т.е. жената на Тубджак, е „била от юрганския род на хонското племе хот или хотраг [котраги/кутригури – б. В.Й.]... А от всички хонски племена само племето утиг или утяг [утии/утигури – б. В.Й.] можело да съперничи по сила и численост на хотрагите.“ /**пак там**, с. 23/. Следователно кан Сандилх, синът му Худ-бард, както и Худбардовите деца – кан Курбат, кан Самбат и дъщерята, омъжена за Тубджак, са произхождали от споменатия Юргански род, който властвал над кутригурите и утигурите.

За съжаление не са запазени данни за делата на Худ-бард. Най-вероятно той е загинал по време на крупните поражения на аваро-българите от армията на

византийския военачалник Приск на р. Тиса през 601 г. /петте сражения в тази война, без да е споменат Худ-бард, са описани по данни от византийските извори от **Г. Кръстевич**. Българска история. Т. 2 (485-668 г.). Ръкопис, завършен преди 1865 г. Първо печатно издание на Издателство ГУТА-Н, С., 2019, с. 190-194/.

За кан Тубджак също не се знае много. От 590 г. до смъртта си в 605 г. той изпълнявал длъжността заместник каган на Баян, съвместявайки я до 601 г. с братовчедата си Худ-бард.

Тубджак воювал с Рум (Източен Рим) и с „подчинените на румците улчийци“. Макар аварите да убивали безпощадно тези улчийци, българският „балтавар“ (кан) ги щадял и спасил в своите владения 20000 от тях. Той ги заселил с гранични функции по северните граници на Оногурия северно над Бури-чай (р. Днепър), където ги назовавали анчийци, т.е. „граничари“ (известни в гръцките източници като анти). Негативното отношение на кагана към тях се смекчило, когато по заповед на Тубджак те изработили няколко лодки-еднодръвки, с които участвали в атаките по вода срещу Константинопол. /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи..., с. 21/.

18. Кановете Органа/Бу-Юрган (605 г.; 618~622 г.) и Албури (605-618 г.). Кановете Курбат/Курт (~622~668 г.) и Самбат/Само (~622~658 г.)

Следващият аварски каган Баян II (602-617 г.) и неговият наследник Баян III (?) постепенно забравили добрините, сторени им от българските владетели; започнали да пренебрегват достойнството им. Тежало им равнопоставеното управление, установено в Аваро-българския каганат и те проявили стремеж към налагане на еднолично управление от страна на аварския царски род.

През 605 г. починал кан Тубджак, като оставил за свой наследник първородния си син Бу-Юрган/Органа. Още в същата година, при неуспешно извършена от аварите обсада, Баян II обвинил за поражението си новия български кан Органа, търсейки основание да изиска замяната му с Албури, по-малкия син на Тубджак. Пренебрегнатият Органа се оттеглил „с част от булгарите в румската част на Джалда [Крим – б. В.Й.] и останал да служи [като наемник – б. В.Й.] на тамошните румци [ромей – б. В.Й.]. Той се отличавал с такава необикновена сила, че бил наречен Ар-Буга [Зубър – б. В.Й.].“ /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи..., с. 21/.

В българския свод не се дават повече подробности, но предполагаме, че именно в 605 г., опасявайки се от враждебни действия на Баян II срещу българския царски род, Органа изпратил в Константинопол младите принцове братята Кубрат/Курбат (роден през 591 г.) и Шамбат/Самбат (роден през 592/3 г.). Двамата юноши били приети в двореца и придворната свита на император Фока (602 - 610 г.) като евентуални бъдещи съюзници на империята срещу засилващия се Аварски каганат. Там те вероятно са постъпили на обучение в Магнаурската школа.

Йоан Никиуски отбелязва в своята „Хроника“:

„... Кетрадес [Курбат – б. В.Й.], крал на мутанес [хуните – б. В.Й.], братанец [братов син – б. В.Й.] на Органа... беше кръстен още в детството си

и приет в недрата на християнството в Цариград и бе израсъл при императорския двор... Той завързал нечувана дружба с Ираклий [император в периода 610-641 г.], който беше го обсипал с благодения... Със силата на светото и животворно кръщение, което той получи, той победи всички варвари и езичници.“ /**Йоан Никиуски**. Хроника. Превод В. Н. Златарски. – В: Христоматия по история на България. Т. I, с. 78/.

Тези данни подсказват между другото, че Курбат и Самбат не биха могли да бъдат синове на кан Албури, който в същата 605 г. е поел поста на заместник-каган в двора на Баян III. Синовете на владетелите са израствали около бащите си, за да усвояват в реални условия управленските и военските умения. Ако синовете на Албури бяха изчезнали от близкото му обкръжение, това веднага би било забелязано от аварския каган със съмнение за тайно взаимодействие с вражеската Източна империя. Каганът не би простил такова предателство от страна на Албури, който се подвизавал безпроблемно в столицата на Баян и участвал в битки заедно с него чак до 618 г. Едва тогава той бил убит от кагана, но по друг повод, както ще видим след малко.

Несъмнено Органа, който постъпил през 605 г. на византийска служба в Крим, ядосан на Баян II че го е свалил от поста му несправедливо, е имал тогава възможността да спаси от бъдещи аварски посегателства Курбат и Самбат – синовете на починалия наскоро Худ-бард, – които пребивавали в отдалечените източни земи на Оногурия (на Днепър). Прозорливият Органа усетил промяната в отношението на аварския владетел към българския царски род и много умело осигурил защита и добри условия за спокойното възмъжаване и културното израстване на българските принцове в Константинопол.

Както споменахме, кан Албури се задържал на поста заместник-каган до 618 г., когато и той бил несправедливо обвинен заради инцидент в Галич (Галиция) между авари и анчийци (анти). Тогава отряд авари отвлекли стада добитък на антите, при което последните при самозащита убили няколко нападатели. По този повод новият аварски каган Баян III извикал в стана си българския кан Албури и вероломно го убил. /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи..., с. 21, 22/.

В отговор на това безумие на Баян, кан Органа направил през 619 г. следващата решителна стъпка. Начело на делегация български благородници, той посетил в Константинопол император Ираклий, обявявайки пред него политическия завой на Патрия Оногурия към сключване на съюз с Източната империя, насочен против Аварския каганат. Разбира се, Ираклий, притиснат откъм запад от аварите и откъм изток от персите, се зарадвал, че му идва така необходимият в тази тежка ситуация силен съюзник. Договорът веднага бил подписан: при обещание за осъществяване на съвместни военни действия срещу аварите, Ираклий признал Органа за независим владетел на Оногурия. /**пак там**, с. 22/.

По този въпрос патриарх Никифор пише, без да споменава името Органа:

„По същото време [619 г.] господарят на хунският народ [Органа – б. В.Й.] дошъл във Византион и поискал от императора да приеме него и неговите придружители и да ги просветли чрез божественото кръщение. И Теодор, братът на императора го възприел от светия купел, и ромейските велможи [възприели от светия купел – б. пр.] хунските велможи, а също

и съпругите на първите – жените на последните. И така кръстените били почетени с царски дарове и сан: той [императорът – б. пр.] направил техния господар патрикий и благосклонно го изпратил обратно в неговата страна.“ /**Никифор, патриарх Константинополски**. Кратка история след царуването на Маврикий. Прев. от средногръцки Веселин Н. Иванов. С., Изд. „Зограф“, 1997, с. 30; вж. и **Г. Кръстевич**, пос. съч., т. 2, с. 197, 198/.

Продължаваме историята по българския свод. Там е записано, че „доволният румски кан“ сключил съюз с българския „балтавар“ и го изпратил с почести в страната му:

„Когато Ар-Буга [Органа – б. В.Й.] пристигнал при своя народ, бейовете [т.е. буилите – б. В.Й.] поискали да го поставят веднага на българския трон. Но Бу-Юрган [Органа – б. В.Й.] ценял званието болярин [буил – б. В.Й.] повече от титлата кан и им казал: „Народът, разбира се, е свободен сам да избира управниците си, но не от средите на болярите, назначавани от Тангра.“ По негов съвет българите избрали за свой балтавар [„(Носител на) бойната брадва“ – б. В.Й.] сина на Албури [всъщност сина на Худ-бард – б. В.Й.] Курбат, с прозвище Бащу, който веднага започнал да се готви за война с аварите.“ /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи..., с. 22/.

Очевидно тук става дума не точно за избирането на Органа за кан, а за това, че Буилският съвет е одобрил и потвърдил българо-византийския договор, и по-специално акта на Ираклий за признаване независимостта на българския кан от аварския каган. Защото още след убийството на кан Албури през миналата 618 г., по искане на аварския каган Баян, Органа вероятно е бил избран от Буилския съвет за български владетел, но подчинен на кагана.

Освен това предаването на властта от Органа на Курбат не се е случило през 619 г., а малко по-късно – през 622 г.

Патриарх Никифор е описал първите действия на новия български кан Курбат:

„По същото това време владетелят на уногундурите Куврат, племенник на Орган, въстанал срещу хагана на аварите и подхвърлил на много оскърблени оставените от него хора [контролен гарнизон – б. В.Й.] и ги прогонил от своята земя [Източна Оногурия – б. В.Й.]. Изпратил пратеници при Ираклий и сключил с него мир, който те и двамата спазвали до края на живота си, защото той му изпратил подаръци и го почел със сана патрикий.“ /**Никифор, Патриарх Константинополски**. Кратка история след царуването на Маврикий..., с. 40, 41/.

Никифор датира това събитие към 635 г., обаче в текста става дума за първоначален договор между Курбат и Ираклий, който несъмнено следва да бъде отнесен към 622 г., когато Органа предал властта на Курбат. Защото както Органа през 619 г., така и Курбат през 622 г. е трябвало да бъде признат от авторитетна външна сила за независим от аварите владетел. Именно през 622 г. Източната империя спешно се нуждаела от съюзник срещу аварите, чието омаляване и разгром били постигнати до 628 г. В 635 г. не е било нужно да се

правят съюзи срещу Аварския каганат, защото той вече е свит до една малка държавица в Панония, напусната от съюзните ѝ племена и доизживяваща времето си.

Но дали само големият брат Курбат е бил удостоен със сана патрикий през 622 г.?

Нестор, летописецът на Киевска Рус, пише:

„Ако беше Кий [Самбат/Само – б. В.Й.] превозвач [т.е. търговец-превозвач], то не би ходил в Цариград [при императора]. А този Кий князувал в своя род и когато е ходил при цесаря [т.е. кесаря], при кого – не знаем, – но само това знаем, че, както говорят, с велики почести бил удостоен тогава от цесаря, когото посетил.“ /**Повесть временных лет**. Перевод Д. Лихачева по Лаврентьевскому списку. – В: <http://www.vehi.net/oldrussian/povest.html> /.

Цесарят, т.е. кесарят, е бил именно Ираклий. Той вероятно е удостоил с „велики почести“ не само Курбат, но и по-малкия му брат Кий (Самбат/Само), защото възлагал и на двамата голяма надежда да победят аварите, с което да бъдат осуетени планове на персийско-аварския съюз срещу Източната империя и спасена столицата ѝ Константинопол от замислената от перси и авари мащабна обсада.

Относно формите на името на българския кан Курбат в периода на управлението му 622-668 г.

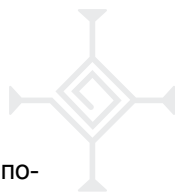
По **Теофан**: Κροβάτου – Кробату; Κοβράτου – Кобрату. По **Никифор**: Κυβράτος – Кубратос; Куртос – Куртос (Курт). За тези имена вж. и **Г. Кръстевич**. Българска история. Т. 2, с. 247.

В **българския свод „Джагфар тарихи“** (с. 22) се употребява името Курбат.

Според монограмите върху златните пръстени-печати, открити в гроба на българския владетел в кургана край с. Малая Перешчепина, близо до гр. Полтава: 1. Хорбату, с вариант Хобрату; 2. Хорбату Патрикиу, с вариант Хобрату Патрикиу (сн. 14) /**Йоахим Вернер**. Погребалната находка от Малая Перешчепина и Кубрат – хан на българите. Превод от немски М. Матлиев. С., Изд. на БАН, 1988, с. 44-46. Разчитането на монограмите на пръстените е на д-р В. Зайбт от Института за византология към Виенския университет.

Артефактите в канското погребение вж. в **Залеская, В.Н. и др.** Съкровище на хан Кубрат. Култура на българи, хазари, славяни. Издание на: Комитета за култура на НР България, Националния исторически музей, Министерство на културата на СССР, Държавния ермитаж – Ленинград. С., 1989. 97 с. + каталог на артефактите 59 с.

Енергичният 31-годишен канас ювиги Курбат бързо възвърнал древните територии на отечеството Източна Оногурия, наричано от жителите му Ак-Булгар Йорти (Бяла България), а от гърците Стара Велика България. Тя се разпростряла между Сула (Дунав), Прибалтика, Идел (Волга) и Джураш (Северен Кавказ). Главният укрепен стан на кана, наречен Батавил, бил разположен край Свещеното езеро, недалеч от днешното с. Малая Перешчепина и съвременния гр. Полтава. /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи..., с. 22/.

Скоро след възцаряването си върховният кан – канас ювиги Курбат – разпоредил на своя по-малък брат кан Самбат/Шамбат да построи град с крепостни стени на мястото на аула Аскал, разположен на стратегически хълмове край р. Днепър **/пак там/**.

Всъщност тук става въпрос за това как новият български владетел уредил административно-военната организация на своята държава. Вече споменахме в изложението си за кан Мундзук, но сега ще се върнем пак на този въпрос, а именно че според древната традиция **/Д. Съсьлов. Пътят на България. С., Изд. „Кибеа“, 2004, с. 46-53/** цялата държавна територия на хуно-българите се контролирала от три укрепени стана (онгъла), в които пребивавали армиите на трите племенни обединения: оногундури, утигури и кутригури. В случая главният и централен онгъл на канас ювиги Курбат и средната орда на оногундурите (вж. горещитирания текст на патриарх Никифор) бил позициониран в посочения стан Хорисдан или Батавил. Вторият онгъл на кан Самбат (Кий) и дясната орда на кутригурите заели зоната около аула Аскал, където скоро след това се появил укрепеният град на Кий. Третият онгъл на лявата орда на утигурите не е обозначен в изворите, но трябва да се предполага, че е бил на изток в Джураш (Кавказ), под управлението на сияйния престолонаследник – първородния Курбатов син кан Бат-Баян. Това военно-стратегическо поддръждане с фронт към юго-запад и тил към северо-изток разкрива политическите врагове на България както в онзи исторически момент, така и в перспектива, а именно Аварския каганат, Франкското кралство, Източната империя, Персия.

Впрочем, думата *орда* съвсем не е варварска, както може би изглежда на пръв поглед. Ор-Да, или в частична метатеза Ор-Ат, означава „Потомците/на-родът на [Х]ор“. Сродни и близки по морфология и значение думи са: *город* – рус., „град“ (произнася се *горад* = „[Обиталище на] потомците на Хор“); *urbis* – лат., „град“; *ора* (хора); *орталък*; *ортак*; *co-hors/co-hortis* – лат., „кохорта“ (1/10 от легиона или 6 центурии; *орден*; *оренда*; *ореол*; *аура*; *aurora*, *ае* – лат., „зора“; *Aurora* – богиня на зората и пр.

Строителството на новия град започнало в 622 г., но още през следващата 623 г. Самбат, оставяйки там майстори-строители и надзорници на работата им, трябвало да изпълни по-приоритетна задача. Той оглавил подготовения междувременно „голям отряд от булгари, анчийци [анти – б. В.Й.] и саклани-руси [урус-алани – б. В.Й.]“ и потеглил на запад, в поход срещу аварите. В Трансилвания към него се присъединили тукашните анти и башкорти и други народи, които също като българите били недоволни от робовладелското отношение на Баян към тях.

Самбат победил аварите и завзел част от страната им, освобождавайки поробените от тях племена. Тук той обявил създаването на държавата си Дулоба, както и своята независимост от върховния кан Курбат. Самбат вероятно е приел титлата канас ювиги и се нарекъл Само: „самостоен“, „самовластен“, „самодържец“. От своя страна Курбат го назвал Кий, т.е. „отцепения“, откъдето и градът му на Днепър получил названието Киив/Киев. **/Бахши Иман. Джагфар тарихи..., с. 22/**.

Снимка 14. Единият от личните златни пръстени-печати на кан Кубрат/Хобрат/Хорбат с надпис XOYBPATOU PATRIKOU = „ХОУБРАТ ПАТРИКИЙ“ (Държавен Ермитаж, инв. № 1930-187). Фото на автора по време на гостуваща експозиция на Ермитажа в София през 2018 г.

В Панония към победния Само се обърнали за помощ племената карантани и бохеми, а след тях още и словаци, моравци, словенци, хървати, сорби и др. от групата на западните славяни венети. Всички те търпели десетилетия наред двустранен гнет – от аварите и от франките. Българският кан Самбат/Само ги организирал в племенни подразделения и обучил във военно изкуство, вследствие на което след няколко победни битки славяните се освободили напълно

от своите угнетители. „Тридесет и три години пребивавал Шамбат в Дулоба и спечелил гръмка слава с победите си над фарангите и алманците.“ **/пак там/**.

Интересни данни за държавата Дулоба е привел през 1979 г. Фархат Нурутдинов от гр. Казан, по оцелели фрагменти от ръкописа „Хон китаби“ („Книга за хуните“) на Мохамед Гали – книжовник от Волжка България:

„В началото на VII в. по-малкият брат на българския цар Курбат-Кубрат (потомък на Атила) бек Шамбат Кий (неговото име получил град Киев) основал на територията на съвременните държави Чехия, Словакия, Унгария, Полша, Прусия, Закарпатска Украйна и части от южнославянските, австрийските и немските земи огромната държава Дулоба – „Страната на Дуло“. В Западна Европа Шамбат е бил наричан Само, а неговата държава именувана или Само, или Дулеб(и). Според Гали [Мохамед Гали – б. В.Й.] от Шамбат водят родословието си управниците на Байлак (Полша) и Маруба (Чехия и Моравия). След разпадането на Дулоба част от булгарите на Шамбат отишла в Прусия, където се запазила като особен род под името семби („семб“ – от Шамбат, Само). През VII-XIII в. сембите постоянно служели във войските на България. От този род произлизат основателите на Литовската държава.“ **/Бахши Иман. Джагфар тарихи..., с. 300/**.

И така, разбираме, че държавата Дулоба на кан Само/Кий представлявала второ българско държавно-племенно обединение, съществувало през VII век едновременно със Стара Велика България на Курбат. На Само – спасителя от жестоките авари – се подчинили дванадесет князе на големите славянски племена от западната група: украинци, литовци, латвийци, белоруси, поляци, пруси, сърби, хървати, словенци, моравци, словаци, чехи (**сн. 15**). Учредяването на Западнославянската федерация Дулоба било скрепено с династични бракове на дванадесет царствени принцеси (дъщери на племенни князе) с върховния княз (канас ювиги) Само.

Друг източник за бляскавите победи на кан Само е Фредегар, личен писар и летописец на франкския крал Дагоберт. Хрониката на Фредегар е много ценна, защото той се явява непосредствен участник в събитията, свързани с франкския и българския владетел.

Преди да приведем текста на Фредегар, предоставяме съпътстваща информация, необходима за неговото разбиране. Франкският крал Хлотар II (597-629 г.) от рода Меровинги, чийто двор пребивавал в Париж (Нейстрия), провъзгласил през 623 г. сина си Дагоберт (623-634 г.) за съуправител и го направил крал на Австразия, оставяйки за себе си Нейстрия и Бургундия. На свой ред в края на своето управление Дагоберт поставил на трона сина си Сигеберт III (634-656 г.), който също се наложило да продължи борбата с неизтощимия кан Само до самия край на своето царуване.

Австразия е обхващала североизточните дялове от кралството на Меровингите, а именно днешните Източна Франция, Белгия, Холандия, Люксембург и Западна Германия. По различно време столици на Австразия са били градовете Мец, Реймс, Трир и Кьолн.

Делата, които кан Само извършил в Централна Европа между 623-658 г., заслужават особено внимание, най-малко защото цели два века след могъщия Атила българският кан Само успял да възстанови голяма част от старата Хуно-българска империя на своя прапрадядо (Атила). При това политиката на Само явно е постигнала дълготраен ефект, щом век и половина след неговото (на Само) управление, владетелят на Франкското кралство Карл Велики (768-814 г.) отправил специална молба към българския кан Крум (803-814 г.) да не разрешава на моравците да продават на франките солта, добивана в Трансилвания. Това е така, защото по времето на Крум западните славяни, също както при кан Само, са били поданици на България, която е имала обща граница с Франкия.

За да онагледим респекта от страна на франките към българския кан Само, привеждаме по-обширни цитати от твърде любопитната „Хроника“ на споменатия негов съвременник Фредегар:

„48. На четиридесетата година от управлението на Хлотар (**623 г.**) някакъв човек на име Само, франк, родом от Санс, заедно с други търговци, отишъл при славяните, известни като венди. Славяните вече били вдигнали въстание срещу аварите, наричани също хуни и против техния господар – кагана. Вендите били дълго време поданици на хуните [т.е. аварите – б. В.Й.], които ги използвали като *befulsi* [авангард – б. В.Й.]. По време на битки с други народи, хуните стояли в строй до лагера, готови за бой, докато вендите се сражавали. Ако вендите побеждавали, то хуните се хвърляли напред за плячката, но ако вендите търпели поражение, то хуните ги връщали и заставяли отново да влязат в битката...

Всяка година хуните зимуват при славяните, спят с техните жени и деца, и отгоре на това славяните им плащат данък, и търпят голямо тегло. Синовете, които славянските жени и дъщери родили от хуните, намерили за нетърпимо това срамно унижение и затова отказали да се подчиняват на своите господари и, както казах, вдигнали въстание. Когато те настъпили против хуните, Само, за

който говорих, тръгнал с тях и неговата храброст предизвикала възхищението им: удивително много хуни паднали от меча на вендите. Признавайки неговите заслуги, вендите направили Само свой крал и той ги управлявал тридесет и пет години. Под негово ръководство те няколко пъти воювали с хуните [т.е. аварите – б. В.Й.]; неговото благоразумие и храброст винаги им осигурявало победа. Само имал дванадесет вендски жени, които му родили двадесет и двама сина и петнадесет дъщери...“ /**Фредегар**. Хроника (Парижки кодекс), § 48. Перевод Д. Н. Ракова. – **В сайта**: Восточная литература. Средновековные исторические источники Востока и Запада./

Очевидно е, че прокараната от Фредегар неистина относно франкския произход на Само имала за цел да омаловажи победите на миролюбивите славяни над войнствените и горделиви франки, тъй като тези победи болезнено подбивали самочувствието на франкските крале! Съвсем по друг начин изглеждало ако франк е обучил и повел робките славяни срещу собствените си сънародници франки и ги е подлагал на позорен разгром цели тридесет и пет години!

За щастие има западни източници, които изобличават тази лъжа на Фредегар. Така например в баварския текст *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, т.е. „Обръщането [във вярата] на баварите и карантаните“, кралят на карантаните Само е представен като славянин. /**Conversio...**, MG, SS, T. XI, p. 7/.

Другата манипулация на Фредегар се крие в представянето на кан Само като търговец, а не аристократ, какъвто той е бил. Нашият коментар в този случай е безапелативен: по онова време е абсолютно невъзможно човек без благороден произход, например търговец, да бъде избран за крал от който и да е народ, та дори и от славяните?!

Продължаваме по Фредегар:

„68. В тази година [630 г. – б. В.Й.] славяните (или вендите, както те наричат себе си) убили и ограбили в кралството на Само голям брой франкски търговци, и така започнала враждата между Дагоберт и Само, кралят на славяните... Кралят [Дагоберт – б. В.Й.] заповядал да съберат тайно войската от цялото кралство Австразия за поход против Само и вендите... Австразийците на Дагоберт, обсаждащи крепостта Вогагисбург, в която се укрили множество най-решителни венди, били [обаче – б. В.Й.] съкрушени в тридневна битка. И затова те се върнали по домовете си, оставяйки по време на своето бягство всички палатки и снаряжение. След това вендите извършили много грабителски набези в Тюрингия и околните земи в кралството на франките. Покрай това, Дерван, херцогът на сорбите, народ със славянски произход, дълго време подчиняващ се на франките, преминал под властта на Само заедно със всички свои хора...“

„74. На десетата година от своето управление (**631 г.**) Дагоберт научил, че армия венди е нахлула в Тюрингия. Той събрал войската в Австразия, сам я възглавил в град Мец, пресякъл Ардените и пристигнал в Майнц, готвейки се да премине Рейн. Съпровождали го корпуси отборни войни от Нейстрия и Бургундия под началството на техните херцоzi и графове. Саксите изпратили вестители при Дагоберт, молейки да ги освободи от

данъка, който те плащали на неговата казна, и те му обещали усърдно и храбро да преграждат пътя на вендите и да защитават [своя – б. В.Й.] участък от франкската граница...”

„75. На единадесетата година от управлението на Дагоберт [632 г. – б. В.Й.] вендите, по заповед на Само, извършили обширни набези, често пресичали границата и опустошавали франкското кралство, разтичайки се по цялата Тюрингия и по другите земи. Дагоберт пристигнал в град Мец и там, по съвета на своите епископи и нобили, и със съгласието на всички видни хора от кралството си, поставил своя син Сигиберт на трона на Австрия и му позволил да направи Мец своя столица. За управители на двореца и кралството били избрани епископ Хуниберт Кьолнски и херцог Адалгизел. Давайки на своя син достатъчна казна, той го снабдил с всичко необходимо за неговия ранг и потвърдил даренията си с отделни хартии. След това, казват, че австрийците храбро защитавали от вендите своите граници и франкското кралство...” /**Фредегар**. Хроника (Парижки кодекс), § 68, 74, 75. Перевод Д. Н. Ракова. – **В сайта:** Восточная литература. Средновековые исторические источники Востока и Запада./

Както се казва, коментарът е излишен.

Що се отнася до продължителността на царуването на кан Само, в първия цитиран от нас параграф (§ 48) Фредегар твърди, че той управлявал вендите от 623 г. насетне, в продължение на тридесет и пет години, следователно е починал в 658 г. Според българския свод, след тридесет и три години отсъствие (от 623 г.) Само се завърнал в Киев и починал там през 656 г. /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи..., с. 22/. Видно е, че и по този въпрос двата източника прилизително съвпадат.

По-големият брат Курбат надживял Самбат/Само с десет години и починал през 668 г. – в края на управлението на император Константин II (661 - 668 г.). След смъртта на българския кан империята Стара Велика България, ведно с поданиците ѝ, била разделена между трима от синовете му: Бат-Баян, Котраг и Аспарух, а другите двама – Кубер и Алцек – мигрирали с племената си съответно в Македония и Италия. /**Теофан Изповедник**. Хроника. Превод на В. Бешевлиев. – В: Христоматия по история на България. Т. I. Ранно средновековие. С., 1978, с. 84, 85; **Никифор, Патриарх Константинополски**. Кратка история след царуването на Маврикий..., с. 49, 50/.

Гаврил Кръстевич, след като изследва изчерпателно и съпоставя всички гръцки източници по този въпрос, също стига до мнението, че смъртта на Курбат следва да бъде отнесена именно към 668 г. /**Г. Кръстевич**. Българска история. Т. 2..., с. 248, 249/.